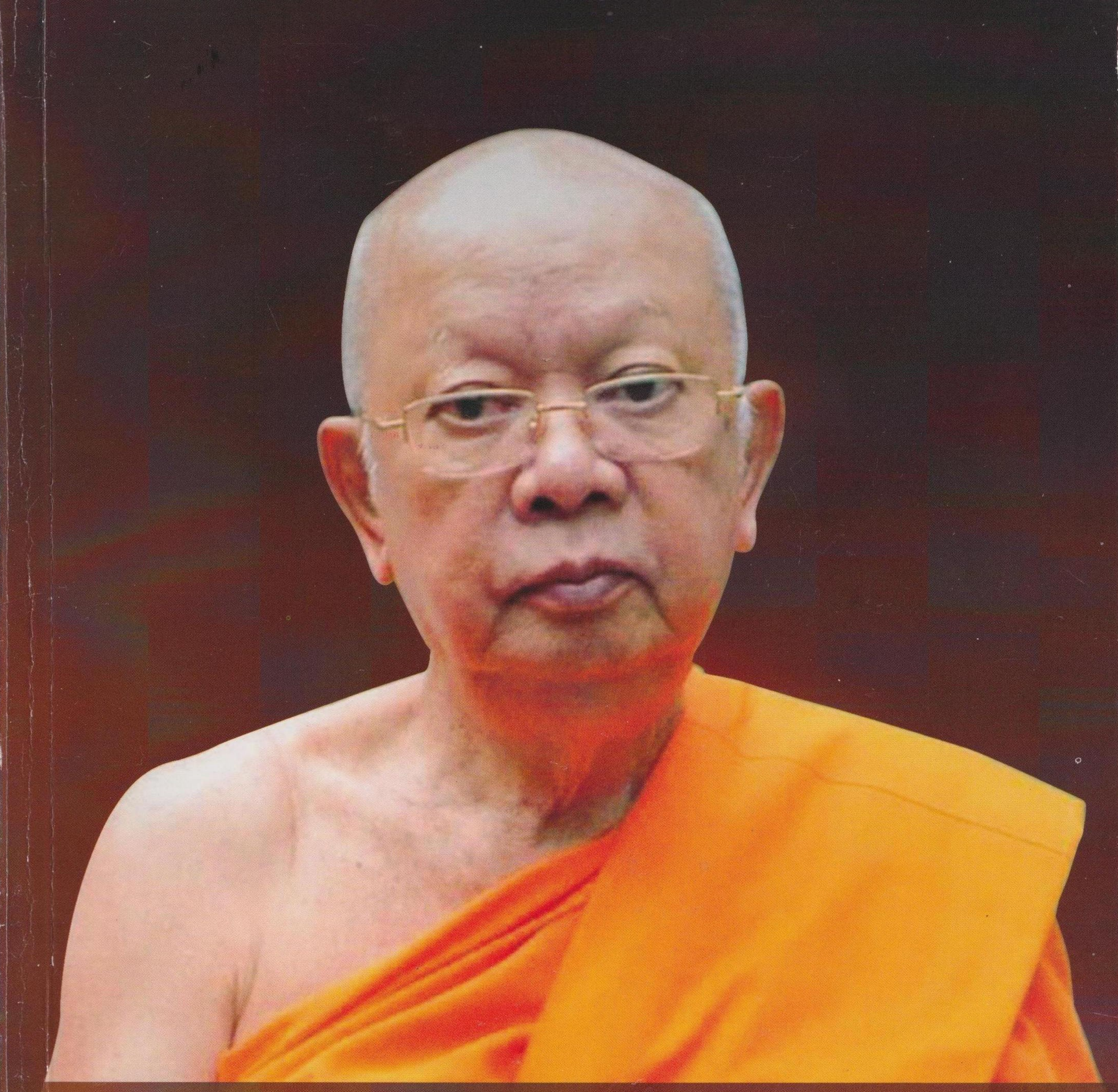

อาจารย์ใหญ่สำนักเรียนวัดปากน้ำ

อนุสรณ์พิธีพระราชทานเพลิงศพ

พระวิสุทธิวงศาจารย์

(วิเชียร อโนมคุณมหาเถร ป.ธ.๙)

วันอาทิตย์ที่ ๒๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๕

พระวิสุทธิวงศาจารย์
ญาณทัศนวิกรม พรหมจริยาธิมุต
วิสุทธิธรรมานุจารี ตรีปิฎกบัณฑิต มหาคณิสสร
บวรสังฆาราม คามวาสี

ชาตะ ๗ พฤศจิกายน ๒๔๘๐
มรณะ ๒๖ กันยายน ๒๕๖๔
อายุ ๘๔ พรรษา ๖๔

หมายรับสั่งที่.....๑๐๖๕......... **สำนักพระราชวัง**

๑๘ มกราคม ๒๕๖๕

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ในการพระราชทานเพลิงศพ พระวิสุทธิวงศาจารย์ (วิเชียร อโนมคุโณ) อดีตเจ้าคณะใหญ่หนเหนือ และรองเจ้าอาวาส วัดปากน้ำ ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร

วันเสาร์ ที่ ๒๖ มีนาคม ๒๕๖๕ เวลา ๑๖.๐๐ น. บำเพ็ญพระราชกุศลพระราชทานในการออกเมรุ ณ ศาลาการเปรียญ วัดปากน้ำ พระสงฆ์ ๑๐ รูปสวดพระพุทธมนต์ จบ มีพระธรรมเทศนากัณฑ์ ๑ พระสงฆ์ ๔ รูป สวดธรรมคาถา พระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรม

วันอาทิตย์ ที่ ๒๗ มีนาคม ๒๕๖๕ เวลา ๑๐.๓๐ น. พระสงฆ์ ๑๐ รูปที่สวดพระพุทธมนต์แต่วันก่อน ถวายพรพระ แล้วรับพระราชทานฉัน

เวลา ๑๓.๐๐ น. พระสงฆ์ ๑๐ รูปบังสุกุล เชิญโกศศพขึ้นรถประเทียบจากศาลาการเปรียญ วัดปากน้ำ เขตภาษีเจริญ ไปยังเมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย หยุดรถเชิญโกศศพแห่ศพเวียนเมรุ แล้วเชิญขึ้นตั้งบนจิตกาธาน

เวลา ๑๗.๓๐ น. สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรี สิรินธร มหาวชิราลงกรณวรราชภักดี สิริกิจการิณีพีรยพัฒน รัฐสีมาคุณากรปิยชาติ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินไปในการพระราชทานเพลิงศพ

วันจันทร์ ที่ ๒๘ มีนาคม ๒๕๖๕ เวลา ๐๗.๐๐ น. พระราชทานผ้าไตร และภัตตาหารสามหาบ ในการเก็บอัฐิ

แต่งกายเครื่องแบบปกติขาว ไว้ทุกข์.

หน้าที่	กองพระราชพิธี
	นำหมายเรียน เจ้าภาพศพ พระวิสุทธิวงศาจารย์ (วิเชียร อโนมคุโณ) เพื่อทราบ.

พลอากาศเอก

(สถิตย์พงษ์ สุขวิมล)
เลขาธิการพระราชวัง

งานออกเมรุพระราชทานเพลิงศพ พระวิสุทธิวงศาจารย์ (วิเชียร อโนมคุโณ ป.ธ.๙)

๒๗ มีนาคม ๒๕๖๕

พิธีพระราชทานเพลิงศพ

พระวิสุทธิวงศาจารย์ (วิเชียร อโนมคุณมหาเถร ป.ธ.๙)

อดีตรองเจ้าอาวาสวัดปากน้ำ อดีตอาจารย์ใหญ่สำนักเรียนวัดปากน้ำ

อดีตรองแม่กองงานพระธรรมทูต รูปที่ ๑

อดีตเจ้าคณะใหญ่หนเหนือ อดีตกรรมการมหาเถรสมาคม

ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส

เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร

วันอาทิตย์ที่ ๒๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๕

หมายรับสั่งที่.....๑๐๖๖....... **สำนักพระราชวัง**

๑๘ มกราคม ๒๕๖๕

สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธร มหาวชิราลงกรณวรราชภักดี สิริกิจการิณีพีรยพัฒน รัฐสีมาคุณากรปิยชาติ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินไปในการพระราชทานเพลิงศพ พระวิสุทธิวงศาจารย์ (วิเชียร อโนมคุโณ) ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร

วันอาทิตย์ ที่ ๒๗ มีนาคม ๒๕๖๕ เวลา ๑๗.๓๐ น.
แต่งกายเครื่องแบบปกติขาว ไว้ทุกข์

หน้าที่	กองพระราชพิธี
	นำหมายเรียน เจ้าภาพศพ พระวิสุทธิวงศาจารย์ (วิเชียร อโนมคุโณ) เพื่อทราบ.

พลอากาศเอก

(สถิตย์พงษ์ สุขวิมล)
เลขาธิการพระราชวัง

สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา
เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธร มหาวชิราลงกรณวรราชภักดี สิริกิจการิณีพีรยพัฒน
รัฐสีมาคุณากรปิยชาติ สยามบรมราชกุมารี

เสด็จพระราชดำเนินไปในการพระราชทานเพลิงศพ

พระวิสุทธิวงศาจารย์ (วิเชียร อโนมคุณมหาเถร ป.ธ.๙)

ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร

วันอาทิตย์ที่ ๒๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๕ เวลา ๑๗.๓๐ น.

คำถวายพระพร
ในพิธีพระราชทานเพลิงศพ
พระวิสุทธิวงศาจารย์ (วิเชียร อโนมคุณมหาเถร ป.ธ.๙)

ด้วยพระวิสุทธิวงศาจารย์ (วิเชียร อโนมคุณมหาเถร ป.ธ.๙) อดีตกรรมการมหาเถรสมาคม เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ และรองเจ้าอาวาสวัดปากน้ำ พระอารามหลวง ได้มรณภาพเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๒๖ กันยายน ๒๕๖๔ เวลา ๑๒.๕๒ น. ณ โรงพยาบาลกรุงเทพ เขตห้วยขวาง กรุงเทพมหานคร ด้วยโรคมะเร็งปอดระยะลุกลาม

เมื่อความทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานน้ำหลวงสรงศพ โกศแปดเหลี่ยม ฉัตรเบญจา พร้อมด้วยเครื่องเกียรติยศประกอบศพ และทรงรับศพไว้ในพระบรมราชานุเคราะห์โดยตลอด และทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานพวงมาลาหลวง พวงมาลาของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินี และพวงมาลาของสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี ไปวางที่หน้าโกศศพ ต่อมา สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี กรมพระศรีสวางควัฒน วรขัตติยราชนารี พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี กรมหมื่นสุทธนารีนาถ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสิริภาจุฑาภรณ์ และพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอทิตยาทรกิติคุณ ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานและประทานพวงมาลาไปวางที่หน้าโกศศพ และสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระกรุณาโปรดเสด็จพระราชดำเนินไปในการพระราชทานเพลิงศพพระวิสุทธิวงศาจารย์ ในวันอาทิตย์ที่ ๒๗ มีนาคม ๒๕๖๕ ซึ่งนับเป็นพระมหากรุณาและพระกรุณาแด่ พระวิสุทธิวงศาจารย์ คณะสงฆ์ วัดปากน้ำ พระอารามหลวง และศิษยานุศิษย์หาที่สุดมิได้

หากดวงวิญญาณของพระวิสุทธิวงศาจารย์ ทราบด้วยญาณวิถีทางใดทางหนึ่ง คงจะมีกุศลจิตปีติยินดี ที่ได้รับพระมหากรุณาพระราชทานเกียรติยศอันสูงยิ่งในวาระสุดท้ายของชีวิต

คณะสงฆ์วัดปากน้ำ พระอารามหลวง และศิษยานุศิษย์ ขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาสถวายพระพรชัยมงคล ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัยและอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในสากล ตลอดทั้งพระสยามเทวาธิราช โปรดอภิบาลและดลบันดาลประทานพรให้มหาบพิตร และพระบรมวงศานุวงศ์ให้ทรงพระเจริญ ด้วยจตุรพิธพรชัย พระพลานามัยแข็งแรงสมบูรณ์ พระเกียรติคุณแผ่ไปให้ไพศาล สถิตเป็นมิ่งขวัญแก่ปวงชนชาวไทย ในสยามรัฐสีมาตลอดกาลนานเทอญ

การจะควรมิควรประการใดสุดแต่จะทรงพระกรุณาโปรด

ขอถวายพระพร

คณะสงฆ์วัดปากน้ำ พระอารามหลวง และศิษยานุศิษย์

สังเวชนียธรรม

พระวิสุทธิวงศาจารย์ (อโนมคุโณ)

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการศึกษาเพื่อความรู้แจ้ง บรรพชิตในพระศาสนานี้จึงมีทั้งหน้าที่ศึกษาเล่าเรียนให้รู้กระจ่างในอรรถธรรมทั้งปวง กับทั้งมีหน้าที่เป็นครูอบรมสั่งสอนให้ผู้อื่นอาจสามารถรู้ตามเพื่อความสำเร็จประโยชน์สุขเป็นผลสัมฤทธิ์ สมตามเถรภาษิต ซึ่งพระมหาจุนทเถระได้ปรารภแสดงคุณประโยชน์แห่งการศึกษาเล่าเรียนไว้ ว่า

สุสฺสูสา สุตวฑฺฒนี สุตํ ปญฺญาย วฑฺฒนํ

ปญฺญาย อตฺถํ ชานาติ ญาโต อตฺโถ สุขาวโห ฯ

แปลความว่า *"ความใฝ่เรียนสดับ เป็นเครื่องพัฒนาความรู้ ความรู้จากการเรียนสดับนั้น เป็นเครื่องพัฒนาปัญญา ด้วยปัญญาก็รู้จักสิ่งที่เป็นประโยชน์ ประโยชน์ที่รู้จักแล้วก็นำสุขมาให้"*

พระวิสุทธิวงศาจารย์ (วิเชียร อโนมคุโณ) รองเจ้าอาวาสวัดปากน้ำ เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ กรรมการมหาเถรสมาคม เป็นสมณะผู้กอปรด้วยศีลาจารวัตร ใฝ่ใจในไตรสิกขาเป็นเนืองนิตย์ ดำรงชีวิตอยู่ด้วยปัญญา ทั้งยังเอื้อเฟื้อต่อกิจธุระของสหธรรมิก อุตสาหะรับภารธุระบริหารงานคณะสงฆ์ในตำแหน่งต่าง ๆ ตามลำดับมาอย่างเรียบร้อยมิมีบกพร่อง พากเพียรอำนวยการศึกษาและเป็นครูสอนพระปริยัติธรรมโดยเฉพาะในแผนกบาลีอย่างต่อเนื่องและยาวนาน เป็นคุรุฐานียบุคคลผู้อนุเคราะห์ศิษยานุศิษย์มากมาย ให้ได้เล่าเรียน สามารถพัฒนาปัญญา กระทั่งบรรลุสุขประโยชน์ทั้งอัตตัตถะ ปรัตถะ และอุภยัตถะ นำความเจริญก้าวหน้ามาสู่การคณะสงฆ์และพระบวรพุทธศาสนาได้อย่างน่ายกย่องสรรเสริญ

ขอกุศลธรรมที่ท่านเจ้าคุณผู้ถึงมรณภาพได้บำเพ็ญมาด้วยดี กอปรกับกุศลทักษิณานุประทานกิจที่สาธุชนร่วมบำเพ็ญอุทิศ จงอำนวยอิฐวิบากวิบุลมนุญผลถวายให้ **พระวิสุทธิวงศาจารย์ (อโนมคุโณ)** บรรลุถึงธรรมอันเกษมในเบื้องหน้าตามควรแก่คติวิสัย เทอญ.

(สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ)

สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

๓๐ มกราคม ๒๕๖๕

อนุสรณ์กถา

ความรัก เคารพ นับถือ บูชา เป็นสิ่งที่เกิดจากใจของบุคคลผู้ได้รับความประทับใจในเมตตาคุณที่ท่านผู้มีอุปการคุณหยิบยื่นให้ ด้วยไมตรีจิตมุ่งหวังประโยชน์ และเปี่ยมล้นด้วยความปรารถนาดีหวังความสุข ความเจริญ ความสำเร็จเป็นที่ตั้ง

น้ำใจของท่านผู้มีความปรารถนาดี เป็นน้ำใจที่ใสสะอาด ก่อให้เกิดความสนิทใจและประทับใจในเรื่องที่ทำ ในคำพูด ทุกประการ เป็นรอยแห่งความประทับใจมิรู้ลืม ยิ่งผู้อยู่ใกล้ชิด ได้รับใช้ใกล้ชิดทุกเช้าค่ำ ยิ่งประทับรอยแห่งความทรงจำมิอาจจะลืมเลือน

พระเดชพระคุณ พระวิสุทธิวงศาจารย์ (วิเชียร อโนมคุโณ ป.ธ.๙) อดีต รองเจ้าอาวาสวัดปากน้ำ รองแม่กองงานพระธรรมทูต ที่ปรึกษาแม่กองบาลีสนามหลวง เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ กรรมการมหาเถรสมาคม เป็นพระมหาเถระรูปหนึ่งที่มีความสำคัญต่อคณะสงฆ์ เพราะรับภารธุระสนองงานคณะสงฆ์มากมาย ทรงความรู้ ทรงคุณธรรม มั่นคงในหลักพระธรรมวินัย มั่นคงในระเบียบแบบแผน มุ่งมั่นและตั้งใจในการปฏิบัติในหน้าที่อย่างดียิ่ง โดยถือหลักว่า สิ่งที่ท่านได้รับมอบหมายนั้นคือพวงมาลัยที่มอบให้คล้องมือ ตั้งใจ อดทน เสียสละ มุ่งมั่นให้เกิดผลสัมฤทธิ์ในสิ่งที่ได้รับมอบหมาย พยายามคิด พยายามทำ พยายามปรับปรุงให้งานมีความก้าวหน้า มีผลสัมฤทธิ์ เป็นรูปธรรมในแนวทางของคณะสงฆ์ มีจิตใจมั่นคง เด็ดเดี่ยว ไม่ย่อท้อและไม่หวั่นไหวในสิ่งที่ตั้งใจทำ มุ่งตรงไปในแนวทางและจุดหมายอย่างมั่นคงแน่วแน่ มีหลักแห่งความทรงจำเป็นเลิศ ไม่ว่าในหลักธรรมหรือวิธีแห่งการปฏิบัติใดๆ มีการอธิบายหลักธรรมเป็นเยี่ยม ในการบรรยายหรืออธิบายหลักธรรมบทใด ผู้ฟังจะต้องได้มุมมองที่แตกต่างและประทับใจ เพราะในเรื่องบางประการ แม้ผู้ฟังอาจจะเคยได้รับรู้มาก่อนแล้ว แต่เมื่อท่านได้ยกหลักธรรมหรือเรื่องราวนั้นๆ มาแสดง ย่อมจะมีมุมมองใหม่ให้คิด ให้ชวนติดตามและเกิดความประทับใจ เข้าใจในเนื้อหาสาระที่แสดงนั้นในอีกมุมมองหนึ่ง อย่างน่าแปลกใจ ในองค์ความรู้และความคิดรวบยอดที่นำเสนอ พร้อมทั้งยอมรับในมุมมองที่แตกต่างและอธิบายอย่างน่าประทับใจ นั่นเกิดจากความเป็นพระเถระผู้คงแก่เรียน มีความคิดที่เป็นระบบและมีสติปัญญาที่แจ่มใส มองเห็นเบื้องต้นและเบื้องปลายอย่างชัดเจน ดังนั้นคำบรรยายหรือบทเทศนาจึงสร้างความประทับใจและเป็นวิถีแห่งการเรียนรู้ที่ควรศึกษา

มีจิตวิญญาณแห่งความเป็นครูอย่างเต็มเปี่ยม มุ่งที่จะสอนและตั้งใจสอนแม้จะต้องสอนเพียงรูปเดียว ก็สอนโดยถือหลักว่า หน้าที่คือผู้ถ่ายทอดความรู้ จะรูปเดียวหรือหลายรูปก็ไม่เป็นไร เพราะได้ทำหน้าที่ของตน ผู้ให้ความรู้แก่ศิษย์อย่างสมบูรณ์แล้ว นักเรียนจะมากหรือน้อยมิใช่สิ่งที่ครูจะต้อง

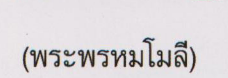
คิด สิ่งที่ครูควรสังวรคือ จะทำอย่างไรให้ผู้เรียนได้มีความรู้ ได้มีความเข้าใจในเรื่องที่สอนซึ่งจะนำไปใช้ได้ นำไปถ่ายทอดต่อไปได้ นั่นคือจิตวิญญาณแห่งความเป็นครู ที่มีอยู่อย่างครบถ้วน

ในฐานะแห่งผู้บริหารการศึกษา มุ่งพัฒนาให้สำนักเรียนวัดปากน้ำมีความโดดเด่นในการจัดการเรียนการสอน ตรวจตรา ตรวจสอบ ให้กำลังใจแก่ครูอาจารย์และนักเรียนให้มีความมุ่งมั่นในการทำหน้าที่ให้สมบูรณ์อย่างเต็มที่เต็มกำลัง จนมีผลแห่งการศึกษาเป็นที่ปรากฏ ทั้งร่วมบริหารการศึกษาอย่างสำคัญ ทั้งในเรื่องของการบริหารจัดการ การวางแผนการศึกษา และการจัดการศึกษาของกองบาลีสนามหลวง และงานเผยแผ่พระศาสนา คือ การทำหน้าที่รองแม่กองงานพระธรรมทูต ไม่ว่าจะเป็นการฝึกอบรม หรือการบริหารจัดการ เพื่อให้งานเผยแผ่พระศาสนาส่วนนี้ดำเนินไปได้ด้วยดี เป็นคุณประโยชน์ต่อการเผยแผ่พระศาสนาโดยภาพรวม รวมถึงการฝึกซ้อมอบรมหรือสอบความรู้พระอุปัชฌาย์ที่จำต้องอาศัยภูมิรู้ ภูมิธรรม และความมั่นคงแน่วแน่ในวิธีปฏิบัติ เพื่อให้ได้พระอุปัชฌาย์ที่ทรงความรู้แน่วแน่ในวิธีปฏิบัติ สมกับคำว่า "พระอุปัชฌาย์ดี เป็นศรีพระศาสนา" จะเข้มงวด กวดขัน มั่นคงแน่วแน่ในหลักปฏิบัติทุกขั้นตอน ไม่ให้เกิดความบกพร่องเสียหาย เพราะถือว่า ถ้าแม่พิมพ์ดีย่อมสร้างความถูกต้องดีงามให้เกิดขึ้นแก่สังฆมณฑล นั่นเป็นภาพแห่งความทรงจำที่ทุกคนจำฝังใจ

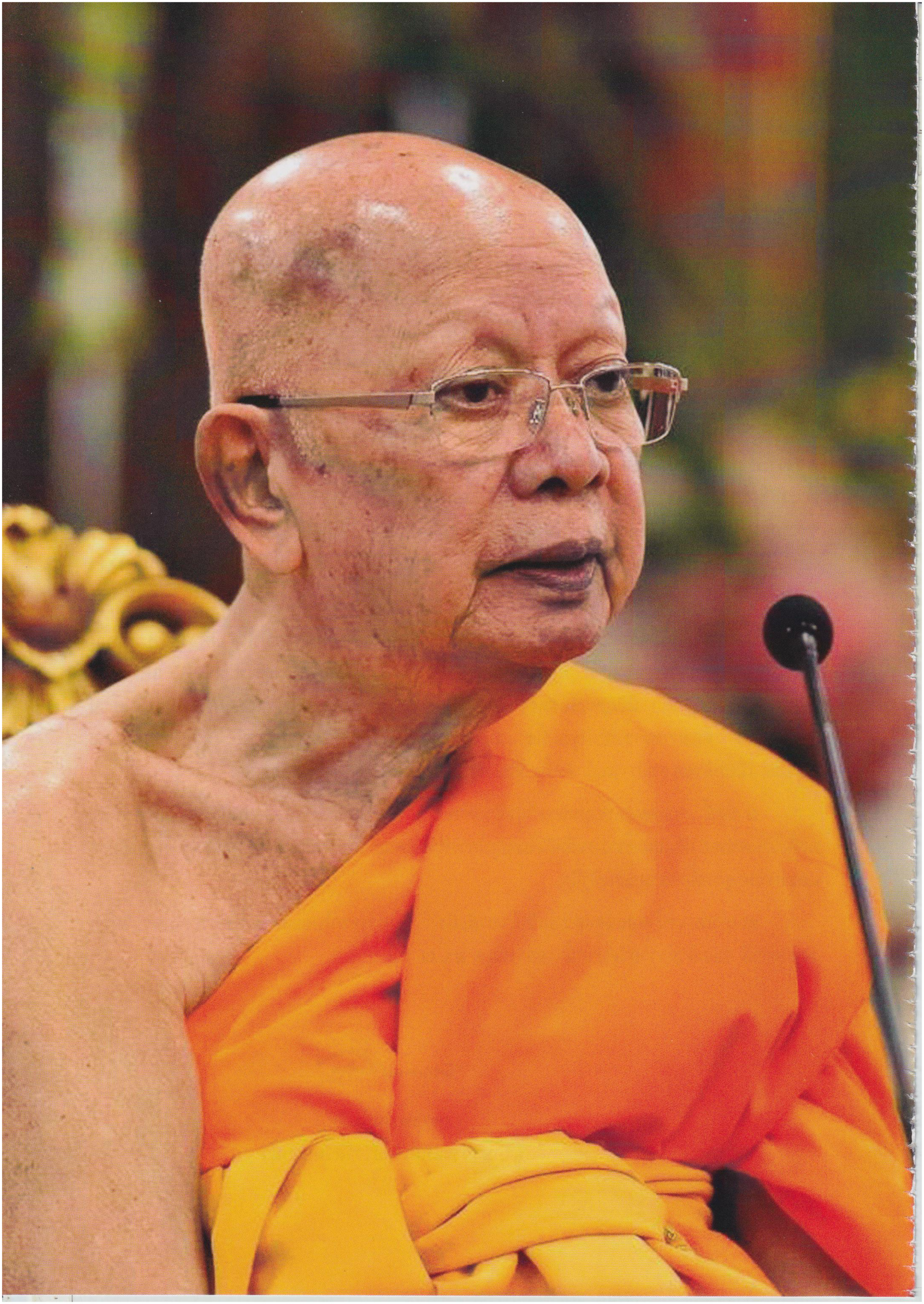
ในความเป็นนักปกครอง ถือหลักว่า จะปกครองใคร ต้องปกครองให้เขามีความสุข ดังนั้นจึงใช้หลักแห่งการบริหารจัดการ ที่ผู้อยู่ใต้ปกครองต้องมีความเป็นอิสระในการทำหน้าที่ แต่ต้องอยู่ในกรอบแห่งวิธีปฏิบัติ มีปัญหาข้อขัดข้องใดๆ ยินดีเสมอที่จะให้คำปรึกษาและแก้ไขให้ถูกต้องตามกระบวนวิธี ต้องการการปรับปรุงแก้ไข มิต้องการความเสียหายจนเสียการณ์ ด้วยจิตใจที่มั่นคงแน่วแน่ เปี่ยมด้วยความการุณย์ ดังนั้น จึงนั่งอยู่ในใจของคนทั้งหลายตลอดกาล

มาบัดนี้ พระเดชพระคุณพระวิสุทธิวงศาจารย์ อโนมคุณมหาเถระ ได้ถึงแก่มรณภาพแล้ว คงทิ้งไว้แต่รอยอาลัยและความระลึกถึงในคุณูปการที่มีต่อคณะวัดปากน้ำ ต่อเจ้าคณะพระสังฆาธิการและท่านสาธุชนทั้งหลายอย่างมิรู้ลืม

คณะวัดปากน้ำขอแสดงความเสียใจอาลัยถึง ในการจากไปของพระเดชพระคุณพระวิสุทธิวงศาจารย์ รองเจ้าอาวาสวัดปากน้ำ อย่างที่สุด มา ณ ที่นี้

(พระพรหมโมลี)
ผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาสวัดปากน้ำ

อโนมคุณมหาเถราภิถุติคาถา

โย หิ เสฏฺโฐ มหาเถโร อโนมคุณสฺวหโย
วิสุทฺธิวํสาจริโย อิจฺเจวํ สงฺฆมณฺฑเล
ราชทินฺนาภิธาเนน วิสฺสุโต พุทฺธสาสเน
โส สุวณฺณปุเร ภาเค มชฺฌิเม สุปติฏฺฐิเต
กสิกมฺมกุเล ชาโต สมฺมาสมฺพุทฺธมามเก
คิหิกาเล มหาปญฺโญ สิกฺขกาโม หิเตสิโก
นานาสิปฺเปสุ ทกฺโข จ ญาโต ญาติสมาคเม
ปจฺฉา สทฺธาทิสมฺปนฺโน ติวตฺถุติพฺพคารโว
ปพฺพชฺชานินฺนจิตฺโต จ สมฺปุณฺณจุทฺทสายุโก
เอตมตฺถํ กเถตฺวาน มาตาปิตูนมตฺตโน
ทฺวีหิ เตหิ อนุญฺญาโต อาโมทิตปฺปโมทิโต
ปุณฺณโชติสฺส เถรสฺส มหาคุณสฺส สนฺติเก
สาสนสฺมึ อุรํ ทตฺวา ปพฺพชิตฺถานคาริยํ
ปพฺพชิตฺวา ธุรคฺคาโห สุพฺพโจ วจนกฺขโม
อุคฺคณฺหิ ปริยตฺตึธ ชินสทฺธมฺมรกฺขิตํ
ตโต วีสติวสฺโส โส ชินวํสานุปาลโก
นทีมุขวิหารสฺมึ สมฺมาสมฺพุทฺธสาสเน
ญตฺติจตุตฺถกมฺเมน ลภิตฺถ อุปสมฺปทํ

ธีรสารมุนิเตฺวว ราชทินฺนาภิธานโต
ธีรสาโรติ นาเมน โย เถโร อิธ วิสฺสุโต
โกวิโท สณฺฐิโต ธมฺเม ตถาคตปฺปเวทิเต
โส อุปชฺฌายฐานสฺมึ ฐิโต เอตสฺส ฐานโส
สิกฺขกาโม สมุสฺสาโห อนิกฺขิตฺตธุโร ขโม
อุตฺตมํ ปริยตฺตึ โส สมฺปตฺโต สงฺฆมณฺฑเล
วิหาเร จ ครุฏฺฐาเน ฐิตานํ ภิกฺขุอาทีนํ
คณาธิปติภาวสฺส ฐานนฺตเร ฐิโต อิธ
เตปิฏกทฺธโร เอโส ธมฺมทูโต พหุสฺสุโต
สีลาจาราทิสมฺปุณฺโณ ทีฆทสฺสี วิจกฺขโณ
เมตฺตาทิคุณสมฺปนฺโน วตฺถุธมฺมาทิทายโก
ยถาตํ คคเน จนฺโท โสภโณ พุทฺธสาสเน
โกวิโท พุทฺธธมฺมานํ ชนานํ หิตการโก
สทฺธมฺมเทสนายาปิ สมตฺโถ โหติ โกสโล
เอเตน เทสิโต ธมฺโม มธุโร หทยงฺคโม
สทา ตเม ปทีโปว ชนานํ มคฺคุเทสโก
วสฺสูปนายิกาเยว สมฺปตฺตาย อภิกฺขณํ
อิเธว เทติ โอวาทํ นวกานํ ส ภิกฺขุนํ
ตโต จ สตฺตเม ภาเค อาโทปิ สงฺฆมณฺฑเล
โส สงฺฆาธิปติฏฺฐาเน สงฺฆราเชน ฐาปิโต
ปจฺฉาปิ ทยฺยรฏฺฐสฺส อุตฺตเร สงฺฆมณฺฑเล

มหานิกายภิกฺขูนํ   มหาเถโร คณิสฺสโร
มหาเถรานเมเตสํ   มหาเถรสมาคเม
โหติ อญฺญตโร เสฏฺโฐ   สมฺมาสมฺพุทฺธสาวโก
โส สงฺฆมณฺฑลสฺเสว   อตฺถาย จ หิตาย จ
สทา สาสนกิจฺจานิ   ปริปูเรติ โยนิโส
อิทาเนโส มหาเถโร   จตุอสีติวสฺสิโก
ยาว ชีวิตโอสานา   ชตฺวา สมฺพุทฺธสาสเน
ปจฺฉา ตีณิ วสฺสานิ   โหติ โรเคน ผุฏฺฐิโต
สมฺมสิตฺวาน ธมฺเมน   สงฺขารานํ อนิจฺจตํ
อนาลโย อสมฺมุฬฺโห   กาลํ กโรติ ธมฺมโต
ตสฺเสว ปน กลฺยาโณ   กิตฺติสทฺโท ปติฏฺฐิตํ
ตมาคมฺม มยนฺทานิ   วิปฺปสนฺเนน เจตสา
นิจฺจํ อนุสฺสรนฺตา ตํ   ตสฺส คุเณน โจทิตา
ปุญฺญมสฺส กริตฺวาน   เทม ปตฺตึ อเสสโต
ยํ ยํ เตน กตํ ปุญฺญํ   ยํ ยํ จมฺเหหิ สญฺจิตํ
ตสฺส ตสฺสานุภาเวน   ตสฺส ตสฺเสว เตชสา
เอวํ อุทฺทิสฺส ทินฺนํ โส   ปตฺตึ ลภตุ สพฺพโส
ลภิตฺวาน จ ปตฺตึ โส   สทา สคฺเค ปโมทตุ
อิมินา กตปุญฺเญน   สมฺปราเย ยถิจฺฉิตํ
ปปฺโปตุ เจว ธมฺเมน   ทิพฺพสมฺปตฺติมุตฺตมนฺติ ฯ

สารบัญ

เรื่อง	(หน้า)

สังเขปประวัติ

พระวิสุทธิวงศาจารย์

(วิเชียร อโนมคุณมหาเถร ป.ธ.๙)

อายุ ๘๔ พรรษา ๖๔

วัดปากน้ำ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร

สถานะเดิม

ชื่อ วิเชียร นามสกุล เรืองขจร เกิดวันอาทิตย์ที่ ๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๐ ปีฉลู ขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๑๒ ณ บ้านบางพลับ เลขที่ ๕๓ หมู่ที่ ๒ ตำบลบางพลับ อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นบุตรนายนาค นางฟื้น เรืองขจร

บรรพชา

เมื่อวันที่ ๒๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๔ ณ วัดดงตาล ตำบลบางพลับ อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี โดยมีพระครูอุภัยภาดารักษ์ วัดสองพี่น้อง ตำบลต้นตาล อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นพระอุปัชฌาย์

หลังจากบรรพชาแล้ว ได้จำพรรษาอยู่ที่วัดท่าจัด ตำบลบางพลับ อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นเวลา ๑ พรรษา ต่อจากนั้น ได้ย้ายไปศึกษาที่วัดสองพี่น้อง ๔ ปี หลังจากสอบได้นักธรรมชั้นโท และเปรียญธรรม ๓ ประโยคแล้ว จึงย้ายเข้ามาอยู่วัดปากน้ำ

อุปสมบท

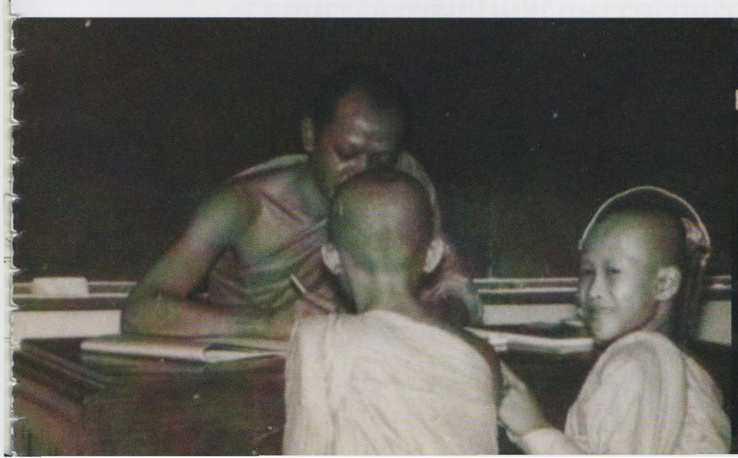
เมื่อวันที่ ๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๐ ณ วัดปากน้ำ แขวงปากคลองภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร โดยมีพระธีรสารมุนี (สุไชย ธีรสาโร น.ธ.โท, ป.ธ.๓) วัดอัปสรสวรรค์ แขวงปากคลองภาษีเจริญ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร เป็นพระอุปัชฌาย์

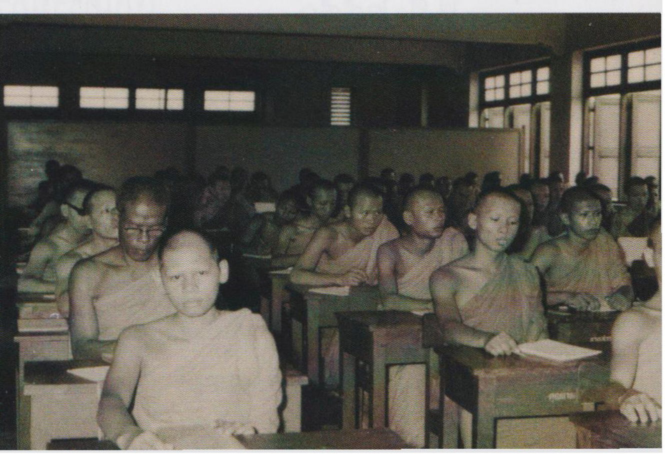
พระครูปัญญาภิรัต วัดปากน้ำ แขวงปากคลองภาษีเจริญ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร เป็นพระกรรมวาจาจารย์

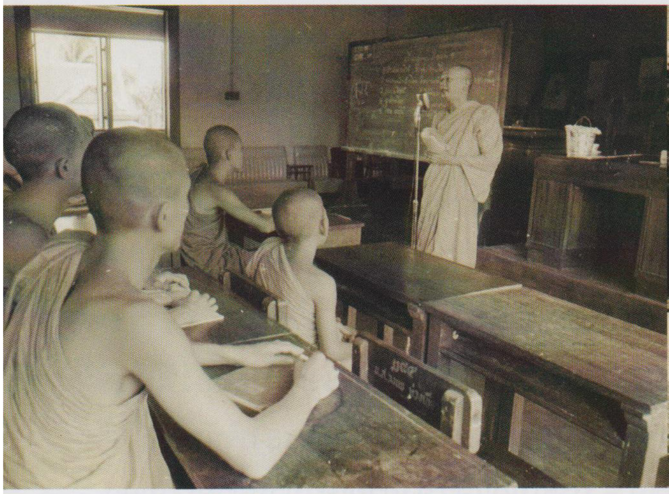
พระพิพัฒน์ธรรมคณี วัดปากน้ำ แขวงปากคลองภาษีเจริญ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร เป็นพระอนุสาวนาจารย์

วิทยฐานะ

พ.ศ. ๒๔๙๒ จบประถมศึกษาปีที่ ๔ โรงเรียนวัดท่าจัด อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี

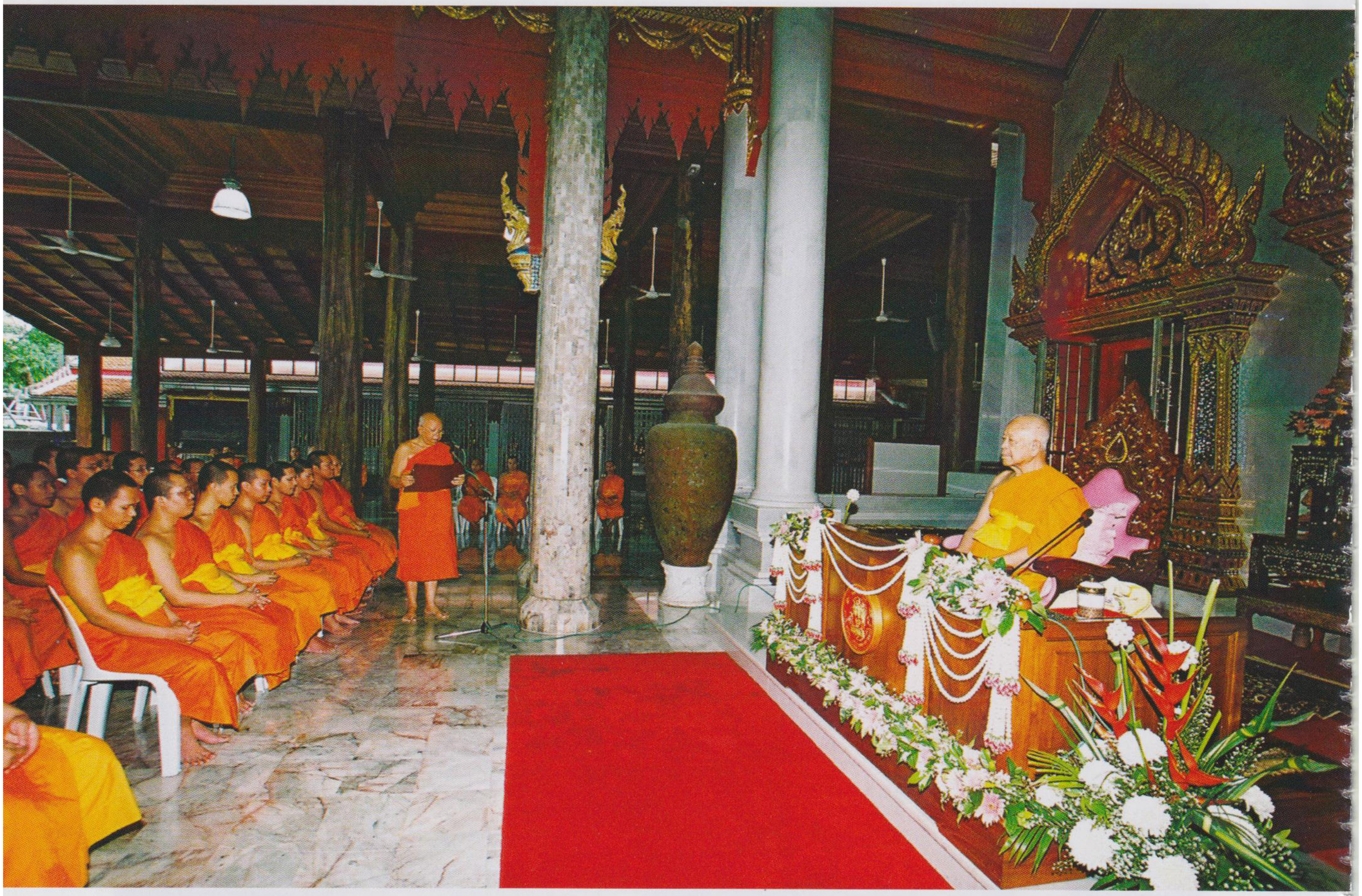

พ.ศ. ๒๔๙๙	สอบได้นักธรรมเอกสำนักเรียนวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพ-มหานคร
พ.ศ. ๒๕๑๖	สอบได้ ป.ธ.๙ สำนักเรียนวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร
พ.ศ. ๒๕๔๔	ได้รับปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาภาษาบาลี จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

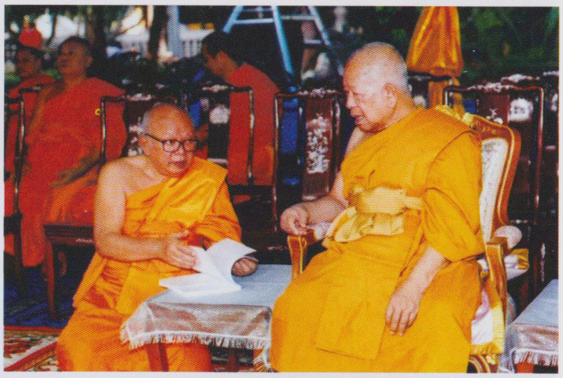
งานปกครอง

พ.ศ. ๒๕๑๒	เป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปากน้ำ
พ.ศ. ๒๕๒๑	เป็นรองเจ้าอาวาสวัดปากน้ำ
พ.ศ. ๒๕๒๖	เป็นพระอุปัชฌาย์ประเภทวิสามัญ
พ.ศ. ๒๕๓๔-๒๕๓๘	เป็นรองเจ้าคณะภาค ๗
พ.ศ. ๒๕๓๘-๒๕๕๘	เป็นเจ้าคณะภาค ๗
พ.ศ. ๒๕๕๐-๒๕๖๒	เป็นกรรมการมหาเถรสมาคม
พ.ศ. ๒๕๕๐	เป็นกรรมการยกวัดราษฎร์ขึ้นเป็นพระอารามหลวง
พ.ศ. ๒๕๕๘	เป็นเจ้าคณะใหญ่หนเหนือ
พ.ศ. ๒๕๕๙	เป็นประธานคณะกรรมการกองทุนวัดช่วยวัด
พ.ศ. ๒๕๖๒-๒๕๖๔	เป็นกรรมการมหาเถรสมาคม

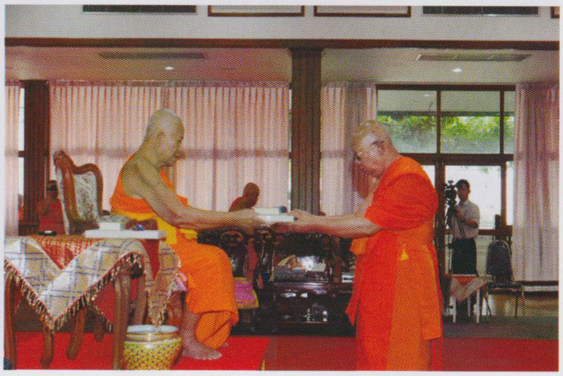

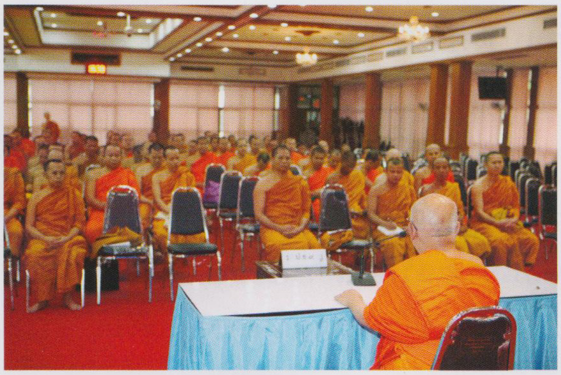
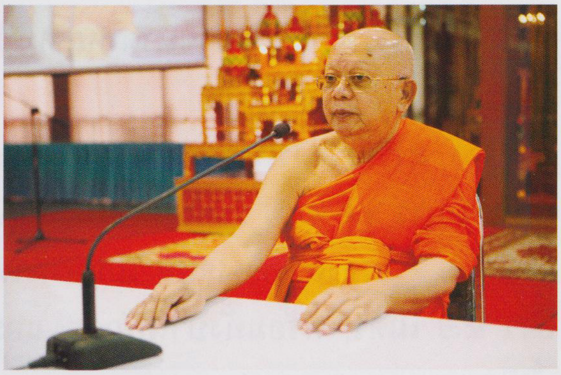
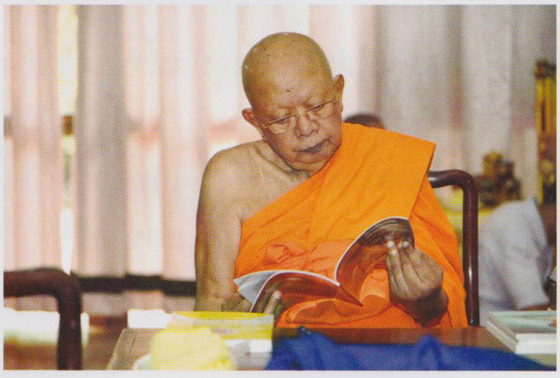
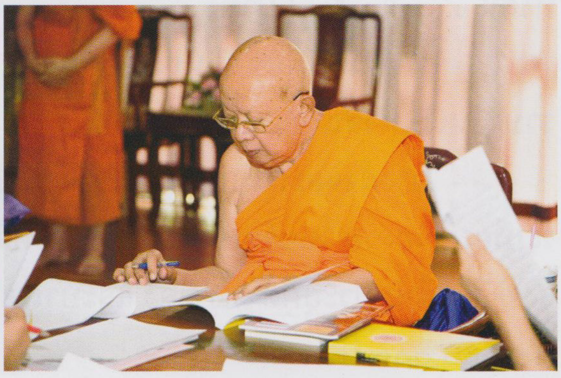

งานศึกษา

พ.ศ. ๒๕๐๓	เป็นกรรมการตรวจประโยคธรรมสนามหลวง
พ.ศ. ๒๕๐๓ - ๒๕๖๔	เป็นกรรมการตรวจประโยคบาลีสนามหลวง
พ.ศ. ๒๕๐๔	เป็นอาจารย์สอนบาลีประจำสำนักเรียนวัดปากน้ำ
พ.ศ. ๒๕๑๑-๒๕๖๔	เป็นอาจารย์ใหญ่สำนักเรียนวัดปากน้ำ
พ.ศ. ๒๕๓๘-๒๕๕๗	เป็นรองแม่กองบาลีสนามหลวง
พ.ศ. ๒๕๓๕-๒๕๖๔	เป็นกรรมการออกข้อสอบ ยกร่าง ตรวจร่างเฉลยข้อสอบ ประโยคบาลีสนามหลวง
พ.ศ. ๒๕๓๕-๒๕๕๗	เป็นผู้อำนวยการตรวจธรรมสนามหลวงชั้นตรี ภาค ๗
พ.ศ. ๒๕๓๕-๒๕๓๖	เป็นอาจารย์สอนบาลีประโยค ป.ธ.๗ ประจำโรงเรียนพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ วัดสามพระยา
พ.ศ. ๒๕๓๗-๒๕๕๗	เป็นอาจารย์สอนบาลีประโยค ป.ธ.๙ ประจำโรงเรียนพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ วัดสามพระยา
พ.ศ. ๒๕๔๘	เป็นผู้อำนวยการจัดอบรมบาลีก่อนสอบภาค ๗

พ.ศ. ๒๕๔๘	ตั้งโครงการส่งเสริมการศึกษาภาษาบาลีเพื่อดำรงพุทธศาสน์ คณะสงฆ์ภาค ๗
พ.ศ. ๒๕๕๘-๒๕๖๔	เป็นที่ปรึกษาแม่กองบาลีสนามหลวง

งานเผยแผ่

พ.ศ. ๒๕๓๓-๒๕๕๖	เป็นหัวหน้าพระธรรมทูตสายที่ ๔
พ.ศ. ๒๕๓๕	เป็นหัวหน้าสำนักฝึกอบรมพระธรรมทูต
พ.ศ. ๒๕๓๘	เป็นผู้อำนวยการอบรมประชาชนประจำภาค ๗
พ.ศ. ๒๕๕๖	เป็นรองแม่กองงานพระธรรมทูต

งานสาธารณูปการ-สาธารณสงเคราะห์-ศึกษาสงเคราะห์

ที่ชาติภูมิ : วัดท่าจัด ต.บางพลับ อ.สองพี่น้อง จ.สุพรรณบุรี พ.ศ. ๒๕๓๔-๒๕๖๓

- สร้างเมรุวัดท่าจัด รวมเป็นเงิน ๕๐๐,๐๐๐ บาท

- สร้างถนนเข้าวัดท่าจัดและหมู่บ้านบางพลับ ตำบลบางพลับ ยาวประมาณ ๓ กิโลเมตรเศษรวม เป็นเงินทั้งสิ้น ๖,๒๐๐,๐๐๐ บาทเศษ

- สร้างระบบประปาขนาดใหญ่หมู่บ้านบางพลับ รวมเป็นเงินทั้งสิ้น ๒,๐๐๐,๐๐๐ บาทเศษ

- สร้างอาคารเรียนโรงเรียนวัดท่าจัด เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก ๒ ชั้น กว้าง ๖ เมตร ยาว ๖๕ เมตร รวมเป็นเงินทั้งสิ้น ๗,๕๐๐,๐๐๐ บาทเศษ

- สร้างอาคารห้องสมุด เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก ๒ ชั้น กว้าง ๖ เมตร ยาว ๔๗ เมตร, พร้อมทั้งบ้านพักครู, และโรงอาหาร โรงเรียนวัดท่าจัด รวมเป็นเงินทั้งสิ้น ๔,๐๗๒,๕๓๙ บาท

- หาทุนทรัพย์ซื้อดินถมพื้นที่วัดท่าจัด ซึ่งเดิมเป็นที่ลุ่ม จนปัจจุบันน้ำท่วมไม่ถึง รวมเป็นเงินทั้งสิ้น ๕,๐๐๐,๐๐๐ บาท

- วางผังและปรับปรุงเสนาสนะสงฆ์วัดท่าจัดใหม่ทั้งหมด เพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบสวยงาม โดยจัดสร้างมณฑป ๑ หลัง ยาว ๓๐ เมตร กว้าง ๑๒ เมตร, สร้างกุฏิสงฆ์เรือนไทยประยุกต์ ๑๒ หลัง และบูรณะกุฏิสงฆ์เรือนไทย ๔ หลัง รวมเป็นเงินทั้งสิ้น ๒๕,๐๐๐,๐๐๐ บาท

- ก่อสร้างที่พักสายตรวจ (หน่วยบริการประชาชน) ตำบลบางพลับ อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี รวมเป็นเงินทั้งสิ้น ๔๐๐,๐๐๐ บาท

- สร้างโรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดท่าจัด เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก ๓ ชั้น กว้าง ๑๖ เมตร ยาว ๔๒ เมตร รวมเป็นเงินทั้งสิ้น ๑๒,๕๐๐,๐๐๐ บาท

- มอบทุนการศึกษา, ทุนอาหารกลางวัน, อุปกรณ์การเรียนการสอน, เสื้อผ้านักเรียน แก่นักเรียน ในจังหวัดต่าง ๆ เป็นประจำ รวมทั้งสิ้นไม่น้อยกว่า ๑,๖๐๐,๐๐๐ บาท

- สร้างเตียงคนป่วยประจำโรงพยาบาลสมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ ๑๗ อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี จำนวน ๓๐ เตียง ราคาเตียงละ ๑๕,๐๐๐ บาท รวมเป็นจำนวนเงิน ๔๕๐,๐๐๐ บาท

- สร้างเครื่องส่องตรวจหลอดอาหาร กระเพาะอาหารและลำไส้ส่วนต้น ชนิดวีดีทัศน์ให้แก่โรงพยาบาลสมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ ๑๗ เป็นจำนวนเงิน ๑,๐๐๐,๐๐๐ บาท

- สร้างห้องไอซียู ให้แก่โรงพยาบาลสมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ ๑๗ เป็นเงิน ๕๐๐,๐๐๐ บาท

- แจกเครื่องยังชีพแก่ประชาชนที่ยากจนในเขตอำเภออมก๋อย, อำเภอแม่แจ่ม และอำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่, และประชาชนในเขตอำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นประจำทุกปี คิดเป็นจำนวนเงิน ๘,๙๘๐,๐๐๐ บาท

- จัดโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน และศีลจาริณี (ชีพราหมณ์) รุ่นที่ ๑ - ๑๕ รวมเป็นจำนวน ๑๒,๓๒๕,๑๗๑ บาท

- จัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรม ประจำจังหวัดสุพรรณบุรี แห่งที่ ๓๕ ณ วัดท่าจัด เป็นจำนวนเงิน ๓,๗๖๕,๒๖๐ บาท

- สร้างพระพุทธรูป พระพุทธเมตตามหามุนี พร้อม พระโมคคัลลานะ พระสารีบุตร เป็นจำนวนเงิน ๙๐๐,๐๐๐ บาท

- บูรณปฏิสังขรณ์หอระฆัง วัดท่าจัด กระดี่ และย้าย เป็นจำนวนเงิน ๑,๐๐๐,๐๐๐ บาท

- สร้างหอไตรกว้าง ๑๓ เมตร ยาว ๑๓ เมตร พร้อมตกแต่งภายใน รวมเป็นเงินทั้งสิ้น ๒,๒๗๗,๙๗๔ บาท

- สร้างศาลาริมน้ำ คอนกรีตเสริมเหล็ก กว้าง ๑๐ เมตร ยาว ๓๖ เมตร รวมเป็นเงินทั้งสิ้น ๓,๘๓๕,๖๕๒ บาท

- สร้างเขื่อนคอนกรีต ริมคลองหน้าวัด ยาว ๓๘๔ เมตร พร้อมติดตั้งรั้วแสตนเลส เป็นจำนวนเงิน ๑๐,๐๓๓,๓๒๑ บาท

- บูรณะกุฏิ และปรับปรุงระบบไฟฟ้า เป็นจำนวนเงิน ๓,๖๒๔,๑๖๗ บาท

- สร้างกำแพงรั้วรอบวัด ประตูทางเข้า ถนนทางเข้าวัด เป็นจำนวนเงิน ๓,๖๘๗,๑๔๙ บาท

- บูรณปฏิสังขรณ์ศาลาการเปรียญวัดท่าจัด กว้าง ๑๖ เมตร ยาว ๓๕ เมตร เป็นจำนวนเงิน ๑๕,๐๐๐,๐๐๐ บาท

- สร้างศาลาทรงแปดเหลี่ยม ประดิษฐานพระสีวลี เป็นจำนวนเงิน ๖๘๕,๗๓๑ บาท

- บูรณปฏิสังขรณ์อุโบสถวัดท่าจัด กว้าง ๘.๕๐ เมตร ยาว ๒๔ เมตร เป็นจำนวนเงิน ๘,๒๘๐,๙๙๙ บาท

- ภาพวาดจิตรกรรมฝาผนัง ลายรดน้ำ ประตู หน้าต่าง ภายในอุโบสถ เป็นจำนวนเงิน ๓,๓๑๐,๐๐๐ บาท

- ก่อสร้างวิหารคด รอบอุโบสถ เป็นเงินประมาณการก่อสร้าง ๒๒,๘๒๕,๐๘๐ บาท

- งานก่อสร้างวิหารคด รอบอุโบสถ รวมค่าก่อสร้าง ๒๒,๘๒๕,๐๘๐ บาท

- งานระบบน้ำท่อคอนกรีตขนาดใหญ่ระบายน้ำภายในวัดท่าจัด เป็นเงิน ๗๓๑,๐๐๐ บาท

- งานปรับปรุงซ่อมทาสี เมรุ วัดท่าจัด เป็นเงิน ๓๕๐,๐๐๐ บาท

- งานสร้างห้องสุขา ชาย หญิง ภายในวัดท่าจัด จำนวน ๕ หลัง รวม ๓๐ ห้อง คิดเป็นเงิน ๑,๖๕๐,๐๐๐ บาท

- งานปรับปรุงอาคารเรียนสำหรับเด็กอนุบาล ประถมศึกษา พร้อมห้องสุขา รั้ว ลานสนาม คิดเป็นเงิน ๗๑๔,๓๐๗ บาท

- เสาไฟส่องสว่างโคมแบบปั๊ม ปตท. สูง ๘ เมตร โคมไฟฟ้าแบบ ๔ กิ่ง เป็นเงิน ๔๐๐,๐๐๐ บาท

- ประตูไม้สักประจำวิหารคด กว้าง ๑ เมตร สูง ๓ เมตร ๘ บาน ๔ ช่อง เป็นเงิน ๔,๐๐๐,๐๐๐ บาท

- ฐานพระพุทธรูปปางประจำวัน และปางพระพุทธสิหิงค์ ๗๖ ฐาน คิดเป็นเงิน ๒,๘๘๕,๐๐๐ บาท

- พระพุทธรูปประจำวิหารคดหน้าตักกว้าง ๓๖ นิ้ว หล่อทองเหลืองปิดทอง จำนวน ๗๒ องค์ และรูปหล่อบูรพาจารย์ ๔ องค์ รวม ๗๖ องค์ คิดเป็นเงิน ๙,๘๘๐,๐๐๐ บาท

- งานก่อสร้างถนนคอนกรีตทางเข้าอุโบสถวัดท่าจัด กว้าง ๘ เมตร ยาว ๕๐ เมตร คิดเป็นเงิน ๑,๓๐๐,๐๐๐ บาท

- งานก่อสร้างโค้งหลังคาเหล็ก หน้าเมรุวัดท่าจัด พร้อมราวแสตนเลส คิดเป็นเงิน ๒,๒๕๘,๐๓๖ บาท

- งานกระดี่ศาลาเอนกประสงค์ปรับปรุงยกระดับ ปูกระเบื้องพื้น ประตูเหล็ก หน้าต่าง เป็นเงิน ๗,๑๔๑,๑๑๓ บาท

- งานซ่อมแซมพระพุทธรูปต่าง ๆ ลงรักปิดทอง ทุกองค์ในวัดท่าจัด เป็นเงิน ๑,๐๐๐,๐๐๐ บาท

- งานก่อสร้างถนนคอนกรีตภายในวัดท่าจัด พร้อมวางท่อระบายน้ำขนาดใหญ่ คิดเป็นเงิน ๓,๐๘๐,๐๐๐ บาท

- งานปรับปรุง ปูพื้นกระเบื้องรอบฌาปานสถาน เมรุ คิดเป็นเงิน ๘๒๕,๐๐๐ บาท

- งานก่อสร้างถนนคอนกรีตทางเข้าหลังอุโบสถ กว้าง ๘ เมตร ยาว ๑๕๐ เมตร คิดเป็นเงิน ๑,๐๕๐,๐๐๐ บาท

- งานก่อสร้างถนนคอนกรีตหลังโรงเรียนพระปริยัติธรรม กว้าง ๖ เมตร ยาว ๑๒๐ เมตร คิดเป็นเงิน ๓๗๕,๐๐๐ บาท

- งานติดตั้งเสาไฟฟ้าส่องสว่าง สูงแบบ ปตท. พร้อมโคมไฟฟ้า จำนวน ๔ กิ่ง สูง ๑๐ เมตร คิดเป็นเงิน ๑๑๐,๐๐๐ บาท

- งานปรับปรุงกระดี่ ต่อเติม ยกสูง โรงครัวริมน้ำชายคลอง พร้อมห้องสุขา คิดเป็นเงิน ๕๕๐,๐๐๐ บาท

- งานราวพยุงตัวแสตนเลส ห้องน้ำและทางลาด ภายในวัดท่าจัด คิดเป็นเงิน ๑๐๓,๓๐๐ บาท

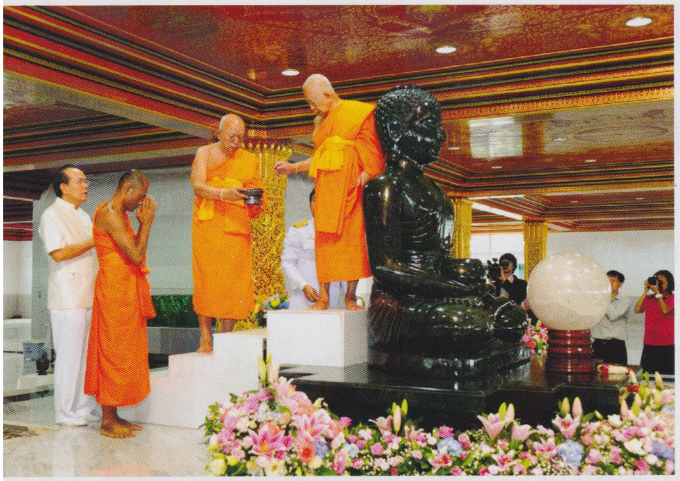
- งานตะแกรงกันนก รอบวิหารคดอุโบสถ โครงหลังคาหน้าเมรุ คิดเป็นเงิน ๓๘๒,๔๐๐ บาท

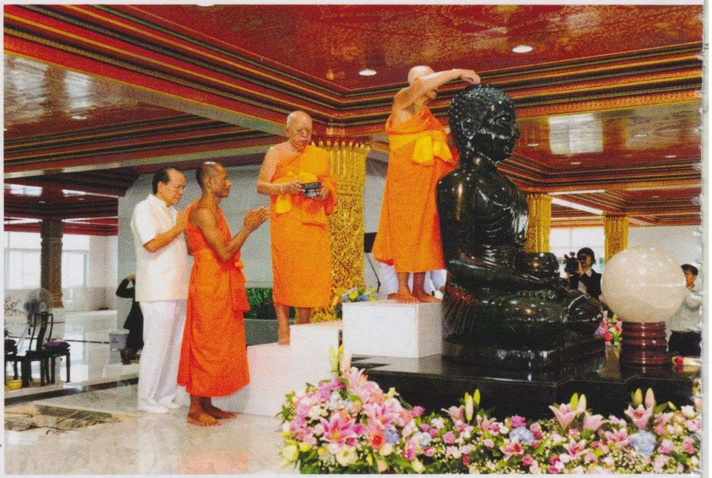
รวมงานก่อสร้างทั้งสิ้น ๒๑๑,๖๕๔,๙๙๙ บาท
(สองร้อยสิบเอ็ดล้านหกแสนห้าหมื่นสี่พันเก้าร้อยเก้าสิบเก้าบาท)

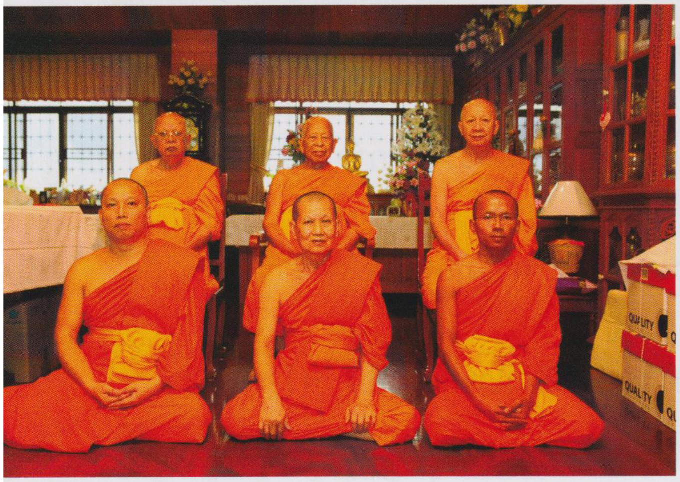
งานพิเศษ

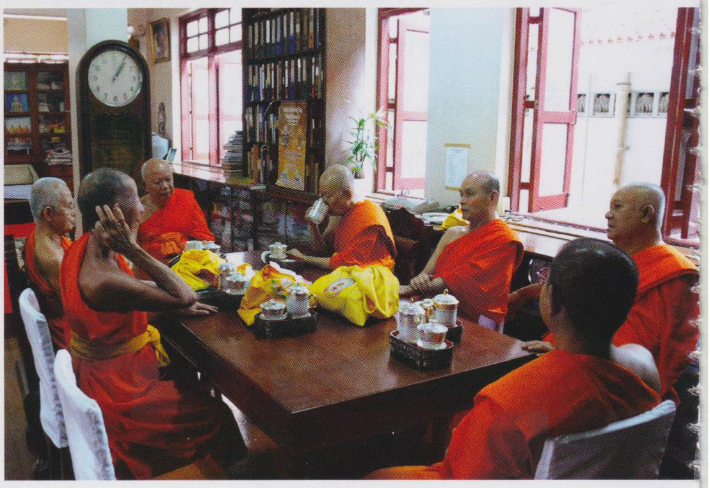
พ.ศ. ๒๕๓๘-๒๕๕๘ ได้รับมอบหมายจากสมัชชามหาคณิสสรให้เป็นผู้ควบคุมดูแลการฝึกซ้อมอบรมสอบความรู้พระอุปัชฌาย์ส่วนกลาง คณะสงฆ์มหานิกาย แทนเจ้าคณะภาคทั้ง ๑๘ ภาค

พ.ศ. ๒๕๔๓ เป็นประธานสหภูมิสงฆ์สุพรรณบุรี-กรุงเทพ ฯ

พ.ศ. ๒๕๔๔ เป็นกรรมการฝ่ายศาสนศึกษาของมหาเถรสมาคม

พ.ศ. ๒๕๔๗ เป็นกรรมการส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีและแผนกธรรม

พ.ศ. ๒๕๔๘ เป็นกรรมการพิจารณาการจัดกิจกรรมร่วมงานฉลองสิริราสมบัติครบ ๖๐ ปี และงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา ๕ ธันวาคม ๒๕๕๐

พ.ศ. ๒๕๔๘ เป็นกรรมการพิจารณาจัดสร้างพุทธมณฑลจังหวัด

พ.ศ. ๒๕๔๘ เป็นกรรมการพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีและภาษาไทย เพื่อร่วมงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี

พ.ศ. ๒๕๔๙ เป็นประธานคณะทำงานกองงานพิจารณาตรวจต้นฉบับพระสุต-ตันตปิฎก เพื่อจัดพิมพ์เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในวโรกาสทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี

สมณศักดิ์

พ.ศ. ๒๕๑๖ได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่ "พระเมธีวราภรณ์"

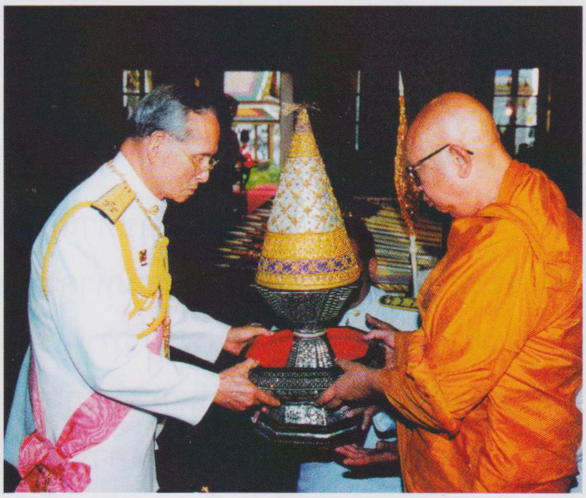
พ.ศ. ๒๕๒๗ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นราช ที่ "พระราชปริยัติกวี ตรีปิฎกบัณฑิต มหาคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี"

พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นเทพ ที่ "พระเทพสุธี ธรรมปรีชาญาณดิลก ตรีปิฎกบัณฑิต มหาคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี"

พ.ศ. ๒๕๔๑ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นธรรม ที่ "พระธรรมธีรราชมหามุนี คัมภีรญาณวิมล โสภณธรรมานุสิฐ ตรีปิฎกบัณฑิต มหาคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี"

พ.ศ. ๒๕๔๙ ได้รับพระราชทานสถาปนาสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะเจ้าคณะรองชั้นหิรัณยบัฏ ที่ "พระวิสุทธิวงศาจารย์ ญาณทัศนวิกรม พรหมจริยาธิมุต วิสุทธิธรรมานุจารี ตรีปิฎกบัณฑิต มหาคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี"

ขั้นปลายชีวิต

พระเดชพระคุณพระวิสุทธิวงศาจารย์ ได้เริ่มมีอาการอาพาธ เมื่อประมาณเดือนพฤศจิกายน ๒๕๖๑ หลังจากฉลองอายุวัฒนมงคล ๘๑ ปีแล้ว แต่ไม่ยอมไปโรงพยาบาล จวบจนวันที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๖๑ จึงยอมไปรับการรักษาที่โรงพยาบาลกรุงเทพ ประมาณ ๒ สัปดาห์ ได้พบเชื้อมะเร็งที่ปอด ต่อมาได้ย้ายมารักษาที่โรงพยาบาลศิริราช ประมาณ ๑๐ วัน ก่อนสิ้นปีก็ได้กลับมาพักที่วัดปากน้ำ รอผลการตรวจอย่างชัดเจน ซึ่งแพทย์ได้วินิจฉัยว่าอาจอยู่ได้ไม่เกิน ๖ เดือน แต่ปัญหาใหญ่ คือ ไม่มีใครกล้าบอกให้ท่านทราบว่ามีเชื้อมะเร็ง จึงต้องหาวิธีการให้ยาเคมีบำบัดโดยที่ท่านไม่สงสัย ให้ยา ๖ ครั้ง ก็ทำให้เกิดปาฏิหาริย์ สามารถปฏิบัติศาสนกิจมาได้ และได้มีโอกาสอยู่เสริมบารมีฉลองอายุวัฒนมงคล ๘๒ ปี และ ๘๓ ปี ระหว่างนั้น ก็ไม่ได้เข้าโรงพยาบาลเลย

ต่อมาเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๖๔ ได้ไปตรวจที่โรงพยาบาลศิริราชอีกครั้ง ซึ่งแพทย์ได้วินิจฉัยว่า คงไม่ต้องพบแพทย์อีกแล้ว จากนั้น ก็เริ่มฉันน้อยลงเป็นลำดับ ร่างกายเริ่มผอมลง จนเข้าเดือนเมษายน เริ่มมีอาการติดเตียง ไม่ออกมานั่งฉัน ท้ายสุดก็แทบจะไม่ฉันอะไรเลย จนมีความพยายามที่จะขออนุญาตสอดสายยางให้อาหารทางจมูกที่วัด อยู่ได้คืนเดียว ท่านก็ดึงออก จนวันที่ ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๖๔ หากปล่อยไว้ร่างกายคงอยู่ไม่ได้ จึงนำเข้ารักษาที่โรงพยาบาลกรุงเทพ เบื้องต้น ให้ทางจมูก ก็ร่างกายดีขึ้น แต่ยังมีความพยายามที่จะดึงสาย จนเปลี่ยนมาเป็นเจาะท่อ เมื่อวันที่ ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๖๔ และเข้าออกโรงพยาบาลอีกหลายครั้ง ครั้งสุดท้าย วันที่ ๗ กันยายน ๒๕๖๔ อาการเริ่มวิกฤติ แต่ก็เกิดปาฏิหาริย์ อาการดีขึ้น จนเกือบจะกลับวัดแล้ว แต่ในที่สุดคืนวันที่ ๒๔ กันยายน ๒๕๖๔ มีเลือดออกในท้อง อาการไม่ดีขึ้น จนถึงแก่มรณภาพเมื่อวันที่ ๒๖ กันยายน ๒๕๖๔ เวลา ๑๒.๕๒ น. ด้วยโรคมะเร็งปอดระยะลุกลาม สิริอายุได้ ๘๔ ปี ๖๔ พรรษา

พระพุทธธรรมกายเทพมงคล

องค์ปฐมบรมครูต้นแบบ
พุทธวิธีในการสอน

ความหมายของคำว่า "ครู"

ใคร คือ **"ครู"** ในทรรศนะของคนโดยทั่ว ๆ ไป คำว่า **"ครู"** หมายถึง ผู้ที่ควรแก่การเคารพ เพราะถือว่า ครูผู้ให้ความรู้เป็นวิทยาทาน เป็นผู้เสียสละ มีความหวังดีอย่างจริงใจต่อศิษย์ และถือว่า **"ครู คือ ปูชนียบุคคล"**

นอกจากนี้ ยังมีคำกล่าวที่แสดงถึงความสำคัญของครู ในทรรศนะของคนไทยอีกมากมาย เช่น

ครู คือ พ่อแม่คนที่สอง

ครู คือ ผู้ที่ให้คนเจริญด้วยปัญญา

ครู คือ ผู้ยกวิญญาณของสัตว์โลกให้สูงขึ้น

ครู คือ พ่อพิมพ์ หรือแม่พิมพ์ของชาติ

ครู คือ ผู้ชี้ทางแห่งความดี

ครู คือ ผู้หวังดีต่อศิษย์ ฯลฯ

ครู หมายถึง ผู้สั่งสอนศิษย์, ผู้ถ่ายถอดความรู้ให้แก่ศิษย์

ครุ (ปุ.) บุคคลผู้อัน...พึงทำให้หนัก คือ ยกไว้เบื้องสูง, บุคคลผู้อยู่เบื้องสูง (มีบิดามารดาเป็นต้น),คนผู้แสดงออกซึ่งความรักในศิษย์, คนผู้โปรยความรักในศิษย์, คนผู้ถ่ายทอดความรู้และความดีงามแก่ศิษย์, คนผู้สั่งสอน, ครู. วิ. ครติ อุคฺคโต ปากโฏ ภวตีติ ครุ. คร อุคฺคเม, อุ. คิรติ สิสฺเส สิเนหํ วมตีติ วา ครุ. คิรฺ นิคิรเณ, อุ,อิสฺสอตฺตํ, กัจฯ และรูป, ลง ณุ ปัจจัย ไม่ทีฆะ.

คำว่า **"ครุ"** มีความหมายอีกประการหนึ่ง คือ **"เคารพ"** ซึ่งความเคารพของพระสงฆ์ มี ๖ ประการ คือ

๑. ปัจจุคคมนะ	การลุกขึ้นยืนรับ
๒. อุยโยชนะ	การตามส่ง
๓. อัญชลีกรรม	การประนมมือ
๔. วันทนะ	ยกมือไหว้
๕. อภิวาทนะ	การกราบไหว้
๖. สามีจิกรรม	การกระทำที่เหมาะสมแก่สมณวิสัย

ครูเป็นคนหนักในเหตุผล เป็นคนแน่นด้วยวิชาความรู้ ย่อมเป็นผู้ที่น่าเคารพ การลุกขึ้นยืนรับ การตามส่ง การแสดงความเอื้อเฟื้อ พระที่มีอาวุโสกว่าทำแก่พระที่มีอาวุโสอ่อนกว่าได้ การประนมมือ การยกมือไหว้ การกราบไหว้ พระที่มีอาวุโสมากกว่าทำแก่พระที่มีอาวุโสน้อยกว่าไม่ได้เพราะผิดวินัย

นอกจากนี้ ยังมีคำที่เป็นไวยพจน์ของครู ก็คือ **"อาจารย์"** มีความหมายดังนี้

อาจารย์ คือ น.ผู้สั่งสอนวิชาความรู้, คำที่ใช้เรียกนำหน้าชื่อบุคคลเพื่อแสดงความยกย่องว่ามีความรู้ในทางใดทางหนึ่ง

อาจริย (ปุ.) หมายถึง อาจารย์ วิ. สิสฺสานํ หิตมาจรตีติ อาจริโย. อนฺเตวาสิกานํ หิตํ มุเขน อาจรติ ปวตฺตตีติ วา อาจริโย (ผู้ประพฤติเอื้อเฟื้อแก่ศิษย์). อาทิโต ปฏฺฐาย จริตพฺโพ อุปฏฺฐาตพฺโพติ วา อาจริโย (ผู้อันศิษย์พึงบำรุงตั้งแต่แรก). อาทเรน จริตพฺโพติ วา อาจริโย (ผู้อันศิษย์พึงประพฤติโดยเอื้อเฟื้อ). อาปุพฺโพ,จรฺ จรเณ อุปฏฺฐาเน วา โย อิ อาคม. แปรเป็น อาจเร บ้าง. รูปฯ ๖๓๘. ส. อาจรฺย.

ดังนั้น กล่าวโดยสรุป ครู หมายถึง **ผู้สั่งสอนหรือถ่ายทอดความรู้ให้แก่ศิษย์**

องค์ปฐมบรมครู

พระนามอย่างหนึ่งของพระพุทธเจ้า ที่ปราชญ์ได้ขนานถวายและพุทธศาสนิกชนนิยมกล่าวเรียกเสมอ คือคำว่า **"พระบรมศาสดา"** หรือ **"พระบรมครู"** ซึ่งแปลว่า **"พระศาสดาผู้ยอดเยี่ยม"** หรือ **"ผู้เป็นยอดของครู"**

ในภาษาบาลีก็มีบทพุทธคุณถวายพระเกียรติว่า **"สตฺถา เทวมนุสฺสานํ"** แปลว่า **"พระศาสดาของทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย"** และมีคำเสริมพระคุณว่า **"อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ"** แปลว่า **"เป็นสารถีฝึกคนได้ไม่มีใครยิ่งกว่า"**

พระนามเหล่านี้ แสดงความหมายอยู่ในตัวว่า ปราชญ์และพุทธศาสนิกชนทั้งหลายเคารพบูชาและยกย่องเทิดทูนพระองค์ในฐานะทรงเป็นนักการสอนที่ยิ่งใหญ่ที่สุด ทรงมีพระปรีชาสามารถอย่างยอดเยี่ยมในการอบรมสั่งสอน และได้ทรงประสบความสำเร็จในงานนี้เป็นอย่างดี

ความยิ่งใหญ่และพระปรีชาสามารถของพระพุทธเจ้าในด้านการสอนนั้น ถ้าจะพูดให้เห็นด้วยอาศัยประจักษ์พยานภายนอกก็เป็นเรื่องไม่ยาก เพราะเพียงพิจารณาเผินๆ จากเหตุผลง่ายๆ ต่อไปนี้ ก็จะนึกได้ทันที คือ

๑. พระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติในยุคที่ชมพูทวีปเป็นถิ่นนักปราชญ์ เต็มไปด้วยศาสดาจารย์เจ้าลัทธิต่างๆ เป็นอันมาก แต่ละท่านล้วนมีชื่อเสียงและมีความสามารถ ผู้ที่มาเผชิญพระองค์นั้น มีทั้งมาดีและมาร้าย มีทั้งที่แสวงหาความรู้ มาลองภูมิ และที่ต้องการมาข่มมา ปราบ แต่พระองค์สามารถประสบชัยชนะในการสอน จนมีพระนามนำเด่นมาถึงปัจจุบัน

๒. คำสอนของพระองค์ขัดแย้งกับคำสอนในศาสนาเดิม และแย้งกับความเชื่อถือความประพฤติปฏิบัติที่แพร่หลายอยู่ในสังคมสมัยนั้น เช่น การทำลายความเชื่อถือเรื่องวรรณะ เป็นต้น ทรงจัดตั้งระบบคำสอนและความเชื่อถืออย่างใหม่ให้แก่สังคม การกระทำเช่นนี้ให้เป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวาง ย่อมเป็นงานยากอย่างยิ่ง

๓. ขอบเขตงานสอนของพระองค์กว้างขวางมาก ทั้งโดยเทศะและระดับชนในสังคม ต้องเสด็จไปสั่งสอนในหลายถิ่นแคว้น พบคนทุกชั้นในสังคม ซึ่งมีระดับความเป็นอยู่ ความเชื่อถือ การศึกษาอบรม นิสัยใจคอ และสติปัญญาแตกต่างกัน ทุกแบบทุกชนิด ทรงสามารถสอนคนเหล่านั้นให้เข้าใจได้ และยอมเป็นศิษย์ของพระองค์ นับแต่พระมหากษัตริย์ลงมาทีเดียว

๔. พระพุทธศาสนาที่เจริญมาได้ตลอดเวลานับพันๆ ปี แพร่หลายเป็นที่นับถืออยู่ในประเทศต่างๆ และคณะสงฆ์ผู้สืบต่อพระศาสนา ซึ่งเป็นสถาบันใหญ่และสำคัญในสังคมดังที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน เป็นผลงานยิ่งใหญ่ของพระองค์ ยืนยันถึงพระปรีชาสามารถอย่างประจักษ์ชัดโดยไม่ต้องอธิบาย

ในเมื่อประจักษ์พยานภายนอกแสดงให้เห็นแล้วเช่นนี้ ย่อมชวนให้พิจารณาสืบค้นต่อไปถึงเนื้อธรรมคำสอน หลักการสอนและวิธีการสอนของพระองค์ว่าเป็นอย่างไร ยิ่งใหญ่และประเสริฐสมจริงเพียงใด

เนื้อพระธรรมคำสอน หลักการสอน และวิธีการสอนของพระพุทธองค์นั้น ปรากฏอยู่แล้วในพระไตรปิฎก และคัมภีร์อธิบายมีอรรถกถาเป็นต้นแล้ว แต่คัมภีร์เหล่านั้นมีเนื้อหามากมาย มีขนาดใหญ่โต เกินกว่าจะสำรวจเนื้อหา รวบรวมความ นำมาสรุปแสดงให้ครอบคลุมทั้งหมดในเวลาอันสั้น ในที่นี้จึงขอนำ มาแสดงเพียงให้เห็นรูปลักษณะทั่วไปเท่านั้น

ความหมายของ "ต้นแบบ"

ปัจจุบันเราได้ยินคำว่า **"ต้นแบบ"** ในวงการศึกษามากมาย ที่ได้ยินบ่อยมาก คือ **"ครูต้นแบบ"** ต่อมาก็มี **โรงเรียนต้นแบบ ศึกษานิเทศก์ต้นแบบ** และ ต่อๆ ไปก็จะมี **ผู้บริหารต้นแบบ นักเรียนต้นแบบ ผู้ปกครองต้นแบบ ชุมชนต้นแบบ** เป็นต้น

มีใครเคยสงสัยไหมว่า **"ต้นแบบ"** คืออะไร ทำไมต้องมีครูต้นแบบ เกิดประโยชน์อะไรถึงจะต้องคัดเลือกกันด้วยกระบวนการยุ่งยาก ซับซ้อน ประเมินแล้วประเมินเล่า เสียงบประมาณมากมาย มีหลายหน่วยงานทำเรื่องเดียวกัน จนกลายเป็นว่า ต้นแบบของใครจะดีกว่า ? แล้วก็ได้ต้นแบบมาไม่ถึง ๕ % ของครูทั้งหมด มีการยกย่องเชิดชู เผยแพร่ออกข่าววิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ ฯลฯ แล้วคนที่ไม่ได้เป็นต้นแบบ จะได้อะไร รู้สึกรู้สาอะไรกับ **"ต้นแบบ"**

พระพรหมบัณฑิต เมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่ พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต ป.ธ.๙) สมัยนั้นยังดำรงตำแหน่งอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย ได้บรรยายเรื่อง **"ต้นแบบ"** ไว้ในโอกาสวันคล้ายวันพระราชสมภพครบ ๑๐๑ ปี ณ อาคาร ๓ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ ๑๙ ตุลาคม ๒๕๔๔ ว่า **"พระมหากษัตริย์ของเรามี "ต้นแบบ" ที่ทรงคุณมหาศาลที่หล่อหลอมพระองค์ท่านให้เป็นกษัตริย์ที่สถิตย์ในดวงใจของปวงชนชาวไทย นั่นคือ "สมเด็จย่า"** แม้ว่า

สมเด็จย่า จะจากพวกเราไป แต่พระองค์ฝากสิ่งที่สำคัญยิ่งไว้ให้ชาวโลกแล้ว..."
ความสำคัญของต้นแบบนั่นอาจจะพิจารณาได้ ๒ นัย

นัยที่ ๑ คือ ต้นแบบในฐานะเป็นแม่แบบ เพื่อให้ผู้ดูแบบได้เอาอย่าง ศึกษาตามพฤติกรรมต้นแบบ แล้วทำตามแบบ เลียนแบบ ต่อมาก็อาจจะประยุกต์แบบ

นัยที่ ๒ คือ ต้นแบบในฐานะเป็นแรงบันดาลใจให้เกิดการใฝ่รู้ใฝ่เรียน เป็นกำลังใจแก่ผู้ดูแล กระตุ้นให้ผู้ดูแบบสร้างสรรสิ่งดีงาม ต้นแบบตามนัยนี้ อาจไม่ต้องมีการถ่ายทอดจากต้นแบบสู่ผู้ดูแบบ ไม่ต้องสอนกันตรง ๆ เพียงแค่ผู้ดูแบบ....ได้เห็น... ได้รับฟังต่อ ๆ กันมาได้รับรู้ก็เกิดความปลื้มปีติ ศรัทธาเชื่อมั่น เป็นขวัญกำลังใจ แม้ไม่รู้จัก แม้เพียงแค่มอง ผู้ดูแบบก็ได้อานิสงส์มากมาย **"แค่อยู่ให้เห็นก็เป็นแรงบันดาลใจมหาศาล"**

การศึกษาถ้าไม่มีแบบอย่างที่ดีเป็นไปไม่ได้ การศึกษาเป็นระบบกัลยาณมิตร เป็นพรหมจรรย์ การมีต้นแบบที่ดีย่อมเป็นกำลังใจ ครูควรต้องเป็นแบบอย่างที่ดี ชี้นำทางสว่างแก่ศิษย์ ต้นแบบแห่งการเรียนรู้มีลักษณะสำคัญ ๓ ประการ คือ **ต้นแบบสอนให้รู้ ต้นแบบทำให้ดู และต้นแบบอยู่ให้เห็น** หากครูเป็นต้นแบบที่ดี เป็นกัลยาณมิตรของศิษย์และเพื่อนครู ก็ย่อมจะเกิดผลต่อเนื่องเป็นลูกโซ่ เกิดครูดี ศิษย์ดีต่อเนื่องขยายวงต่อ ๆ กันไป "ผู้ที่มีวิญญาณแห่งต้นแบบการเรียนรู้ ย่อมจะไม่เหน็ดเหนื่อยในการถ่ายทอด"

จุดเริ่มต้นของการเกิดแรงบันดาลใจในชีวิตผู้ดูแบบ คือการ ได้รู้ ได้ดู ได้เห็นต้นแบบ เกิดศรัทธาต่อต้นแบบ เกิดแรงบันดาลใจให้ใฝ่รู้ ใฝ่เรียน เลียนตามแบบของต้นแบบ หากเราเผยแพร่ตัวแบบที่ไม่เหมาะสมต้นแบบของผู้ลุ่มหลงอยู่ในอบายมุข ต้นแบบของการฉ้อราษฎร์ ต้นแบบของการหยาบคายในกิริยาและวาจา ต้นแบบของการประจบสอพลอ ฯลฯ แล้วผู้คนในสังคมจะดูต้นแบบที่น่าชื่นใจมาเป็นแรงบันดาลใจให้สร้างคุณภาพดีแก่เยาวชนของชาติได้จากที่ไหน ?

สรุปแล้ว **"ครูต้นแบบ"** หมายถึง ครูผู้เป็นต้นแบบ แม่แบบ หรือแม่พิมพ์ที่ดีให้แก่คณะครูและลูกศิษย์ ทั้งวิชาความรู้และความประพฤติ

คุณสมบัติของผู้สอน

ในที่นี้จะแสดงตามแนวพุทธคุณ และเห็นควรแยกเป็น ๒ ส่วน คือ เป็นคุณสมบัติที่ปรากฏออกมาภายนอก อันได้แก่ บุคลิกภาพอย่างหนึ่ง และคุณสมบัติภายใน อันได้แก่คุณธรรมต่างๆ อย่างหนึ่ง

ก. บุคลิกภาพ ในด้านบุคลิกภาพ จะเห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงมีพระลักษณะทั้งทางด้านความสง่างามแห่งพระวรกาย พระสุรเสียงที่โน้มนำจิตใจและพระบุคลิกลักษณะอันควรแก่ศรัทธาปสาทะทุกประการ ดังจะเห็นจากตัวอย่างที่ทราบกันทั่วไป และที่บันทึกไว้ในคัมภีร์ต่างๆ เช่น

๑. ทรงมีพระมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการ และอนุพยัญชนะ ๘๐ ประการ มีพระวรกายสง่างามอย่างที่มีผู้ชมว่า

"พระสมณโคดม มีพระรูปงาม น่าดู น่าเลื่อมใส มีพระฉวีวรรณ ผุดผ่องยิ่งนัก วรรณะและพระสรีระดุจดังพรหม น่าดูน่าชมนักหนา"

๒. ทรงมีพระสุรเสียงไพเราะ และตรัสพระวาจาสุภาพสละสลวย อย่างคำชมของจังกีพราหมณ์ที่ว่า

"พระสมณโคดม มีพระวาจาไพเราะ รู้จักตรัสถ้อยคำ ได้งดงาม มีพระวาจาสุภาพ สละสลวย ไม่มีโทษ ยังผู้ฟังให้เข้าใจเนื้อความได้ชัดแจ้ง"

และคำ ของอุตรมาณพที่ว่า

"พระสุรเสียงที่เปล่งก้องจากพระโอษฐ์นั้นประกอบด้วยคุณลักษณะ ๘ ประการ คือ แจ่มใส ๑ ชัดเจน ๑ นุ่มนวล ๑ ชวนฟัง ๑ กลมกล่อม ๑ ไม่พร่า ๑ ซึ้ง ๑ กังวาน ๑"

หรือตามมหาบุรุษลักษณะข้อที่ ๒๙ ว่า

"มีพระสุรเสียงดุจพรหม ตรัสมีสำเนียงใสไพเราะดุจนกการเวก"

๓. ทรงมีพระอากัปกิริยามารยาททุกอย่างที่งดงามน่าเลื่อมใส เริ่มแต่สมบัติผู้ดีและมารยาทอันเป็นที่ยอมรับของสังคม ตลอดจนพระบุคลิกลักษณะที่เป็นเสน่ห์ทุกประการ พร้อมไปด้วยความองอาจ ความสง่างาม ความสงบเยือกเย็น การแสดงธรรมของพระองค์ นอกจากแจ่มแจ้งด้วยสัจธรรมแล้ว ยังก่อให้เกิดความรู้สึกเพลิดเพลินสุขใจชวนให้อยากฟังอยากใกล้ชิดพระองค์อยู่ไม่วาย อย่างคำชมของบุคคลต่างๆ เช่น

"ท่านผู้เจริญ เปรียบเหมือนบุรุษผู้อิ่มในรสอันเลิศแล้ว ย่อมไม่ปรารถนารสอื่นๆ ที่เลว ฉันใด บุคคลฟังธรรมของพระสมณโคดมพระองค์นั้น โดยลักษณะใดๆ จะโดยสุตตะ โดยเคยยะ โดยไวยากรณ์ หรือโดยอัพภูตธรรมก็ดี ย่อมไม่ปรารถนาวาทะของสมณะเป็นอันมากเหล่าอื่น โดยลักษณะนั้นๆ เลย ฉันนั้น"

“เปรียบเหมือนบุรุษอาพาธ เจ็บปวด เป็นไข้หนักนายแพทย์
ผู้ฉลาดพึงบำบัดอาพาธเขาได้ฉับไว ฉันใด บุคคลฟังธรรมของ
ท่านพระโคดมพระองค์นั้นแล้ว...ความโศกเศร้า ปริเทวนาการ
ความทุกข์โทมนัส และความคับแค้นใจของเขา ย่อมหมดไป ฉันนั้น”

ข. คุณธรรม พระพุทธคุณ ในแง่คุณธรรมมีมาก ไม่อาจแสดงได้ครบทุกนัย จึงขอเลือกแสดงตามแนวพระคุณ ๓ คือ

๑. พระปัญญาคุณ พระปัญญาคุณที่เกี่ยวกับงานสอน ขอยกมาแสดง ๒ อย่าง คือ ทศพลญาณ และปฏิสัมภิทา

(๑) ทศพลญาณ คือ พระญาณอันเป็นกำลังของพระตถาคตที่ทำให้พระองค์สามารถบันลือสีหนาท ประกาศพระศาสนาได้มั่นคง

(๒) ปฏิสัมภิทา คือ ปัญญาแตกฉานในด้านต่างๆ ซึ่งมีทั่วไปแก่พระมหาสาวกทั้งหลายด้วย ดังนี้

๑. อรรถปฏิสัมภิทา ความเข้าใจแจ่มแจ้งในความหมายของถ้อยคำ ข้อความหรือข้อธรรมต่างๆ สามารถขยายความแยกแยะออกไปได้โดยพิสดาร แม้นได้เห็นเหตุใดๆ ก็สามารถคิดเชื่อมโยงแยกแยะกระจายความคิดออกไป ล่วงรู้ถึงผลต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นได้ แปลสั้นๆ ว่า **“ปัญญาแตกฉานในอรรถ”**

๒. ธรรมปฏิสัมภิทา ความเข้าใจแจ่มแจ้งในหลักหรือข้อธรรมต่างๆ สามารถจับใจความของคำ อธิบายที่กว้างขวางพิสดาร มาตั้งเป็นกระทู้หรือหัวข้อได้ เมื่อมองเห็นผลต่างๆ ที่ปรากฏ ก็สามารถสืบสาวกลับไปหาเหตุได้แปลสั้นๆ ว่า **“ปัญญาแตกฉานในธรรม”**

๓. นิรุตติปฏิสัมภิทา ความรู้แตกฉานในภาษา รู้ภาษาต่างๆ และรู้จักใช้ถ้อยคำ ชี้แจงแสดงอรรถและธรรมให้คนอื่นเข้าใจ และเห็นตามได้ แปลสั้นๆ ว่า **“ปัญญาแตกฉานในนิรุกติ”**

๔. ปฏิภาณปฏิสัมภิทา ความมีไหวพริบ สามารถเข้าใจคิดเหตุผลได้ เหมาะสมทันการ และมีความรู้ความเข้าใจชัดในความรู้ต่างๆ ว่า มีแหล่งที่มา มีประโยชน์อย่างไร สามารถเชื่อมโยงความรู้ทั้งหลายเข้าด้วยกัน สร้างความคิดและเหตุผลขึ้นใหม่ได้ แปลสั้นๆ ว่า **“ปัญญาแตกฉานในปฏิภาณ”**

๒. พระวิสุทธิคุณ ความบริสุทธิ์เป็นพระคุณสำคัญยิ่งเช่นกัน ที่จะทำให้ประชาชนเชื่อถือและเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า ความบริสุทธิ์นี้อาจมองได้จากลักษณะต่างๆ ดังนี้

ก. พระองค์เองเป็นผู้บริสุทธิ์หลุดพ้นจากอาสวกิเลสทั้งปวง ไม่กระทำความชั่วทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ ไม่มีเหตุที่ใครจะยกขึ้นตำหนิได้

ข. ทรงทำได้อย่างที่สอน คือ สอนเขาอย่างไร พระองค์เองก็ทรงประพฤติปฏิบัติอย่างนั้นด้วย อย่างพุทธพจน์ที่ว่า ตถาคตพูดอย่างใดทำอย่างนั้น จึงเป็นตัวอย่างที่ดี และให้ประชาชนเกิดความเชื่อมั่นในคุณค่าของคำสอนได้

ค. ทรงมีความบริสุทธิ์พระทัยในการสอน ทรงสอนผู้อื่นด้วยมุ่งหวังประโยชน์แก่เขาอย่างเดียว ไม่มีพระทัยเคลือบแฝงด้วยความหวังผลประโยชน์ส่วนตน หรืออามิสตอบแทนใด ๆ

พระวิสุทธิคุณเหล่านี้ จะเห็นได้จากคำสรรเสริญของบุคคลต่าง ๆ ในสมัยพุทธกาล เช่น

> "ดูกรนาคิตะ ขออย่าให้เราต้องข้องเกี่ยวกับยศเลย และขออย่าให้ยศมาข้องเกี่ยวกับเราด้วย บุคคลผู้ใดไม่ได้โดยง่ายซึ่งความสุขอันเกิดจากเนกขัมมะ ความสุขอันเกิดจากวิเวก ความสุขอันเกิดจากความสงบ ความสุขอันเกิดจากความตรัสรู้ เหมือนอย่างที่เราได้ บุคคลผู้นั้นจึงจะยินดีความสุขแบบอาจม ความสุขที่เกิดจากการหลับ และความสุขที่เกิดจากลาภ สักการะ สรรเสริญ"

ภิกษุทั้งหลายเคยแสดงความรู้สึกของตนต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าในเรื่องการทรงสั่งสอนธรรมว่า

> "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกข้าพระองค์ ไม่มีความดำริในพระผู้มีพระภาคเจ้าเลยว่า พระสมณโคดมทรงแสดงธรรมเพราะเหตุ (ปรารถนา) จีวร บิณฑบาต เสนาสนะหรือเพราะเหตุหวังสุขในการได้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้"
>
> "พวกข้าพระองค์มีความดำริในพระผู้มีพระภาคเจ้าอย่างนี้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงอนุเคราะห์ ทรงปรารถนาประโยชน์เกื้อกูล อาศัยความกรุณา จึงทรงแสดงธรรม"

๓. พระกรุณาคุณ อาศัยพระมหากรุณาธิคุณ พระพุทธเจ้าจึงได้เสด็จออกประกาศพระศาสนา โปรดสรรพสัตว์ ทำให้พระคุณ ๒ อย่างแรก คือ พระปัญญาคุณ และพระวิสุทธิคุณ เป็นที่ปรากฏและเป็นประโยชน์แก่ชาวโลกอย่างแท้จริง เสด็จไปช่วยเหลือแนะนำสั่งสอน

มนุษย์ทั้งที่เป็นกลุ่มชนและที่เป็นรายบุคคล โดยไม่เห็นแก่ความเหนื่อยยากลำบากของพระองค์เอง พระมหากรุณาธิคุณเหล่านี้ พึงเห็นตามคำสรรเสริญและคุณธรรมอื่นๆ ที่แสดงออกเช่น

> "(พระสมณโคดม) ไม่ทรงดำริเพื่อเบียดเบียนพระองค์เอง ไม่ทรงดำริเพื่อเบียดเบียนผู้อื่น ไม่ทรงดำริเพื่อเบียดเบียนทั้งสองฝ่าย ทรงดำริแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่พระองค์ สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น สิ่งที่เป็นประโยชน์ทั้งสองฝ่าย และสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ชาวโลกทั้งปวง"

นอกจากนี้ ความกรุณาที่แสดงออกในการอบรมสั่งสอนย่อมเป็นส่วนประกอบสำคัญให้เกิดคุณลักษณะของผู้สอนอย่างที่เรียกว่า **"องค์คุณของกัลยาณมิตร"** ซึ่งมี ๗ ประการ ตามนัยอรรถกถาทุติยเสขสูตร ดังนี้

ปิโย ครุภาวนีโย วตฺตา จ วจนกฺขโม
คมฺภีรญฺจ กถํ กตฺตา โน จฏฺฐาเน นิโยชเยติ

๑. ปิโย : น่ารัก คือ ใจดี มีเมตตากรุณา ใส่ใจคนและประโยชน์สุขของศิษย์ เข้าอกเข้าใจ สร้างความรู้สึกเป็นกันเอง ชวนใจให้ศิษย์อยากเข้าไปปรึกษาไต่ถาม

๒. ครุ : น่าเคารพ คือ เป็นผู้หนักแน่น ยึดมั่นถือหลักการเป็นสำคัญและมีความประพฤติเหมาะสม ทำให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจ มั่นใจเป็นที่พึ่งได้และปลอดภัย

๓. ภาวนีโย : น่าเจริญใจ คือ ความรู้จริง ทรงภูมิปัญญาแท้จริงและไม่หยุดนิ่ง ฝึกฝนพัฒนาปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ เป็นที่น่ายกย่องควรเอาอย่าง สามารถทำให้ศิษย์เอ่ยอ้างและรำลึกถึงด้วยความซาบซึ้ง มั่นใจและภาคภูมิใจ

๔. วตฺตา จ : รู้จักพูดให้ได้ผล คือ มีจิตวิทยาในการพูดรู้จักชี้แจ้งให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรพูดอะไร อย่างไร คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดีได้

๕. วจนกฺขโม : อดทนต่อถ้อยคำ คือ พร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษา ซักถาม แม้จุกจิกตลอดจนคำล่วงเกินและคำตักเตือนวิพากษ์วิจารณ์ต่าง ๆ อดทนฟังได้ ไม่เบื่อหน่าย ไม่เสียอารมณ์

๖. คมฺภีรญฺจ กถํ กตฺตา : แถลงเรื่องล้ำลึกได้ คือ กล่าวชี้แจงเรื่องต่าง ๆ ที่ยุ่งยากซับซ้อนลึกซึ้งให้เข้าใจได้ และสอนศิษย์ให้ได้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป

๗. โน จฏฺฐาเน นิโยชเย : ไม่ชักนำในอฐาน คือ ไม่ชักจูง ชี้นำไปในทางที่เสื่อมเสีย หรือเรื่องเหลวไหลไม่สมควร

พึงสังเกตไว้ ณ ที่นี้ด้วยว่า พระพุทธศาสนาถือว่า ความสัมพันธ์ของผู้สอนที่มีต่อผู้เรียนนั้น อยู่ในฐานะเป็นกัลยาณมิตร คือ เป็นผู้ช่วยเหลือแนะนำ ผู้เรียนให้ดำเนินก้าวหน้าไปในมรรคาแห่งการฝึกอบรม องค์คุณทั้ง ๗ นี้ เป็นคุณลักษณะที่ผู้สอนหรือครูผู้มีความกรุณาโดยทั่วไปจะมีได้ ไม่จำกัดเฉพาะพระพุทธเจ้าเท่านั้น

นอกจากนี้ ยังทรงเอาพระทัยใส่ในความเป็นอยู่ ทุกข์สุขของพระภิกษุสงฆ์ทั่วไป เช่น เสด็จไปเยี่ยมภิกษุป่วย และพยาบาลภิกษุป่วยไข้ที่ไม่มีคนพยาบาลด้วยพระองค์เอง

ความกรุณาเช่นนี้ เป็นเหตุนำความเลื่อมใสศรัทธา เป็นประโยชน์ในการสอน ทรงสอนคนได้โดยไม่ต้องใช้อำนาจบังคับ ไม่ต้องใช้การลงโทษ และทรงได้รับความเคารพบูชาสูงสุดด้วยความจริงใจ

ยกตัวอย่างให้เห็นได้ชัดจากดำรัสของพระเจ้าปเสนทิโกศลกษัตริย์แห่งแคว้นโกศล ที่เสด็จมาเฝ้าแสดงความเลื่อมใสศรัทธาอย่างสูงสุดในพระพุทธเจ้าและทูลไว้มีความตอนหนึ่งว่า

> "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อีกประการหนึ่ง หม่อมฉันเป็นขัตติยราช ได้รับมูรธาภิเษกแล้ว ย่อมสามารถสั่งฆ่าคนที่ควรฆ่าได้ จะให้ริบคนที่ควรริบได้ จะให้เนรเทศคนที่ควรเนรเทศก็ได้ เมื่อหม่อมฉันนั่งอยู่ในที่วินิจฉัยความ ก็ยังมีคนพูดสอดขึ้นในระหว่างบ้าง..."
>
> "แต่หม่อมฉันได้เห็นภิกษุทั้งหลายในธรรมวินัยนี้ ในสมัยใด พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงธรรมแก่ที่ประชุมคนหลายร้อย ในที่ประชุมนั้น สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ไม่มีเสียงไอเสียงจามเลย..."
>
> "หม่อมฉันเกิดความคิดขึ้นมาว่า น่าอัศจรรย์จริงไม่เคยมีมาก่อน พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงฝึกอบรมชุมชนได้ดีถึงเพียงนี้โดยไม่ต้องใช้อาชญา (อำนาจบังคับและการลงโทษ) โดยไม่ต้องใช้ศาสตรา หม่อมฉันไม่เคยเห็นชุมชนอื่นที่ฝึกได้ดีอย่างนี้ นอกจากธรรมวินัยนี้ แม้ข้อนี้ก็เป็นความเลื่อมใสในธรรม ในพระผู้มีพระภาคเจ้า ของหม่อมฉัน..."

สรุปพระคุณสมบัติที่ทรงสอน

ในที่นี้ จะขอสรุปพระคุณสมบัติที่ควรสังเกตไว้ ดังนี้

๑. ทรงสอนสิ่งที่จริง และเป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง

๒. ทรงรู้เข้าใจสิ่งที่สอนอย่างถ่องแท้สมบูรณ์

๓. ทรงสอนด้วยเมตตา มุ่งประโยชน์แก่ผู้รับคำสอนเป็นที่ตั้งไม่หวังผลตอบแทน

๔. ทรงทำได้จริงอย่างที่สอน เป็นตัวอย่างที่ดี

๕. ทรงมีบุคลิกภาพโน้มน้าวจิตใจให้เข้าใกล้ชิดสนิทสนมและพึงพอใจได้ความสุข

๖. ทรงมีหลักการสอนและวิธีสอนยอดเยี่ยม ดังจะกล่าวต่อไป

หลักทั่วไปในการสอน

ในเรื่องหลักทั่วไปของการสอนนี้ จะขอแบ่งเป็น ๓ หมวด คือที่เป็นข้อควรคำนึงต่างๆ เกี่ยวกับเนื้อหาหรือเรื่องที่สอนพวกหนึ่งเกี่ยวกับตัวผู้เรียนพวกหนึ่ง และที่เกี่ยวกับตัวการสอนเองพวกหนึ่งและจะบรรยายเพียงโดยสรุป เพราะได้กินเนื้อที่มามากแล้วในสองหัวข้อก่อน

ก. เกี่ยวกับเนื้อหาหรือเรื่องที่สอน

๑. สอนจากสิ่งที่รู้เห็นเข้าใจง่ายหรือรู้เห็นเข้าใจอยู่แล้ว ไปหาสิ่งที่เห็นเข้าใจได้ยาก หรือยังไม่รู้ไม่เห็นไม่เข้าใจ ตัวอย่างที่เห็นชัด คือ อริยสัจจ์ ซึ่งทรงเริ่มสอนจากความทุกข์ ความเดือดร้อนปัญหาชีวิตที่คนมองเห็นและประสบอยู่โดยธรรมดา รู้เห็นประจักษ์กันอยู่ทุกคนแล้ว ต่อจากนั้น จึงสาวหาเหตุที่ยากลึกซึ้ง และทางแก้ไขต่อไป

๒. สอนเนื้อเรื่องที่ค่อยลุ่มลึกยากลงไปตามลำดับชั้นและต่อเนื่องกันเป็นสายลงไป อย่างที่เรียกว่า สอนเป็นอนุบุพพิกถา ตัวอย่างก็คือ อนุบุพพิกถา ไตรสิกขา พุทธโอวาท ๓ เป็นต้น

๓. ถ้าสิ่งที่สอนเป็นสิ่งที่แสดงได้ ก็สอนด้วยของจริง ให้ผู้เรียนได้ดู ได้เห็น ได้ฟังเอง อย่างที่เรียกว่าประสบการณ์ตรง เช่น ทรงสอนพระนันทะที่คิดถึงคู่รักคนงามด้วยการทรงพาไปชมนางฟ้า นางอัปสรเทพธิดา ให้เห็นกับตา เรื่องอาจารย์ทิศาปาโมกข์ให้หมอชีวกทดสอบตัวเอง เรื่องนามสิทธิชาดก หรืออย่างที่ให้พระเพ่งดูความเปลี่ยนแปลงของดอกบัว เป็นต้น

๔. สอนตรงเนื้อหา ตรงเรื่อง คุมอยู่ในเรื่อง มีจุด ไม่วกวน ไม่ไขว้เขว ไม่ออกนอกเรื่อง

๕. สอนมีเหตุผล ตรองตามเห็นจริงได้ อย่างที่เรียกว่า สนิทานํ

๖. สอนเท่าที่จำ เป็นพอดีสำหรับให้เกิดความเข้าใจ ให้การเรียนรู้ได้ผล ไม่ใช่สอนเท่าที่ตนรู้ หรือสอนแสดงภูมิว่าผู้สอนมีความรู้มาก

เหมือนอย่างที่พระพุทธเจ้า เมื่อประทับอยู่ในป่าประดู่ลายใกล้เมืองโกสัมพี ได้ทรงหยิบใบไม้ประดู่ลายเล็กน้อยใส่กำพระหัตถ์ แล้วตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า ใบประดู่ลายในพระหัตถ์ กับในป่า ไหนจะมากกว่ากัน ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ในป่ามากกว่าจึงตรัสว่า สิ่งที่พระองค์ตรัสรู้แต่มิได้ทรงสอน เหมือนใบประดู่ลายในป่า ส่วนที่ทรงสั่งสอนน้อยเหมือนใบประดู่ลายในพระหัตถ์ และตรัสแสดงเหตุผลในการที่มิได้ทรงสอนทั้งหมดเท่าที่ตรัสรู้ว่า เพราะสิ่งเหล่านั้นไม่เป็นประโยชน์ มิใช่หลักการดำเนินชีวิตอันประเสริฐ ไม่ช่วยให้เกิดความรู้ถูกต้องที่จะนำไปสู่จุดหมาย คือนิพพานได้

๗. สอนสิ่งที่มีความหมาย ควรที่เขาจะเรียนรู้และเข้าใจ เป็นประโยชน์แก่ตัวเขาเอง อย่างพุทธพจน์ที่ว่า พระองค์ทรงมีพระเมตตา หวังประโยชน์แก่สัตว์ทั้งหลาย จึงตรัสพระวาจาตามหลัก ๖ ประการ คือ

๑) คำพูดที่ไม่จริง ไม่ถูกต้อง, ไม่เป็นประโยชน์, ไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น - **ไม่ตรัส**

๒) คำพูดที่จริง ถูกต้อง, แต่ไม่เป็นประโยชน์, ไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น - **ไม่ตรัส**

๓) คำพูดที่จริง ถูกต้อง, เป็นประโยชน์, ไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น - **เลือกกาลตรัส**

๔) คำพูดที่ไม่จริง ไม่ถูกต้อง, ไม่เป็นประโยชน์, ถึงเป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น - **ไม่ตรัส**

๕) คำพูดที่จริง ถูกต้อง, แต่ไม่เป็นประโยชน์, ถึงเป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น - **ไม่ตรัส**

๖) คำพูดที่จริง ถูกต้อง, เป็นประโยชน์, เป็นที่รักที่ชอบใจของคนอื่น - **เลือกกาลตรัส**

ลักษณะของพระพุทธเจ้าในเรื่องนี้ คือ **ทรงเป็น กาลวาที สัจจวาที ภูตวาที อัตถวาที ธรรมวาที วินัยวาที**

ข. เกี่ยวกับตัวผู้เรียน

๑. รู้คำนึงถึง และสอนให้เหมาะตามความแตกต่างระหว่างบุคคล อย่างในทศพลญาณข้อ ๕ และข้อ ๖ ที่อธิบายมาแล้ว เช่นคำนึงถึงจริต ๖ อันได้แก่ ราคจริต โทสจริต โมหจริต ศรัทธาจริตพุทธิจริต และวิตกจริต และรู้ระดับความสามารถของบุคคลอย่างที่พระพุทธเจ้าได้ทรงพิจารณาเมื่อก่อนเสด็จออกประกาศพระศาสนาว่า

> "เหล่าสัตว์ที่มีธุลีในดวงตาน้อยก็มี ที่มีกิเลสในดวงตามากก็มี ที่มีอินทรีย์แก่กล้าก็มี ที่มีอินทรีย์อ่อนก็มี ที่มีอาการดีก็มี มีอาการทรามก็มี ที่จะสอนให้รู้ได้ง่ายก็มี ที่จะสอนให้รู้ได้ยากก็มี บางพวกที่ตระหนักถึงโทษภัยในปรโลกอยู่ก็มี ทั้งนี้อุปมาเหมือนดังในกออุบลกอประทุม หรือกอบุณฑริก"

ต่อจากนั้น ได้ทรงยกบัว ๓ เหล่าขึ้นมาเปรียบ ในที่นี้จะนำไปเทียบกับบุคคล ๔ ประเภท ที่พระองค์ตรัสไว้ในที่อื่น ดังนี้

(ก.) บุคคลผู้รู้เข้าใจได้ฉับพลัน แต่พอยกหัวข้อขึ้นแสดงเท่านั้น เรียกว่า **"อุคฆฏิตัญญู"** เทียบกับบัวพ้นน้ำ แต่พอรับสัมผัสรัศมีตะวัน ก็จะบาน ณ วันนั้น

(ข.) บุคคลผู้สามารถรู้เข้าใจได้ ต่อเมื่อท่านอธิบายความพิสดารออกไป เรียกว่า **"วิปจิตัญญู"** เทียบกับบัวปริ่มน้ำจักบานต่อวันรุ่งขึ้น

(ค.) บุคคลผู้พอจะหาทางค่อยชี้แจงแนะนำ ใช้วิธีการยักเยื้องให้เข้าใจได้ต่อ ๆ ไป เรียกว่า **"ไนยยะ"** เทียบกับบัวงามใต้พื้นน้ำ จักบานในวันต่อๆ ไป

(ง.) บุคคลอับปัญญา มีดวงตามืดมิด ยังไม่อาจให้บรรลุคุณวิเศษได้ในชาตินี้ เรียกว่า **"ปทปรมะ"** เทียบกับบัวจมใต้น้ำ น่าจักเป็นภักษาแห่งปลาและเต่า

พึงสังเกตว่า **ปทปรมะ** นั้น มิได้หมายความว่าสอนไม่ได้เลยทีเดียว แต่หมายถึงบุคคลที่ช่วยได้อย่างมากเพียงให้รู้พยัญชนะ แต่ไม่อาจเข้าใจอรรถ เป็นผู้ที่พระพุทธศาสนาไม่ทอดทิ้ง เพราะถือว่า แม้เขาไม่สามารถบรรลุธรรมได้ในชาตินี้ แต่ก็ยังเป็นการสั่งสอนอบรมเพื่อประโยชน์ในอนาคตต่อไป จึงควรต้องช่วยให้ดีที่สุดเท่าที่จะช่วยได้

๒. ปรับวิธีสอนผ่อนให้เหมาะกับบุคคล แม้สอนเรื่องเดียวกันแต่ต่างบุคคลอาจใช้ต่างวิธี ข้อนี้เกี่ยวโยงต่อเนื่องมาจากข้อที่ ๑

๓. คำนึงถึงความพร้อม ความสุกงอม ความแก่รอบแห่งอินทรีย์ หรือญาณ ที่บาลีเรียกว่า **"ปริปากะ"** ของผู้เรียนแต่ละบุคคลเป็นราย ๆ ไปด้วย ว่าในแต่ละคราว หรือ

เมื่อถึงเวลานั้นๆ เขาควรจะได้เรียนอะไร และเรียนได้แค่ไหนเพียงไร หรือว่าสิ่งที่ต้องการให้เขารู้นั้น ควรให้เขาเรียนได้หรือยัง เรื่องนี้จะเห็นได้ชัดในพุทธวิธีสอน ว่าพระพุทธเจ้าทรงคอยพิจารณาปริปากะของบุคคล เช่น คราวหนึ่งพระพุทธเจ้าประทับหลีกเร้นอยู่ในที่สงัด ทรงดำริว่า

"ธรรมเครื่องบ่มวิมุตติของราหุลสุกงอมดีแล้ว ถ้ากระไรเราพึงช่วยชักนำ เธอในการกำจัดอาสวะให้ยิ่งขึ้นไปอีก" ดังนี้

ครั้นเมื่อเสด็จไปบิณฑบาต เสวยเสร็จแล้ว จึงตรัสชวนพระราหุลให้โดยเสด็จไปพักผ่อนกลางวันในป่าอันธวัน เมื่อถึงโคนไม้แห่งหนึ่ง ก็ได้ประทับนั่งลงและทรงสอนธรรมด้วยวิธีสนทนา วันนั้นพระราหุลก็ได้บรรลุอรหัตตผล

๔. สอนโดยให้ผู้เรียนลงมือทำด้วยตนเอง ซึ่งจะช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจชัดเจน แม่นยำ และได้ผลจริง เช่น ทรงสอนพระจูฬปันถกผู้โง่เขลาด้วยการให้นำผ้าขาวไปลูบคลำ เป็นต้น

๕. การสอนดำเนินไปในรูปที่ให้รู้สึกว่าผู้เรียนกับผู้สอนมีบทบาทร่วมกัน ในการแสวงความจริง ให้มีการแสดงความคิดเห็น โต้ตอบเสรี

หลักนี้เป็นข้อสำคัญในวิธีการแห่งปัญญา ซึ่งต้องการอิสรภาพในทางความคิด และโดยวิธีนี้ เมื่อเข้าถึงความจริง ผู้เรียนก็จะรู้สึกว่าตนได้มองเห็นความจริงด้วยตนเอง และมีความชัดเจนมั่นใจ

หลักนี้พระพุทธเจ้าทรงใช้เป็นประจำ และมักมาในรูปการถามตอบ ซึ่งอาจแยกลักษณะการสอนแบบนี้ได้เป็น

(ก.) ล่อให้ผู้เรียนแสดงความคิดเห็นของตนออกมา ชี้ข้อคิดให้แก่เขา ส่งเสริมให้เขาคิด และให้ผู้เรียนเป็นผู้วินิจฉัยความรู้นั้นเอง ผู้สอนเป็นเพียงผู้นำ ชี้ช่องทางเข้าสู่ความรู้

ในการนี้ ผู้สอนมักกลายเป็นผู้ถามปัญหา แทนที่จะเป็นผู้ตอบ

(ข.) มีการแสดงความคิดเห็น โต้ตอบอย่างเสรี แต่มุ่งหาความรู้ ไม่ใช่มุ่งแสดงภูมิ หรือข่มกัน

๖. เอาใจใส่บุคคลที่ควรได้รับความสนใจพิเศษเป็นราย ๆ ไป ตามควรแก่กาละเทศะและเหตุการณ์ เช่น

ชาวนาคนหนึ่ง ตั้งใจไว้แต่กลางคืนว่าจะไปฟังพุทธเทศนา บังเอิญวัวหาย ไปตามได้แล้วรีบมา แต่กว่าจะได้ก็ช้ามาก คิดว่าทันฟังท้ายหน่อยก็ยังดี ไปถึงวัดปรากฏว่า

พระพุทธเจ้ายังทรงประทับรออยู่นิ่งๆ ไม่เริ่มแสดง ยิ่งกว่านั้นยังให้จัดอาหารให้เขารับประทานจนอิ่มสบาย แล้วจึงทรงเริ่มแสดงธรรม หรือ

เรื่องเด็กหญิงชาวบ้านลูกช่างหูกคนหนึ่ง อยากฟังธรรม แต่มีงานม้วนกรอด้ายเร่งอยู่ เมื่อทำเสร็จจึงเดินจากบ้านเอาม้วนด้ายไปส่งบิดาที่โรง ผ่านโรงธรรมก็แวะหน่อยหนึ่ง นั่งอยู่แถวหลังสุดของที่ประชุม พระพุทธองค์ก็ยังทรงเอาพระทัยใส่หันไปรับสั่งให้เข้าไปนั่งใกล้ๆ ทักทายปราศรัย และสนทนาให้เกียรติให้เด็กนั้นพูดแสดงความเห็นในที่ประชุม และทรงเทศนาให้เด็กนั้นได้รับประโยชน์จากการมาฟังธรรม

๗. ช่วยเหลือเอาใจใส่คนที่ด้อยที่มีปัญหา เช่น เรื่องพระจูฬปันถกที่กล่าวแล้วเป็นต้น

ค. เกี่ยวกับตัวการสอน

๑. ในการสอนนั้น **การเริ่มต้น** เป็นจุดสำคัญมากอย่างหนึ่ง การเริ่มต้นที่ดีมีส่วนช่วยให้การสอนสำเร็จผลดีเป็นอย่างมากอย่างน้อยก็เป็นเครื่องดึงความสนใจ และนำเข้าสู่เนื้อหาได้

พระพุทธเจ้าทรงมีวิธีเริ่มต้นที่น่าสนใจมาก โดยปกติพระองค์จะไม่ทรงเริ่มสอนด้วยการเข้าสู่เนื้อหาธรรมทีเดียว แต่จะทรงเริ่มสนทนากับผู้ทรงพบหรือผู้มาเฝ้า ด้วยเรื่องที่เขารู้เข้าใจดี หรือสนใจอยู่ เช่น เมื่อทรงสนทนากับควาญช้าง ก็ทรงเริ่มสนทนาด้วยเรื่องวิธีฝึกช้าง พบชาวนาก็สนทนาเรื่องการทำนา พบพราหมณ์ก็สนทนาเรื่องไตรเพทหรือเรื่องธรรมของพราหมณ์

บางทีก็ทรงจี้จุดสนใจ หรือเหมือนสะกิดให้สะดุ้ง เป็นการปลุกเร้าความสนใจ เช่น เมื่อเทศน์โปรดชฎิลผู้บูชาไฟ ทรงเริ่มต้นด้วยคำว่า **"อะไร ๆ ร้อนลุกเป็นไฟหมดแล้ว"** ต่อจากนั้นจึงถามและอธิบายต่อไปว่าอะไรร้อน อะไรลุกเป็นไฟ นำเข้าสู่ธรรม

บางทีก็ใช้เรื่องที่เขาสนใจ หรือที่เขารู้นั่นเอง เป็นข้อสนทนาไปโดยตลอด แต่แทรกความหมายทางธรรมเข้าไว้ให้

๒. สร้างบรรยากาศในการสอนให้ปลอดโปร่ง เพลิดเพลินไม่ให้ตึงเครียด ไม่ให้เกิดความอึดอัดใจ และให้เกียรติแก่ผู้เรียน ให้เขามีความภูมิใจในตัว เช่น เมื่อพราหมณ์โสณทัณฑะกับคณะไปเฝ้า ท่านโสณทัณฑะครุ่นคิดวิตกอยู่ในใจว่า

“ถ้าเราถามปัญหาออกไป หากพระองค์ตรัสว่า‘พราหมณ์ ปัญหาข้อนี้ท่านไม่ควรถามอย่างนี้’ ที่ประชุมก็จะหมิ่นเราได้”

“ถ้าพระสมณโคดมจะพึงตรัสถามปัญหาเรา ถ้าแม้เราตอบไม่ถูกพระทัย หากพระองค์ตรัสว่า ‘พราหมณ์ปัญหาข้อนี้ ท่านไม่ควรตอบอย่างนี้ ที่ถูกควรแก้อย่างนี้ ที่ประชุมก็จะหมิ่นเราได้

“ถ้ากระไร ขอให้พระสมณโคดมถามปัญหาเราในเรื่องไตรเพทอันเป็นคำสอนของอาจารย์เราเถิด เราจะตอบให้ถูกพระทัยทีเดียว”

พระพุทธเจ้าทรงทายใจพราหมณ์ได้ ทรงดำริว่า

“โสณทัณฑะนี้ลำบากใจอยู่ ถ้ากระไร เราพึงถามปัญหาเขาในเรื่องไตรเพท อันเป็นคำสอนของอาจารย์ฝ่ายเขาเองเถิด”’

แล้วได้ตรัสถามถึงคุณสมบัติของพราหมณ์ ทำให้พราหมณ์นั้นสบายใจ และรู้สึกภูมิใจที่จะสนทนาต่อไปในเรื่องซึ่งตัวเขาเองถือว่าเขารู้ชำนาญอยู่เป็นพิเศษ และพระองค์ก็ทรงสามารถชักนำพราหมณ์นั้นเข้าสู่ธรรมของพระองค์ได้ ด้วยการคอยทรงเลือกป้อนคำถามต่าง ๆ กะพราหมณ์นั้น แล้วคอยสนับสนุนคำตอบของเขาต้อนเข้าสู่แนวที่พระองค์ทรงพระประสงค์

ในทำนองเดียวกัน เมื่อพบนิโครธปริพาชก ก็ทรงเปิดโอกาสเชิญให้เขาถามพระองค์ด้วยปัญหาเกี่ยวกับลัทธิฝ่ายเขาทีเดียว

๓. สอนมุ่งเนื้อหา มุ่งให้เกิดความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่สอนเป็นสำคัญ ไม่กระทบตนและผู้อื่น ไม่มุ่งยกตน ไม่มุ่งเสียดสีใคร ๆ

แม้เมื่อมีผู้มาทูลถามเรื่องคำสอนของเจ้าลัทธิต่าง ๆ ว่าของคนใดผิดคนใดถูกพระองค์ก็จะไม่ทรงตัดสิน แต่จะทรงแสดงหลักธรรมให้เขาฟัง คือให้เขาคิดพิจารณาตัดสินเอาด้วยตนเอง

ยกตัวอย่าง เช่น คราวหนึ่ง พราหมณ์ ๒ คน เข้าไปเฝ้าทูลถามว่า ท่านปูรณกัสสปเจ้าลัทธิหนึ่ง กับท่านนิครนถ์นาฏบุตร อีกเจ้าลัทธิหนึ่ง ต่างก็ปฏิญาณว่าตนเป็นผู้ที่รู้ที่สุดด้วยกัน วาทะเป็นปฏิปักษ์กัน ใครจริง ใครเท็จ พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า

“อย่าเลยพราหมณ์ ข้อที่ทั้งสองนี้ต่างพูดอวดรู้ มีวาทะเป็นปฏิปักษ์กันนั้น ใครจะจริง ใครจะเท็จ พักไว้เถิด เราจักแสดงธรรมให้ท่านทั้งสองฟัง ขอให้ท่านตั้งใจฟังเถิด”

เรื่องเช่นนี้มีปรากฏหลายแห่งในพระไตรปิฎก แม้เมื่อแสดงธรรมตามปกติในที่ประชุมสาวก ก็ไม่ทรงยกยอ และไม่ทรงรุกรานที่ประชุม ทรงชี้แจงให้รู้เข้าใจชัดเจนไปตามธรรม

๔. สอนโดยเคารพ คือ ตั้งใจสอน ด้วยความรู้สึกว่า เป็นเรื่องจริงจัง มีคุณค่า มองเห็นความสำคัญของผู้เรียนและของงานสั่งสอนนั้น ไม่ใช่สักว่าทำ หรือเห็นผู้เรียนโง่เขลา หรือเห็นเป็นชั้นต่ำๆ อย่างพระพุทธจริยาที่ว่า

> "ภิกษุทั้งหลาย ถ้าแม้ตถาคตจะแสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตย่อมแสดงโดยเคารพ ไม่แสดงโดยไม่เคารพ ถ้าแม้จะแสดงแก่ภิกษุณี แก่อุบาสกอุบาสิกาแก่ปุถุชนทั้งหลาย โดยที่สุดแม้แก่คนขอทานและพรานนก ก็ย่อมแสดงโดยเคารพ หาแสดงโดยขาดความเคารพไม่"

๕. ใช้ภาษาสุภาพ นุ่มนวล ไม่หยาบคาย ชวนให้สบายใจสละสลวย เข้าใจง่าย

องค์แห่งครูผู้สอนธรรม

สมัยหนึ่ง พระพุทธองค์ ที่ตรัสสอนภิกษุผู้แสดงธรรม ซึ่งเรียกว่า **"องค์แห่งพระธรรมกถึก"** ไว้ ดังนี้

"อานนท์ การแสดงธรรมให้คนอื่นฟัง มิใช่สิ่งที่กระทำ ได้ง่าย ผู้แสดงธรรมแก่คนอื่น พึงตั้งธรรม ๕ อย่างไว้ในใจ คือ

๑. เราจักกล่าวชี้แจงไปตามลำดับ

๒. เราจักกล่าวชี้แจงยกเหตุผลมาแสดงให้เข้าใจ

๓. เราจักแสดงด้วยอาศัยเมตตา

๔. เราจักไม่แสดงด้วยเห็นแก่อามิส

๕. เราจักแสดงไปโดยไม่กระทบตนและผู้อื่น

ลีลาการสอน

เมื่อมองในภาพกว้าง การสอนของพระพุทธเจ้าแต่ละครั้ง จะดำเนินไปจนถึงผลสำเร็จ โดยมีคุณลักษณะซึ่งเรียกได้ว่าเป็นลีลาในการสอน ๔ อย่าง ดังนี้

๑. สันทัสสนา อธิบายให้เห็นชัดเจนแจ่มแจ้ง เหมือนจูงมือไปดูเห็นกับตา

๒. สมาทปนา จูงใจให้เห็นจริงด้วย ชวนให้คล้อยตาม จนต้องยอมรับและนำไปปฏิบัติ

๓. สมุตเตชนา เร้าใจให้แกล้วกล้า บังเกิดกำลังใจ ปลุกให้มีอุตสาหะแข็งขัน มั่นใจว่าจะทำ ให้สำเร็จได้ ไม่หวั่นระย่อต่อความเหนื่อยยาก

๔. สัมปหังสนา ชโลมใจให้แช่มชื่น ร่าเริง เบิกบาน ฟังไม่เบื่อ และเปี่ยมด้วยความหวัง เพราะมองเห็นคุณประโยชน์ที่จะได้รับจากการปฏิบัติ

ทั้งนี้ อาจผูกเป็นคำสั้นๆ ว่า **แจ่มแจ้ง จูงใจ หาญกล้า ร่าเริง หรือชี้ชัด เชิญชวน คึกคัก เบิกบาน**

วิธีสอนแบบต่างๆ

วิธีสอนของพระพุทธเจ้า มีหลายแบบหลายอย่าง ที่น่าสังเกตหรือพบบ่อย คงจะได้แก่วิธีต่อไปนี้

๑. แบบสากัจฉาหรือสนทนา วิธีนี้น่าจะเป็นวิธีที่ทรงใช้บ่อยไม่น้อยกว่าวิธีใดๆ โดยเฉพาะในเมื่อผู้มาเฝ้าหรือทรงพบนั้น ยังไม่ได้เลื่อมใสศรัทธาในพระศาสนา ยังไม่รู้ไม่เข้าใจหลักธรรม

ในการสนทนา พระพุทธเจ้ามักจะทรงเป็นฝ่ายถามนำคู่สนทนาเข้าสู่ความเข้าใจธรรมและความเลื่อมใสศรัทธาในที่สุด

แม้ในหมู่พระสาวก พระองค์ก็ทรงใช้วิธีนี้ไม่น้อย และทรงส่งเสริมให้สาวกสนทนาธรรมกัน อย่างในมงคลสูตรว่า **"กาเลน ธมฺมสากจฺฉา เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ : การสนทนาธรรมตามกาล เป็นมงคลอันอุดม"** ดังนี้

๒. แบบบรรยาย วิธีสอนแบบนี้ น่าจะทรงใช้ในที่ประชุมใหญ่ในการแสดงธรรมประจำวัน ซึ่งมีประชาชน หรือพระสงฆ์จำนวนมาก และส่วนมากเป็นผู้มีพื้นความรู้ความเข้าใจ กับมีความเลื่อมใสศรัทธาอยู่แล้ว มาฟังเพื่อหาความรู้ความเข้าใจเพิ่มเติมและหาความสงบสุขทางจิตใจ นับได้ว่าเป็นคนประเภทและระดับใกล้เคียงกัน พอจะใช้วิธีบรรยายอันเป็นแบบกว้างๆ ได้

ลักษณะพิเศษของพุทธวิธีสอนแบบนี้ ที่พบในคัมภีร์บอกว่า **"ทุกคนที่ฟังพระองค์แสดงธรรมอยู่ในที่ประชุมนั้น แต่ละคนรู้สึกว่าพระพุทธเจ้าตรัสอยู่กับตัวเองโดยเฉพาะ"** ซึ่งนับว่าเป็นความสามารถอัศจรรย์อีกอย่างหนึ่งของพระพุทธเจ้า

๓. แบบตอบปัญหา ผู้ที่มาถามปัญหานั้น นอกจากผู้ที่มีความสงสัยข้องใจในข้อธรรมต่างๆ แล้ว โดยมากเป็นผู้นับถือลัทธิศาสนาอื่น บ้างก็มาถามเพื่อต้องการรู้คำสอนทางฝ่ายพระพุทธศาสนา หรือเทียบเคียงกับคำสอนในลัทธิของตน บ้างก็มาถามเพื่อลองภูมิ บ้างก็เตรียมมาถามเพื่อข่มปราบให้จน หรือให้ได้รับความอับอาย

ในการตอบ พระพุทธองค์ทรงสอนให้พิจารณาดูลักษณะของปัญหา และใช้วิธีตอบให้เหมาะกัน

ในสังคีติสูตร ท่านแยกประเภทปัญหาไว้ตามลักษณะวิธีตอบเป็น ๔ อย่าง คือ

๑) เอกังสพยากรณียปัญหา ปัญหาที่พึงตอบตรงไปตรงมาตายตัว พระอรรถกถาจารย์ยกตัวอย่าง เช่น ถามว่า **"จักษุเป็นอนิจจังหรือ"** พึงตอบตรงไปได้ทีเดียวว่า **"ถูกแล้ว"**

๒) ปฏิปุจฉาพยากรณียปัญหา ปัญหาที่พึงย้อนถามแล้วจึงแก้ ท่านยกตัวอย่างเช่นเขาถามว่า **"โสตะก็เหมือนจักษุหรือ"** พึงย้อนถามก่อนว่า **"ที่ถามนั้นหมายถึงแง่ใด"** ถ้าเขาว่า **"ในแง่เป็นเครื่องมองเห็น"** พึงตอบว่า **"ไม่เหมือน"** ถ้าเขาว่า **"ในแง่เป็นอนิจจัง"** จึงควรตอบรับว่า **"เหมือน"**

๓) วิภัชชพยากรณียปัญหา ปัญหาที่จะต้องแยกแยะตอบเช่นเมื่อเขาถามว่า **"สิ่งที่เป็นอนิจจัง ได้แก่ จักษุใช่ไหม?"** พึงจำแนกความออกแยกแยะตอบว่า **"ไม่เฉพาะจักษุเท่านั้น ถึงโสตะ ฆานะ ฯลฯ ก็เป็นอนิจจัง"** หรือปัญหาว่า **"พระตถาคตตรัสวาจาซึ่งไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของคนอื่นไหม?"** ก็ต้องแยกตอบตามหลักการตรัสวาจา ๖ หรือปัญหาว่า **"พระพุทธเจ้าทรงติเตียนตบะทั้งหมดจริงหรือ"** ก็ต้องแยกตอบว่าชนิดใดติเตียน ชนิดใดไม่ติเตียน ดังนี้เป็นต้น

๔) ฐปนียปัญหา ปัญหาที่พึงยับยั้งเสีย ได้แก่ ปัญหาที่ถามนอกเรื่อง ไร้ประโยชน์อันจักเป็นเหตุให้เขว ยืดเยื้อ สิ้นเปลืองเวลาเปล่า พึงยับยั้งเสีย แล้วชักนำ ผู้ถามกลับเข้าสู่แนวหรือเรื่องที่ประสงค์ต่อไป

ท่านยกตัวอย่าง เมื่อถามว่า **"ชีวะอันใด สรีระก็อันนั้นหรือ?"** อย่างนี้เป็นคำถามประเภทเก็งความจริง ซึ่งถึงอธิบายอย่างไรผู้ถามก็ไม่อาจเข้าใจหรือพบข้อยุติเพราะไม่อยู่ในฐานะที่เขาจะเข้าใจได้ พิสูจน์ไม่ได้ ทั้งไม่เกิดประโยชน์อะไรแก่เขาด้วย

นอกจากนี้ ท่านยังสอนให้คำนึงถึงเหตุแห่งการถามปัญหาด้วย ในเรื่องนี้พระสารีบุตร อัครสาวก เคยแสดงเหตุแห่งการถามปัญหาไว้ว่า

"บุคคลผู้ใดผู้หนึ่ง ย่อมถามปัญหากะผู้อื่น ด้วยเหตุ ๕ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือทั้ง ๕ อย่าง คือ

(๑) บางคน ย่อมถามปัญหาเพราะความโง่เขลา เพราะความไม่เข้าใจ

(๒) บางคน มีความปรารถนาลามก เกิดความอยากได้ จึงถามปัญหา

(๓) บางคน ย่อมถามปัญหา ด้วยต้องการอวดเด่นข่มเขา

(๔) บางคน ย่อมถามปัญหาด้วยประสงค์จะรู้

(๕) บางคน ย่อมถามปัญหาด้วยมีความดำริว่า เมื่อเราถามแล้ว ถ้าเขาตอบได้ถูกต้องก็เป็นการดี แต่ถ้าเราถามแล้วเขาตอบไม่ถูกต้อง เราจะได้ช่วยแก้ให้เขาโดยถูกต้อง"

ในการตอบปัญหา นอกจากรู้วิธีตอบแล้ว ถ้าได้รู้ซึ้งถึงจิตใจของผู้ถามด้วยว่าเขาถามด้วยความประสงค์อย่างใด ก็จะสามารถกล่าวแก้ได้เหมาะแก่การ และตอบปัญหาได้ตรงจุด ทำให้การสอนได้ผลดียิ่งขึ้น

๔. แบบวางกฎข้อบังคับ เมื่อเกิดเรื่องมีภิกษุกระทำความผิดอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นเป็นครั้งแรก พระสงฆ์หรือประชาชนเล่าลือโพนทนาติเตียนกันอยู่มีผู้นำความมากราบทูลพระพุทธเจ้า พระองค์ก็จะทรงเรียกประชุมสงฆ์ สอบถามพระภิกษุผู้กระทำความผิด

เมื่อเจ้าตัวรับได้ความเป็นสัตย์จริงแล้ว ก็จะทรงตำหนิ ชี้แจงผลเสียหายที่เกิดแก่ส่วนรวม พรรณนาผลร้ายของความประพฤติไม่ดี และคุณประโยชน์ของความประพฤติที่ดีงาม แล้วทรงแสดงธรรมกถาที่สมควรเหมาะสมกันกับเรื่องนั้น

จากนั้น จะตรัสให้สงฆ์ทราบว่า จะทรงบัญญัติสิกขาบท โดยทรงแถลงวัตถุประสงค์ในการบัญญัติให้ทราบ แล้วทรงบัญญัติสิกขาบทข้อนั้นๆ ไว้โดยความเห็นชอบพร้อมกันของสงฆ์ ในท่ามกลางสงฆ์ และโดยความรับทราบร่วมกันของสงฆ์

ในการสอนแบบนี้ พึงสังเกตว่า พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบท โดยความเห็นชอบของสงฆ์ ซึ่งบาลีใช้คำว่า **"สงฺฆสุฏฺฐุตาย"** แปลว่า **"เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์"**

ท่านอธิบายความหมายว่า ทรงบัญญัติ โดยชี้แจงให้เห็นแล้วว่าถ้าไม่รับจะเกิดผลเสียอย่างไร เมื่อรับจะมีผลดีอย่างไร จนสงฆ์รับคำ ของพระองค์ว่า ดีแล้ว ไม่ทรงบังคับเอาโดยพลการ

กลวิธีและอุบายประกอบการสอน

๑. การยกอุทาหรณ์ และการเล่านิทานประกอบ การยกตัวอย่างประกอบคำอธิบาย และการเล่านิทานประกอบการสอน ช่วยให้เข้าใจความได้ง่ายและชัดเจน ช่วยให้จำแม่น เห็นจริง และเกิดความเพลิดเพลิน ทำให้การเรียนการสอนมีรสยิ่งขึ้น

ตัวอย่างเช่น เมื่อจะอธิบายให้เห็นว่า คนมีความปรารถนาดีอยากช่วยทำประโยชน์ แต่หากขาดปัญญา อาจกลับทำลายประโยชน์เสียก็ได้ ก็เล่านิทานชาดกเรื่องลิงเฝ้าสวน หรือ คนขายเหล้า เป็นต้น

พระพุทธเจ้าทรงใช้อุทาหรณ์และนิทานประกอบการสอนมากมายเพียงใด จะเห็นได้จากการที่ในคัมภีร์ต่างๆ มีอุทาหรณ์และนิทานปรากฏอยู่ทั่วไป เฉพาะคัมภีร์ชาดกอย่างเดียวก็มีนิทานชาดกถึง ๕๔๗ เรื่อง

๒. การเปรียบเทียบด้วยข้ออุปมา คำอุปมาช่วยให้เรื่องที่ลึกซึ้งเข้าใจยากปรากฏความหมายเด่นชัดออกมา และเข้าใจง่ายขึ้นโดยเฉพาะมักใช้ในการอธิบายสิ่งที่เป็นนามธรรม เปรียบให้เห็นชัดด้วยสิ่งที่เป็นรูปธรรม หรือแม้เปรียบเรื่องที่เป็นรูปธรรมด้วยข้ออุปมาแบบรูปธรรม ก็ช่วยให้เนื้อความหนักแน่นเข้า เป็นต้นว่า

> "ภูเขาศิลาล้วน เป็นแท่งทึบ ย่อมไม่หวั่นไหวด้วยแรงลม ฉันใด บัณฑิตทั้งหลาย ย่อมไม่หวั่นไหวเพราะคำนินทาและสรรเสริญ ฉันนั้น"
>
> "คนผู้เรียนรู้น้อย ย่อมแก่ลงเหมือนโคถึก เนื้อของเขาเจริญขึ้น แต่ปัญญาหาเจริญไม่"
>
> "เมื่อพระอาทิตย์จะอุทัย มีแสงเงินแสงทองปรากฏขึ้น เป็นนิมิตมาก่อน ฉันใด ความมีกัลยาณมิตรก็เป็นเบื้องต้น เป็นนิมิตหมายแห่งการบังเกิดขึ้นของโพชฌงค์ ๗ ฉันนั้น"

การใช้อุปมานี้ น่าจะเป็นกลวิธีประกอบการสอนที่พระพุทธองค์ทรงใช้มากที่สุดมากกว่ากลวิธีอื่นใด

๓. การใช้อุปกรณ์การสอน ในสมัยพุทธกาล ย่อมไม่มีอุปกรณ์การสอนชนิดต่างๆ ที่จัดทำขึ้นไว้เพื่อการสอนโดยเฉพาะเหมือนสมัยปัจจุบัน เพราะยังไม่มีการจัดการศึกษาเป็นระบบขึ้นมาอย่างแพร่หลายกว้างขวาง หากจะใช้อุปกรณ์บ้าง ก็คงต้องอาศัยวัตถุสิ่งของที่มีในธรรมชาติ หรือเครื่องใช้ต่างๆ ที่ผู้คนใช้กันอยู่

อีกประการหนึ่ง คำสอนของพระพุทธเจ้าที่มีบันทึกไว้ก็มักเป็นคำสอนที่ตรัสแก่ผู้ใหญ่ และเป็นเรื่องเกี่ยวกับหลักธรรม ทั้งสอนเคลื่อนที่ไปในดินแดนแว่นแคว้นต่าง ๆ อย่างอิสระ ชนิดที่ผู้สอนไม่มีทรัพย์สมบัติติดตัว ด้วยเหตุนี้ ความจำเป็นที่จะใช้อุปกรณ์จึงมีน้อย และโอกาสที่จะอาศัยอุปกรณ์ก็เป็นไปได้ยาก

นอกจากนั้น การใช้ข้ออุปมาต่าง ๆ ก็สะดวกกว่า และให้ความเข้าใจชัดเจนอยู่แล้ว แม้เมื่อใช้ของจริงเป็นอุปกรณ์ ก็มักใช้ในแง่อุปมาอีกนั่นเอง จึงปรากฏว่าคำสอนในแง่อุปมามีมากมายแต่ไม่ค่อยปรากฏการใช้อุปกรณ์การสอน

อย่างไรก็ดี มีตัวอย่างการที่พระพุทธเจ้าทรงใช้อุปกรณ์การสอน ในกรณีสอนผู้เรียนที่อายุน้อย ๆ ซึ่งเข้าใจจากวัตถุได้ง่ายกว่านามธรรม โดยทรงใช้เครื่องใช้ที่มีอยู่ จึงปรากฏเรื่องที่พระองค์ทรงสอนสามเณรราหุลเมื่ออายุ ๗ ขวบว่า

วันหนึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมา ณ ที่อยู่ของสามเณรราหุล สามเณรมองเห็นแล้ว ก็ปูลาดอาสนะ และจัดน้ำล้างพระบาทไว้พระผู้มีพระภาคเจ้าล้างพระบาทแล้ว ทรงเหลือน้ำไว้ในภาชนะหน่อยหนึ่ง เมื่อสามเณรถวายบังคมนั่งเรียบร้อยแล้ว

พระองค์ได้ตรัสถามว่า "ราหุล เธอเห็นน้ำที่เหลืออยู่หน่อยหนึ่งในภาชนะนี้หรือไม่" สามเณรราหุลทูลว่า เห็น จึงตรัสว่า "คนที่พูดเท็จทั้งที่รู้อยู่ ก็มีคุณธรรมของสมณะเหลืออยู่น้อยเหมือนอย่างนั้น"

เสร็จแล้วทรงเทน้ำนั้นเสีย ตรัสถามว่า "เธอเห็นเราเทน้ำหน่อยหนึ่งนั้นทิ้งไปแล้วไหม" สามเณรทูลว่า เห็น ตรัสว่า "คนที่ไม่มีความละอายในการกล่าวเท็จทั้งที่รู้อยู่ ก็เป็นผู้เทคุณธรรมของสมณะออกทิ้งเสียเหมือนอย่างนั้น"

แล้วทรงคว่ำภาชนะลง ตรัสถามว่า "เธอเห็นภาชนะนี้คว่ำลงแล้วไหม" สามเณรทูลว่า เห็น ตรัสว่า "คนที่ไม่มีความละอายในการพูดเท็จทั้งรู้อยู่ คุณธรรมของสมณะของเขาก็ชื่อว่าคว่ำไปแล้วเหมือนอย่างนั้น"

แล้วทรงหงายภาชนะขึ้น ตรัสถามว่า "เธอเห็นภาชนะนี้ว่างเปล่าไหม" สามเณรทูลว่า เห็น จึงตรัสว่า "คนที่ไม่มีความละอายในการพูดเท็จ ทั้งที่รู้อยู่ คุณธรรมแห่งสมณะของเขาก็ว่างเปล่าเหมือนอย่างนั้น"

ตรัสถามว่า "ราหุล แว่นมีประโยชน์อย่างไร?"

ทูลตอบว่า "มีประโยชน์สำหรับส่องดู พระเจ้าข้า"

ตรัสว่า "อันนั้นเหมือนกัน ราหุล บุคคลควรพิจารณาเสียก่อน จึงกระทำกรรมด้วยกาย วาจา และใจ"

ในการสอนสามเณรนี้ บางทีก็ทรงใช้วิธีทายปัญหา ซึ่งคงจะช่วยให้เกิดความรู้สึกสนุกสำหรับเด็ก อย่างเรื่องสอนธรรมยากๆ ด้วยสามเณรปัญหาว่า **"อะไรเอ่ย มีอย่างเดียว, อะไรเอ่ย มีสองอย่าง, อะไรเอ่ย มีสามอย่าง"** เป็นต้น

๔. การทำเป็นตัวอย่าง วิธีสอนที่ดีที่สุดอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะในทางจริยธรรม คือการทำ เป็นตัวอย่าง ซึ่งเป็นการสอนแบบไม่ต้องกล่าวสอน เป็นทำนองการสาธิตให้ดู แต่ที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำนั้นเป็นไปในลักษณะที่ทรงเป็นผู้นำที่ดี

การสอนโดยทำเป็นตัวอย่าง ก็คือพระจริยาวัตรอันดีงามที่เป็นอยู่ตามปกตินั่นเอง แต่ที่ทรงปฏิบัติเป็นเรื่องราวเฉพาะก็มี เช่น

คราวหนึ่ง พระพุทธเจ้า พร้อมด้วยพระอานนท์ตามเสด็จขณะเสด็จไปตามเสนาสนะที่อยู่ของพระสงฆ์ ได้ทอดพระเนตรเห็นพระภิกษุรูปหนึ่ง อาพาธเป็นโรคท้องร่วง นอนจมกองมูตรและคูถของตน ไม่มีผู้พยาบาลดูแล จึงเสด็จเข้าไปหา จัดการทำความสะอาด ให้นอนโดยเรียบร้อย เสร็จแล้วจึงทรงประชุมสงฆ์ ทรงสอบถามเรื่องนั้น และตรัสตอนหนึ่งว่า

> "ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอไม่มีมารดา ไม่มีบิดา ผู้ใดเล่าจะพยาบาลพวกเธอ ถ้าพวกเธอไม่พยาบาลกันเองใครเล่าจักพยาบาล ผู้ใดจะพึงอุปฐากเรา ขอให้ผู้นั้นพยาบาลภิกษุอาพาธเถิด"

๕. การเล่นภาษา เล่นคำ และใช้คำในความหมายใหม่ การเล่นภาษาและเล่นคำ เป็นเรื่องของความสามารถในการใช้ภาษาผสมกับปฏิภาณ ข้อนี้ก็เป็นการแสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถของพระพุทธเจ้าที่มีรอบไปทุกด้าน

เมื่อผู้ใดทูลถามมาเป็นคำร้อยกรอง พระองค์ก็ทรงตอบเป็นคำร้อยกรองไปทันที ทำนองกลอนสด

บางทีเขาทูลถามหรือกล่าวข้อความโดยใช้คำ ที่มีความหมายไปในทางไม่ดีงาม พระองค์ก็ตรัสตอบไปด้วยคำพูดเดียวกันนั่นเอง แต่เป็นคำพูดในความหมายที่ต่างออกไปเป็นฝ่ายดีงาม

คำสนทนาโต้ตอบแบบนี้ มีรสอยู่แต่ในภาษาเดิม แปลออกสู่ภาษาอื่นย่อมเสียรส เสียความหมาย ยกตัวอย่างให้เห็นง่ายๆ เช่นในภาษาไทยว่า **"ปากกาหัก, ฟันตาตกน้ำ"** อาจใช้ในความหมายต่างกันได้ในภาษาไทย แต่เมื่อแปลเป็นภาษาอื่นย่อมเสียรส

บางครั้ง ผู้มาเฝ้าบริภาษพระองค์ด้วยคำพูดต่างๆ ที่รุนแรงยิ่ง พระองค์ทรงยอมรับคำบริภาษเหล่านั้นทั้งหมด แล้วทรงแปลความหมาย อธิบายเสียใหม่ให้เป็นเรื่องที่ดีงาม เช่น กรณีของเวรัญชพราหมณ์ และสีหเสนาบดี ผู้รับแผนมาจากนิครนถ์นาฏบุตร เป็นต้น

แม้ในด้านการสอนหลักธรรมทั่วไป พระองค์ก็ทรงรับเอาคำศัพท์ที่มีใช้อยู่แต่เดิมในลัทธิศาสนาเก่ามาใช้ แต่ทรงกำหนดความหมายให้ใหม่ ซึ่งเป็นวิธีการช่วยให้ผู้ฟังผู้เรียนหันมาสนใจ และกำหนดคำสอนได้ง่าย เพียงแต่มาทำความเข้าใจเสียใหม่เท่านั้น และเป็นการช่วยให้มีการพิจารณาเปรียบเทียบไปในตัวด้วยว่าอย่างไหนถูก อย่างไหนผิดอย่างไร

จึงเห็นได้ว่า คำว่า พรหม พราหมณ์ อริยะ ยัญ ตบะ ไฟบูชายัญ เป็นต้น ซึ่งเป็นคำในลัทธิศาสนาเดิม ก็มีใช้ในพระพุทธศาสนาด้วยทั้งสิ้น แต่มีความหมายต่างออกไปเป็นอย่างใหม่

๖. อุบายเลือกคน และการปฏิบัติรายบุคคล การเลือกคนเป็นอุบายสำคัญในการเผยแพร่พระศาสนา ในการประกาศธรรมของพระพุทธเจ้า เริ่มแต่ระยะแรกประดิษฐานพระพุทธศาสนา จะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงดำเนินพุทธกิจด้วยพระพุทโธบายอย่างที่เรียกว่า การวางแผนที่ได้ผลยิ่ง ทรงพิจารณาว่าเมื่อจะเข้าไปประกาศพระศาสนาในถิ่นใดถิ่นหนึ่งควรไปโปรดใครก่อน

เมื่อตรัสรู้ใหม่ๆ ได้เสด็จไปโปรดเบญจวัคคีย์ผู้ที่อยู่ใกล้ชิดพระองค์เมื่อครั้งออกแสวงธรรมก่อน ข้อนี้พิจารณาได้ทั้งในแง่ที่เบญจวัคคีย์เป็นผู้ใฝ่ธรรม มีอุปนิสัยอยู่แล้ว หรือในแง่ที่เป็นผู้เคยมีอุปการะกันมา หรือในแง่ที่ว่าเป็นการสร้างความมั่นใจ ทำให้ผู้เคยเกี่ยวข้องหมดความคลางแคลงในพระองค์ ตัดปัญหาในการที่ท่านเหล่านี้อาจไปสร้างความคลางแคลงใจขึ้นแก่ผู้อื่นต่อไปด้วย

ครั้นเสร็จสั่งสอนเบญจวัคคีย์แล้ว ก็ได้โปรดยสกุมาร พร้อมทั้งเศรษฐีผู้บิดา และญาติมิตร และเมื่อจะเสด็จเข้าแคว้นมคธ พระองค์ก็เสด็จไปโปรดชฎิล ๓ พี่น้อง พร้อมทั้งบริวารทั้งพัน เริ่มด้วยชฎิลคนพี่ใหญ่เสียก่อน แล้วนำ ชฎิลเหล่านี้ ผู้กลายเป็นสาวกแล้วเข้าสู่นครราชคฤห์ ประกาศธรรม ณ พระนครนั้น ได้ราชาเป็นสาวก

เป็นอันว่า พอเริ่มต้นประกาศพระศาสนา ก็ได้ทั้งนักบวชผู้ใหญ่ เศรษฐี และราชาซึ่งเป็นคนชั้นสูงสมัยนั้นเป็นสาวก เป็นการทำทางเสด็จเผยแผ่ให้ปลอดโปร่งต่อไป

ในการทรงสั่งสอนคนแต่ละถิ่น หรือแต่ละหมู่คณะ ก็มักทรงเริ่มต้นที่บุคคลผู้เป็นประมุข เช่น พระมหากษัตริย์ หรือหัวหน้าของชนหมู่นั้นๆ ทำให้การประกาศพระศาสนาได้ผลดีและรวดเร็ว และเป็นการยืนยันพระปรีชาสามารถของพระองค์ด้วย

ในการบำเพ็ญพุทธกิจประจำวัน พระองค์ก็ทรงสอดส่องพิจารณาบุคคลผู้ควรโปรดในวันนั้นตั้งแต่เวลาจวนรุ่งสาง และเสด็จไปโปรดในเวลาเช้า เป็นการให้ความ

สนพระทัยสงเคราะห์บุคคลเป็นรายๆ ซึ่งให้ผลดีในการสอนยิ่งกว่าการสอนแบบสาดๆ ไป

แม้เมื่อแสดงธรรมในที่ประชุม ก็ทรงกำหนดบุคคลที่ควรเอาพระทัยใส่พิเศษในคราวนั้นๆ ไว้ด้วย กับทั้งแสดงธรรมโดยวิธีการที่จะทำ ให้ทุกคนในที่ประชุมได้รับผลประโยชน์ไปอย่างเป็นที่น่าพอใจ ให้เกิดความรู้สึกแก่ทุกคนว่า พระพุทธเจ้าตรัสอยู่กับตน ดังกล่าวมาแล้ว

๗. การรู้จักจังหวะและโอกาส ผู้สอนต้องรู้จักใช้จังหวะและโอกาสให้เป็นประโยชน์ เมื่อยังไม่ถึงจังหวะ ไม่เป็นโอกาส เช่น ผู้เรียนยังไม่พร้อม ยังไม่เกิดปริปากะแห่งญาณหรืออินทรีย์ ก็ต้องมีความอดทน ไม่ชิงหักหาญหรือดึงดันทำ แต่ก็ต้องตื่นตัวอยู่เสมอเมื่อถึงจังหวะหรือเป็นโอกาส ก็ต้องมีความฉับไวที่จะจับมาใช้ให้เป็นประโยชน์ ไม่ปล่อยให้ผ่านเลยไปเสียเปล่า

แม้ในการเผยแพร่ธรรมแก่คนส่วนใหญ่ พระพุทธเจ้าก็ทรงปฏิบัติตามจังหวะและโอกาสด้วย เช่น

ในระยะแรกประกาศพระศาสนา ณ วันมาฆบูรณมี หลังตรัสรู้ ๙ เดือน เมื่อประทับอยู่ ณ เวฬุวัน พระสงฆ์สาวกมาชุมนุมพร้อมกัน ณ ที่นั้น และเป็นโอกาสเหมาะ พระพุทธเจ้าก็ทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์สำหรับเป็นหลักยึดถือร่วมกันของสงฆ์ ที่จะแยกย้ายกันไปบำเพ็ญศาสนกิจ

เมื่อคราวนิครนถนาฏบุตรสิ้นชีวิต เกิดความแตกแยกในหมู่นิครนถ์ พระสารีบุตรถือเหตุการณ์นั้นเป็นตัวอย่าง ชี้ให้ภิกษุสงฆ์เห็นความสำคัญในการร้อยกรองธรรมวินัย ชักชวนพระสงฆ์ให้พร้อมใจกันทำสังคายนา และท่านได้ทำสังคายนาเป็นตัวอย่างโดยแสดงสังคีติสูตรไว้

๘. ความยืดหยุ่นในการใช้วิธีการ ถ้าผู้สอนสอนอย่างไม่มีอัตตา ตัดตัณหามานะ ทิฏฐิเสียได้ ก็จะมุ่งไปยังผลสำเร็จในการเรียนรู้เป็นสำคัญ สุดแต่จะใช้กลวิธีใดให้การสอนได้ผลดีที่สุด ก็จะทำในทางนั้น ไม่กลัวว่าจะเสียเกียรติ ไม่กลัวจะถูกรู้สึกว่าแพ้ บางคราวเมื่อสมควรก็ต้องยอมให้ผู้เรียนรู้สึกตัวว่าเขาเก่ง บางคราวสมควรข่มก็ข่ม บางคราวสมควรโอนอ่อนผ่อนตาม ก็ยอมตาม สมควรขัดก็ขัด สมควรคล้อยก็คล้อย สมควรปลอบก็ปลอบ มีพุทธพจน์ว่า

> **"เราย่อมฝึกคนด้วยวิธีละมุนละไมบ้าง ด้วยวิธีรุนแรงบ้าง ด้วยวิธีที่ทั้งอ่อนละมุนละไม และทั้งรุนแรงปนกันไปบ้าง"**

คนบางคน จะให้เขายอมได้ด้วยการที่ยอมให้เขารู้สึกว่าตัวเขามีเกียรติหรือเก่งหรือได้สมใจก่อน ผู้สอนจับจุดได้ก็ใช้วิธีสนองความต้องการแล้วดึงเข้าสู่ที่หมายได้ตามประสงค์ เช่น คราวที่เวรัญชพราหมณ์บริภาษพระพุทธเจ้า พระองค์ก็ทรงรับสมอ้างตามคำบริภาษนั้นให้สมใจพราหมณ์ แล้วจึงค่อยชี้แจงแก้ไข ให้เขายอมรับตามพระองค์ตามพระองค์ภายหลัง

เมื่อเผชิญอาฬวกยักษ์ผู้ดุร้าย พระองค์เสด็จเข้าไปในที่อยู่ของอาฬวกะ อาฬวกะสั่งพระองค์ให้เสด็จออกไป พระองค์ก็เสด็จออกตามสั่ง อาฬวกะสั่งพระองค์ให้เสด็จเข้าไปอีก พระองค์ก็เสด็จเข้าอีก อาฬวกะสั่งให้พระองค์เสด็จเข้าเสด็จออกอย่างนี้ ซึ่งพระองค์ก็ทรงปฏิบัติตามอย่างว่าง่ายถึง ๓ วาระ ให้เขารู้สึกสมใจในอำนาจของตนก่อน ต่อจากนั้นจึงทรงเปลี่ยนกลวิธีและก็ได้โปรดอาฬวกะลงเป็นสาวกสำเร็จ

อีกตัวอย่างหนึ่ง พราหมณ์คนหนึ่งเป็นคนมีมานะ นิสัยแข็งกระด้าง ไม่ไหว้แม้แต่มารดา บิดา อาจารย์ และพี่ชาย วันหนึ่งขณะพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมอยู่ในที่ประชุม เขาคิดว่าจะลองเข้าไปเฝ้า

> “ถ้าพระสมณโคดมตรัสกะเรา เราก็จะพูดกับท่านถ้าพระสมณโคดมไม่ตรัสกะเรา เราก็จะไม่พูดกับท่าน”

แล้วเข้าไปยืนอยู่ข้างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงเฉยเสีย ไม่ตรัสด้วย พราหมณ์ทำท่าจะกลับออกไปโดยคิดว่า

“พระสมณโคดมองค์นี้ไม่มีความรู้อะไร”

พระผู้มีพระภาคเจ้าทราบความในใจของเขาอยู่ ถึงตอนนี้จึงตรัสคาถาว่า

> “พราหมณ์เอย ความถือตัวไม่ช่วยให้ใครได้ดีอะไรเลย ใครมาเพื่อประโยชน์ใด ก็ควรเสริมสร้างประโยชน์นั้นเสีย”

เมื่อตรัสพระดำรัสนี้ ในจังหวะนี้ ก็ได้ผลทำให้พราหมณ์ชะงักคิดว่า “พระสมณโคดมรู้ใจเรา” ถึงยอมทรุดลงนั่งแสดงคารวะ ทำให้ที่ประชุมงงงวยประหลาดใจว่า

> “น่าอัศจรรย์จริง พราหมณ์นี้ไม่ไหว้แม้แต่มารดาบิดา อาจารย์ พี่ชาย แต่พระสมณโคดมทรงทำ ให้คนอย่างนี้นอบนบได้เป็นอย่างดี”

จากนั้น พระองค์จึงได้ทรงเชิญให้เขานั่งบนอาสนะแล้วตอบปัญหาธรรมแก่เขาจนลงท้ายเขาได้ประกาศตนเป็นอุบาสก

๙. **การลงโทษและให้รางวัล** มีคำสรรเสริญพระพุทธคุณที่ยกมาแสดงข้างต้นแล้วว่า

> "พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงฝึกอบรมชุมชนได้ดีถึงเพียงนี้ โดยไม่ต้องใช้อาชญา"

ซึ่งแสดงว่า การใช้อำนาจลงโทษ ไม่ใช่วิธีการฝึกคนของพระพุทธเจ้า แม้ในการแสดงธรรมตามปกติพระองค์ก็ทรงแสดงไปตามเนื้อหาธรรม ไม่กระทบกระทั่งใครอย่างที่ว่า

> "ทรงแสดงธรรมในบริษัท ไม่ทรงยอบริษัท ไม่ทรงรุกรานบริษัท ทรงชี้แจงให้บริษัทเห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้อาจหาญ ให้ร่าเริงด้วยธรรมิกถา"

และว่า

> "พึงรู้จักการยกยอ และการรุกราน ครั้นรู้แล้วไม่พึงยกยอ ไม่พึงรุกราน พึงแสดงแต่ธรรมเท่านั้น"

ข้อนี้ ตีความไปได้ถึงว่า ไม่ใช้ทั้งวิธีลงโทษและให้รางวัล แม้ว่าพระพุทธเจ้าจะทรงใช้การชมเชยยกย่องบ้าง ก็เป็นไปในรูปการยอมรับคุณความดีของผู้นั้น กล่าวชมโดยธรรม ให้เขามั่นใจในการกระทำความดีของตน แต่ไม่ให้เกิดเป็นการเปรียบเทียบข่มคนอื่นลง

บางทีทรงชมเพื่อให้ถือเป็นตัวอย่าง หรือเพื่อแก้ความเข้าใจผิด ให้ตั้งทัศนคติที่ถูก เช่น ทรงชมพระนันทกะ ชมพระนวกะรูปหนึ่ง ชมพระสุชาต ชมพระลกุณฏกภัททิยะ ชมพระวิสาขปัญจาลบุตร และตำหนิเตือนพระนันทะ เป็นต้น

อย่างไรก็ดี การลงโทษน่าจะมีอยู่แบบหนึ่ง คือ การลงโทษตนเอง ซึ่งมีทั้งในทางธรรม และทางวินัย

ในทางพระวินัย ถือว่ามีบทบัญญัติความประพฤติอยู่แล้วและบทบัญญัติเหล่านี้พระพุทธเจ้าทรงตราไว้ โดยความเห็นชอบร่วมกันของสงฆ์ พร้อมทั้งมีบทกำหนดโทษไว้เสร็จ เมื่อผู้ใดล่วงละเมิดก็เป็นการกระทำผิดต่อส่วนรวม ต้องไถ่ถอนความผิดของตน มิฉะนั้นจะเป็นผู้ไม่เป็นที่ยอมรับของสงฆ์คือหมู่คณะทั้งหมด

ส่วนในทางธรรม ภิกษุที่เหลือขอจริงๆ สอนไม่ได้ ก็กลายเป็นผู้ที่พระพุทธเจ้าและเพื่อนพรหมจารีทั้งปวงไม่ถือว่าเป็นผู้ที่ควรจะว่ากล่าวสั่งสอน โดยวิธีนี้ ถือว่าเป็นการลงโทษอย่างรุนแรงที่สุด

พิจารณาจากพระพุทธคุณตอนต้นของข้อนี้ จะเห็นว่าการสอนโดยไม่ต้องลงโทษเป็นการแสดงความสามารถของผู้สอนด้วย

ในระดับสามัญ สำหรับผู้สอนทั่วไป อาจต้องคิดคำนึงว่าการลงโทษ ควรมีหรือไม่ แค่ไหน และอย่างไร แต่ผู้ที่สอนคนได้สำเร็จผลโดยไม่ต้องใช้อาญาโทษเลย ย่อมชื่อว่าเป็นผู้มีความสามารถในการสอนมากที่สุด

๑๐. กลวิธีแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นต่างครั้งต่างคราวย่อมมีลักษณะแตกต่างกันไปไม่มีที่สุด การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าย่อมอาศัยปฏิภาณ คือความสามารถในการประยุกต์หลัก วิธีการ และกลวิธีต่างๆ มาใช้ให้เหมาะสม เป็นเรื่องเฉพาะครั้ง เฉพาะคราวไป

อย่างไรก็ดี การได้เห็นตัวอย่างการแก้ปัญหาเช่นนี้ อาจช่วยให้เกิดความเข้าใจในแนวทางที่จะนำไปใช้ปฏิบัติได้บ้าง

ในการประกาศพระศาสนา พระพุทธเจ้าได้ทรงประสบปัญหาเฉพาะหน้าตลอดเวลา และทรงแก้สำเร็จไปในรูปต่างๆ กันตัวอย่างเช่น

พราหมณ์คนหนึ่งในเมืองราชคฤห์ ตนไม่ได้นับถือพระพุทธศาสนา แต่ภรรยาเป็นผู้มีศรัทธาในพระพุทธเจ้าอย่างแรงกล้า มักเปล่งอุทานว่า **"นโม ตสฺส"**

คราวหนึ่ง นางพราหมณีผู้ภรรยา ขณะนำ อาหารมาให้สามีก้าวพลาดลง จึงอุทานว่า **"นโม ตสฺส"**

พราหมณ์สามีได้ยินก็ไม่พอใจ จึงว่า "นางตัวร้ายนี่ชอบพูดสรรเสริญแต่ความดีของพระหัวโล้นองค์นั้นอยู่เรื่อย เดี๋ยวเถอะ นังตัวดี ข้าจะไปปราบวาทะศาสดาของแก"

นางพราหมณีตอบว่า "แน่ะ พ่อพราหมณ์ ฉันมองไม่เห็นว่าจะมีใครในโลกไหนๆ มาปราบวาทะของพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ เอาซิ พ่อพราหมณ์ จะไปก็เอา ไปแล้วก็จะรู้เอง"

ฝ่ายพราหมณ์ ทั้งโกรธอยู่นั้น ก็ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า เมื่อนั่งเรียบร้อยแล้ว ก็ทูลถามเป็นคำร้อยกรองว่า **"ฆ่าตัวอะไรเสียได้ จึงจะนอนเป็นสุข..."**

พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า "**ฆ่าความโกรธเสียได้ ก็จะนอนเป็นสุข...**" และทำให้พราหมณ์เลื่อมใสได้

อีกเรื่องหนึ่ง พราหมณ์อีกคนหนึ่ง รู้ข่าวว่าพราหมณ์ตระกูลเดียวกับตนออกบวชอยู่กับพระพุทธเจ้า ก็โกรธ จึงไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ไปถึงก็บริภาษพระองค์ด้วยคำ หยาบคาย

ต่าง ๆ พระพุทธเจ้าทรงปล่อยให้พราหมณ์นั้นบริภาษพระองค์เรื่อยไป จนพราหมณ์หยุดไปเอง

เมื่อพราหมณ์บริภาษจนพอแก่ใจ หยุดแล้ว พระองค์จึงตรัสถามว่า "ขอถามหน่อยเถิดท่านพราหมณ์ พวกญาติมิตรแขกเหรื่อทั้งหลายน่ะ มีมาหาท่านบ้างหรือเปล่า?"

พราหมณ์ทูลว่า "ก็มีเป็นครั้งคราว"

พระพุทธเจ้าตรัสถามว่า "แล้วท่านจัดอาหารของรับประทานมาให้เขาบ้างหรือเปล่า?"

พราหมณ์ทูลว่า "ก็จัดบ้าง"

พระพุทธเจ้าตรัสถามว่า "ก็ถ้าคนเหล่านั้นเขาไม่รับสิ่งของ
เหล่านั้นเล่า ของจะเป็นของใคร?"

พราหมณ์กราบทูลว่า "ถ้าเขาไม่รับ มันก็เป็นของฉันเองน่ะซี"

พระพุทธเจ้าตรัสตอบ ความว่า "เอาละ เรื่องนี้ก็เหมือนกันที่ท่านมาด่าเราน่ะ เราไม่ขอรับคำด่าของท่านละ ขอให้เป็นของท่านเองก็แล้วกัน" จากนั้น จึงได้ทรงสนทนากับพราหมณ์ต่อไปจนพราหมณ์เลื่อมใสยอมเป็นสาวก

อีกเรื่องหนึ่ง พระพุทธเจ้าเสด็จไปบิณฑบาตที่บ้านอุทัยพราหมณ์ วันแรก พราหมณ์เอาข้าวมาใส่บาตรถวายจนเต็ม วันที่สอง พระพุทธเจ้าเสด็จไปอีก พราหมณ์ก็ถวายอีก

วันที่สาม พระพุทธเจ้าเสด็จไปอีก พราหมณ์ก็ถวายอีก แต่คราวนี้ พอถวายแล้วก็กล่าวว่า "พระสมณโคดมองค์นี้ติดใจจึงมาบ่อย ๆ"

พระพุทธเจ้าได้ตรัสตอบร้อยกรองเป็นคาถาเล่นคำ โดยปฏิภาณ เป็นทำนองเตือนพราหมณ์โดยนัยว่า ไฉนจะท้อถอยเสียการกระทำ ส่วนมากจะให้ได้ผลก็ต้องทำบ่อย ๆ ดังนี้

"กสิกรก็หว่านพืชบ่อย ๆ ฝนก็ต้องตกบ่อย ๆ
ชาวนาก็ต้องไถนาบ่อย ๆ รัฐจึงมั่งมีธัญญาหารบ่อย ๆ
คนมาขอบ่อย ๆ คนให้ให้ไปบ่อย ๆ
คนให้ครั้นให้บ่อย ๆ ก็ได้พบสวรรค์บ่อย ๆ เป็นต้น

หลักครูของบุรพาจารย์

พระเดชพระคุณหลวงพ่อพระธรรมวโรดม (บุญมา คุณสมฺปนฺโน ป.ธ.๙) อดีตรองแม่กองบาลีสนามหลวง เจ้าคณะภาค ๖ วัดเบญจมบพิตร กล่าวถึง หลักการของครู หรือ ผู้สอนที่ดีทั่วไป ต้องมีลักษณะ ๔ ประการ คือ มีความรู้ดี ๑ มีการสอนดี ๑ มีการปกครองดี ๑ มีความประพฤติดี ๑ ดังนี้

๑. ครูที่มีความรู้ดี ต้องประกอบด้วยความรู้ ๕ ประการ คือ

๑. ความรู้ธรรม คือมีความรู้ถึงความหมายของธรรมะแต่ละหมวดแต่ละข้อโดยละเอียด ทั้งอรรถและพยัญชนะ สามารถวินิจฉัยได้ว่า อะไรถูกอะไรผิด โดยปราศจากความสงสัย

๒. ความรู้ธรรมดา คือ มีความรู้ถึงสภาพธรรมดาโลก รู้ถึงความเปลี่ยนแปลงของชาวโลก ตลอดถึงรู้คติธรรมดาของมนุษย์ คือ เกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นต้น

๓. ความรู้ภาษา คือ รู้ภาษาธรรมะในทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ รู้ความมุ่งหมายของพระธรรมคำสั่งสอน

๔. ความรู้เหตุการณ์ คือ รู้เรื่องราวต่างๆ ของชาวโลก เป็นคนทันต่อเหตุการณ์ของบ้านเมืองของโลก

๕. ความรู้คติ คือ ความรู้ความนิยมของชาวโลก เป็นคนทันต่อเหตุการณ์บ้านเมืองของโลก คติธรรมของนักปราชญ์ นักประพันธ์ ทัศนคติต่าง ๆ ของโลก เพื่อนำมาเปรียบเทียบกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา

๒. ครูผู้สอนที่มีการสอนดี ต้องประกอบด้วยลักษณะ ๗ ประการเหล่านี้ คือ

๑. ต้องเตรียมการสอนมาดี

๒. ต้องเตรียมกระบวนการต่างๆ ของการเรียนการสอนมาเรียบร้อย

๓. ต้องมีการเร้าใจ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความสนใจในการเรียน

๔. ต้องให้ผู้เรียนได้แสดงออกให้มากที่สุด

๕. ต้องให้ผู้เรียนมีโอกาสใช้ประสาทสัมผัสทั้ง ๖ ให้มากที่สุด

๖. ต้องใช้ปฏิภาณไหวพริบอยู่ตลอดเวลาที่ทำการสอน

๗. ผู้สอนต้องยึดหลักการสอนที่ดี คือ หลักการสอนที่ดี ควรประกอบด้วยลักษณะเหล่านี้ คือ

๑. สอนจากเรื่องง่าย ๆ ไปหาเรื่องยาก ๆ

๒. สอนจากสิ่งที่นักเรียนรู้มาแล้ว ไปหาสิ่งที่ยังไม่รู้

๓. สอนจาก (รูป) สิ่งที่มีตัวตน ไปหา (อรูป) สิ่งที่ไม่มีตัวตน

๔. สอนให้นักเรียนแสดงออกด้วยตัวเอง

๕. สอนจากส่วนปลีกย่อยไปหาส่วนรวม

๖. สอนโดยวิธีครูบอกให้น้อยที่สุด

๗. สอนให้ผู้เรียนค้นคิดพิจารณาหาเหตุผลได้ด้วยตนเอง

๓. ครู/ผู้สอนต้องมีการปกครองดี ควรประกอบด้วยลักษณะเหล่านี้ คือ

๑. ไม่ตกอยู่ในอำนาจอคติ ๔ ประการ

๒. ให้ความสนใจแก่นักเรียนทุกรูปเสมอกัน

๓. ใช้หลักปกครองแบบ **สระน้ำ ต้นยอ กอไผ่**

๔. ใช้หลักการปกครองแบบยุทธวิธี คือ

นิคฺคณฺเห นิคฺคารหํ กำหราบคนที่ควรกำหราบ

ปคฺคณฺเห ปคฺคารหํ ยกย่องคนที่ควรยกย่อง

๕. หมั่นเอาใจใส่ดูแลนักเรียนทั้งในเวลาเรียนและนอกเวลาเรียน

๔. ครู/ผู้สอนที่มีความประพฤติดี ควรประกอบด้วยลักษณะเหล่านี้ คือ

๑. สีลสมฺปนฺโน อาจารสมฺปนฺโน คือ สมบูรณ์ด้วยศีลและอาจาระ

๒. เครื่องนุ่งห่มสะอาด สีผ้ากลมกลืนกัน ไม่มีกลิ่นเหม็น และนุ่งห่มเป็นปริมณฑล

๓. หนวด เครา เล็บมือ เล็บเท้า โกนและตัดเรียบร้อย

๔. มีความเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่ตระหนี่ถี่เหนียว

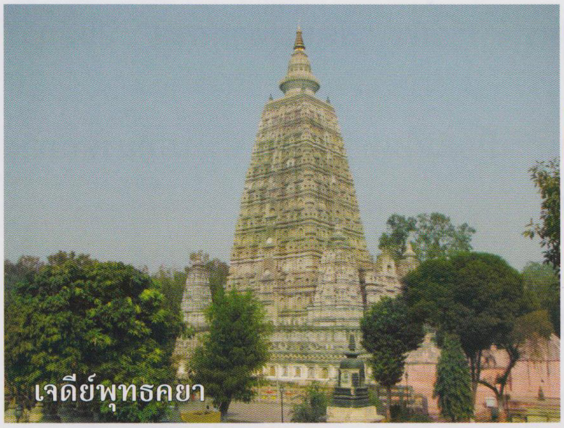
๕. วางตัวได้เหมาะสมแก่กาละ เทศะและบุคคลในที่ทุกสถานกาล

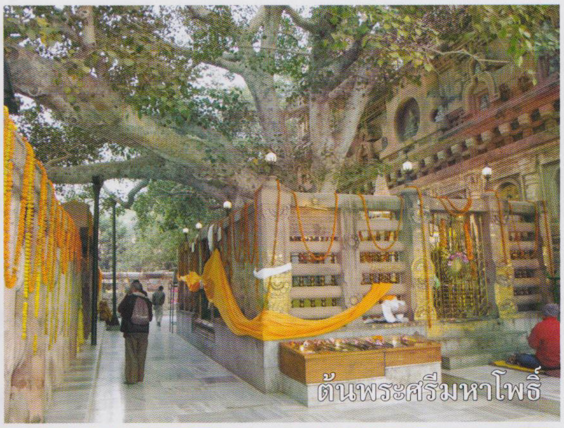

ปฐมบทแห่งการประกาศพระพุทธศาสนา
ธรรมยาตรา
จากพุทธคยา ถึง พาราณสี

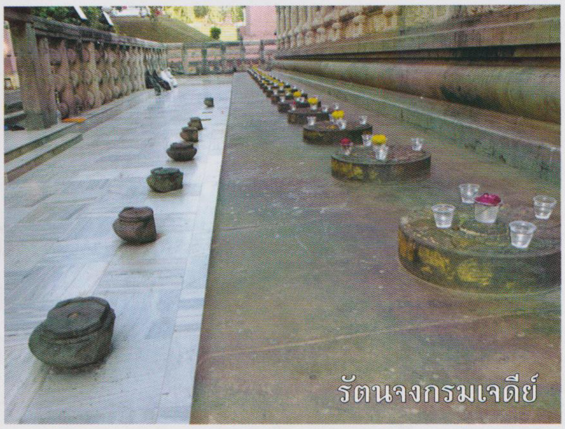
พุทธสถาน "พุทธคยา"

พุทธคยา (Bodh Gaya) หรือวัดมหาโพธิ (Mahabodhi Temple) เป็นสถานที่ตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และเป็นคำเรียกพุทธสถานสำคัญที่สุด ๑ ใน ๔ ของ "สังเวชนียสถาน" เดิมตั้งอยู่ในอุรุเวลาเสนานิคม แคว้นมคธ ปัจจุบันตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของแม่น้ำเนรัญชรา ไกลจากฝั่งแม่น้ำประมาณ ๓๕๐ ในอำเภอคยา รัฐพิหาร ประเทศอินเดีย มีสัญลักษณ์ที่สำคัญประกอบด้วย

เจดีย์พุทธคยา

ต้นพระศรีมหาโพธิ์

พระแท่นวัชรอาสน์

รัตนจงกรมเจดีย์

รัตนฆรเจดีย์

อนิมิสเจดีย์

- ต้นพระศรีมหาโพธิ์ อันเป็น ๑ ใน ๗ สหชาติของพระพุทธเจ้า ปัจจุบันเป็นต้นที่ ๔

- พระแท่นวัชรอาสน์ ที่ประทับตรัสรู้ ยาว ๗ ฟุต ๖ นิ้ว กว้าง ๔ ฟุต ๑๐ นิ้ว หนา ๕ นิ้วครึ่ง สร้างขึ้นโดยพระเจ้าอโศก ณ รัตนบัลลังก์ ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๐-๒๓๓

- เจดีย์พุทธคยา เป็นเจดีย์ทรงปราสาทสี่เหลี่ยม สูงถึง ๕๑ เมตร ฐานวัดโดยรอบได้ ๑๒๑.๒๙ เมตร สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าอโศก แบ่งออกเป็น ๒ ชั้น ได้แก่ ชั้นที่ ๑ ประดิษฐานพระพุทธเมตตา พระพุทธรูปปางมารวิชัย ศิลปะปาละ ชั้นที่ ๒ ประดิษฐานพระพุทธปฏิมา ปางประทานพร โดยรอบมีเจดีย์บริวารล้อมอยู่ทั้ง ๔ ทิศ เดิมมีขนาดไม่ใหญ่นัก ต่อมาในปี พ.ศ.๖๗๔ พระเจ้าหุวิชกะทรงบูรณะทำให้มีขนาดใหญ่กว่าเดิม

- เป็นสถานที่เสวยวิมุตติสุขของพระพุทธเจ้า เรียกว่า **"สัตตมหาสถาน"** เป็นต้นว่า อนิมิสเจดีย์ รัตนจงกรมเจดีย์ รัตนฆรเจดีย์

- พ.ศ. ๒๕๔๕ พุทธคยา ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก ประเภทมรดกทางวัฒนธรรม ขององค์การยูเนสโก (UNESCO)

พุทธดำเนินจากพุทธคยาไปพาราณสี

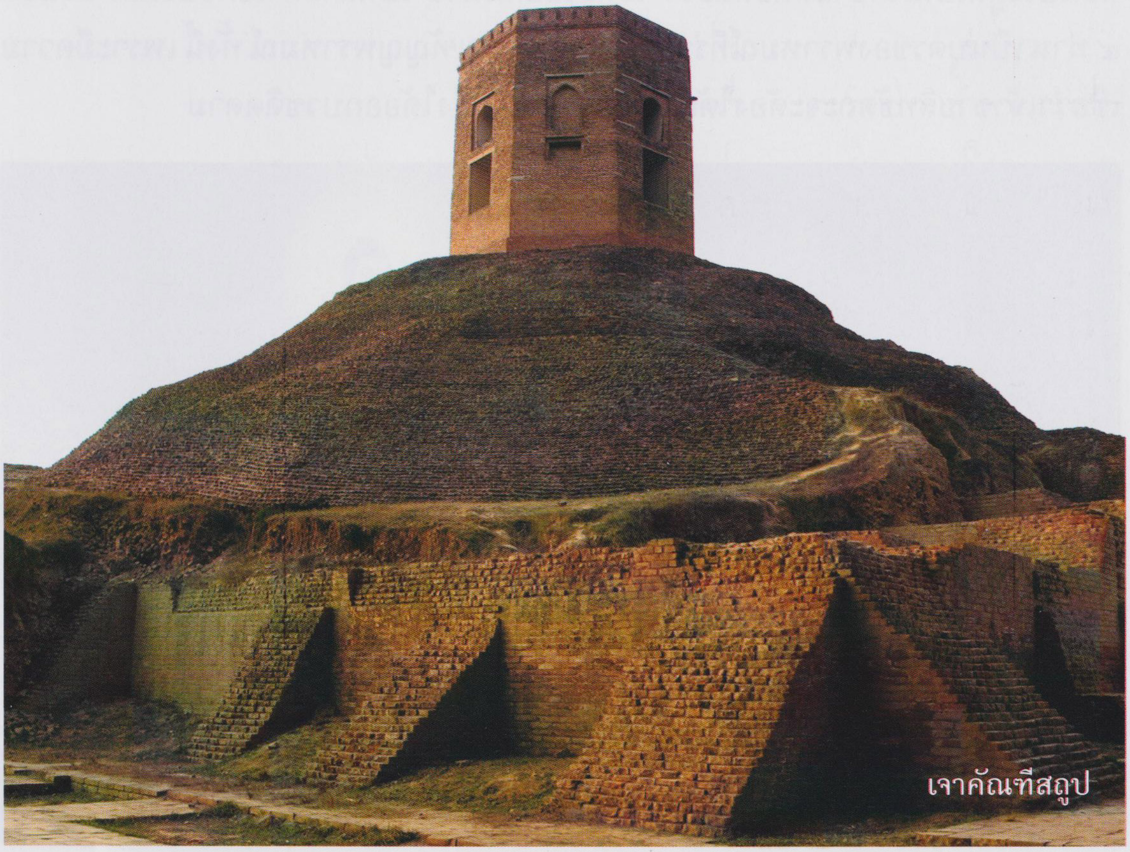
วันขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๘ พระพุทธองค์ เสด็จดำเนินจาก อุรุเวลาเสนานิคม แคว้นมคธ (พุทธคยา รัฐพิหาร) ไปยังป่าอิสิปตนมฤคทายวัน กรุงพาราณสี แคว้นกาสี (สรนาถ รัฐอุตตรประเทศ) ใช้เวลา ๑๑ วัน ถึงในเวลาเย็นวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๘ ปัจจุบันมีระยะทางประมาณ ๒๕๐ กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทางประมาณ ๕-๖ ชั่วโมง

พาราณสี หรือ วาราณสี (Varanasi) เป็นชื่อของเมืองหลวงแคว้นกาสี ปัจจุบันตั้งอยู่ในรัฐอุตตรประเทศ ประเทศอินเดีย มีแม่น้ำคงคาไหลผ่าน มีประวัติความเป็นมายาวนานกว่า ๔,๐๐๐ ปี เป็นเมืองที่มีแม่คงคาศักดิ์สิทธิ์ ลึกซึ้ง และลึกลับ ถือว่าเป็นสุทธาวาสที่สถิตแห่งศิวเทพ ถือว่าเป็นเมืองอมตะของอินเดีย และเป็นที่แสวงบุญทั้งของชาวฮินดูและชาวพุทธทั่วโลก ครั้งสมัยอาณานิคม เมืองนี้มีชื่อว่า เบนาเรส (Benares)

เจาคัณฑีสถูป : สถานที่พบกันครั้งแรกของ พระพุทธเจ้า กับ ปัญจวัคคีย์

เจาคัณฑีสถูป เป็นพระสถูป ๘ เหลี่ยม เดิมสูงกว่า ๙๑ เมตร ปัจจุบันเหลือเพียง ๒๒ เมตร สร้างขึ้นประมาณพุทธศักราช ๑๐๐๐ ในช่วงราชวงศ์คุปตะ ตั้งอยู่ห่างจากธัมเมกขสถูป ประมาณ ๑ กิโลเมตร อยู่ภายนอกเขตโบราณสถานสรนาถ เป็นสถานที่ที่พระพุทธเจ้ากับปัญจวัคคีย์พบกันเป็นครั้งแรก ทั้งนี้ ปัญจวัคคีย์ ผู้ทำหน้าที่อุปัฏฐากมา ๖ ปี หนีจากพุทธคยามาอยู่พาราณสี นัดหมายกันว่า "พวกเราไม่พึงอภิวาท ไม่ลุกขึ้นต้อนรับ ไม่รับบาตรจีวร แต่พึงวางอาสนะไว้ ถ้าพระองค์ปรารถนาจะนั่งก็จักประทับนั่งเอง"

ครั้นพระพุทธเจ้าเสด็จเข้าไปถึงปัญจวัคคีย์ กลับลืมข้อตกลงที่ตั้งกันไว้แต่แรกเสียสิ้น ต่างลุกขึ้นมาต้อนรับพระพุทธเจ้า รูปหนึ่งรับบาตรจีวรรูปหนึ่งปูอาสนะ รูปหนึ่งจัดหาน้ำล้างพระบาท รูปหนึ่งจัดตั้งตั่งรองพระบาท รูปหนึ่งนำกระเบื้องเช็ดพระบาทเข้าไปถวาย

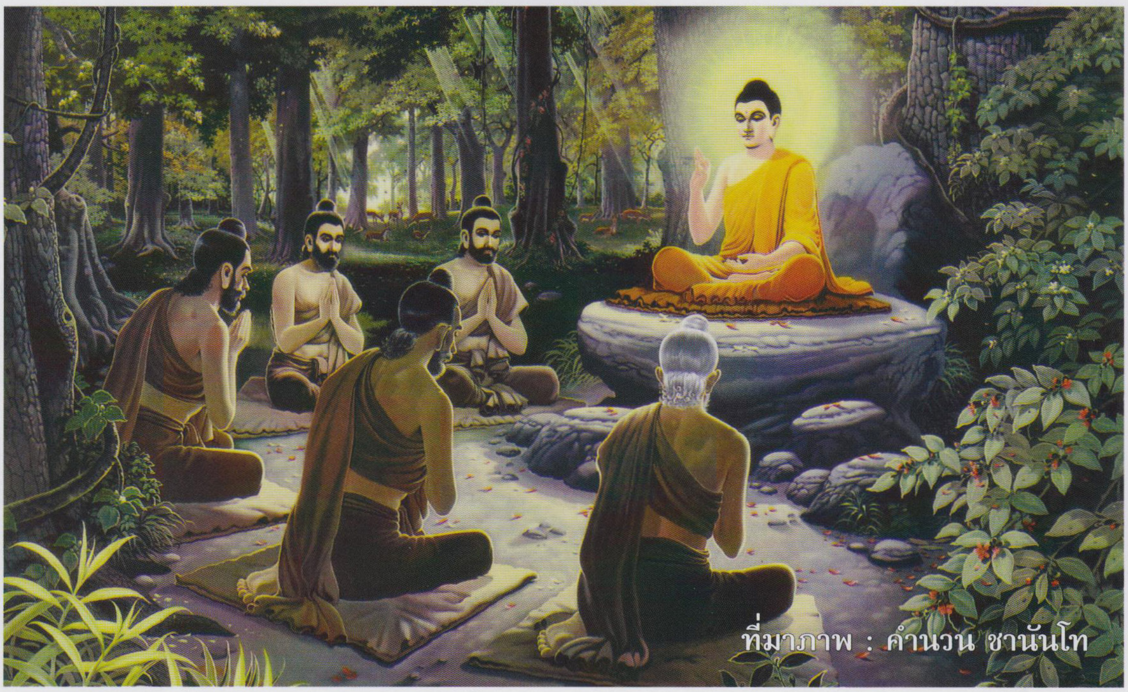
เจาคัณฑีสถูป

บัดนี้เราได้ **"ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ"** แล้ว แต่ปัญจวัคคีย์ไม่เชื่อ กลับคัดค้าน แม้จะตรัสเตือนซ้ำอีก ก็ยังไม่เชื่อ กล่าวโต้แย้งถึง ๓ ครั้ง โดยตรัสด้วยพระกรุณาให้ปัญจวัคคีย์หวนระลึกถึงความหลังดูว่า "ปัญจวัคคีย์ วาจาที่ไม่ควรเชื่อคำใด ตถาคตเคยกล่าวอยู่บ้างหรือ แม้แต่คำว่า ตถาคตได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณนี้ ตถาคตเคยกล่าวกับใคร ที่ไหน แต่กาลก่อน"

ภายหลัง เมื่อทรงปรับทัศนคติกับปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ แล้วจึงได้พา เดินทางเข้าสู่ใจกลางแห่ง ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน อันแวดล้อมด้วยบรรดาเหล่าฤษี ที่คอยสังเกตการณ์

ปัญจวัคคีย์ คือใคร?

ปัญจวัคคีย์ หมายถึง กลุ่มนักบวชในพระพุทธศาสนา มี ๕ รูป ได้แก่ โกณฑัญญะ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ อัสสชิ ทั้งหมดเป็นชาวกรุงกบิลพัสดุ์ ทั้งนี้ แต่เดิมปัญจวัคคีย์ได้ติดตามปรนนิบัติพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตั้งแต่แรกเสด็จออกผนวช โดยเฉพาะโกณฑัญญพราหมณ์ ซึ่งเป็น ๑ ในพราหมณ์ ๑๐๘ คน ที่เป็นผู้ทำนายลักษณะพระพุทธเจ้าตั้งแต่ตอนประสูติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะว่า จะต้องออกผนวช เป็นศาสดาเอกของโลก ส่วนอีก ๔ ท่าน เป็นบุตรของพราหมณ์ที่ร่วมทำนายกับโกณฑัญญพราหมณ์ ทั้งนี้ เพราะมีความเชื่อว่าเจ้าชายสิทธัตถะจะต้องได้เป็นพระพุทธเจ้า จึงได้ออกบวชติดตาม

ที่มาภาพ : คำนวน ชานันโท

ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน

ป่าอิสิปตนมิคคทายวัน ปัจจุบันเรียกว่า **"สารนาถ"** (นัยหนึ่งมาจากศัพท์ว่า (สารงฺค + นารถ หมายถึง ที่อยู่ของสัตว์จำพวกกวาง) ประกอบด้วยคำว่า "อิสิ-ปตน-มฤค-ทาย-วัน" แสดงความหมาย ดังนี้

อิสิ ผู้แสวงหาคุณธรรม, โยคี, ฤาษี, มุนี, นักบุญ

ปตน (ปะ-ตะ-นะ) ตามศัพท์แปลว่า "การตกไป, ที่เป็นที่ตกไป" แต่ในที่นี้หมายถึง สถานที่ชุมนุม สถานที่มารวมกัน

มฤค (มะ-รึก, มิค) หมายถึง สัตว์ป่า, กวาง, เลียงผา, เนื้อทราย

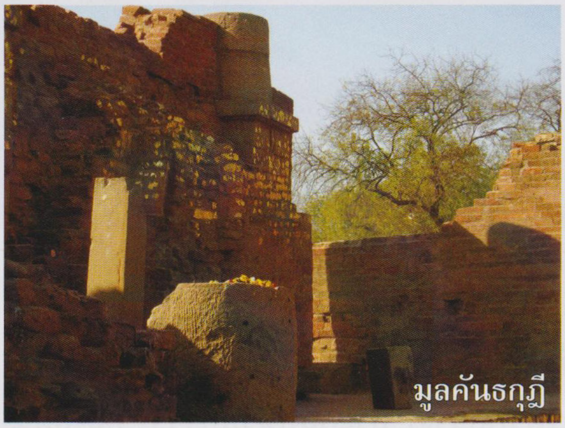
ทาย แปลตามศัพท์ว่า ที่เป็นที่ตัดต้นไม้ หรือ ป่าไม้ ป่า ละเมาะ

ส่วนคำว่า **"วัน"** มาจากคำว่า **"วน"** (วะ-นะ) แปลว่า **"ป่า"** เช่นกัน ความจริงแล้ว ในธัมมจักกัปปวัตตนสูตรปรากฏแต่เพียงคำว่า **"อิสิปตเน มิคทาเย"** ไม่มีคำว่า **"วัน"** (วน) แต่อย่างใด

ดังนั้น **"ป่าอิสิปตนมิคคทายวัน"** จึงหมายถึง สถานที่เป็นที่ตกไปแห่งฤาษี, สถานที่ที่พวกฤาษีมาชุมนุมกัน หรือ ที่อยู่ของฤาษี ทั้งนี้ เพราะเป็นเขตป่าอภัยทาน อันเป็นที่สงบและเป็นที่ชุมนุมของเหล่าฤาษีและนักพรตต่าง ๆ ที่มาบำเพ็ญความเพียร นอกจากนี้ ยังเป็นสถานที่ที่พวกฤาษีผู้มีตบะแก่กล้านิยมเหาะลงมาเพื่อแสวงหาบิณฑบาต หลังจากบำเพ็ญเพียร

ธัมเมกสถูป

มูลคันธกุฎี กุฎิหลังแรกที่พระพุทธองค์ทรงจำพรรษาแรก

มูลคันธกุฎี

ยสสถูป สถานที่พระยสเถระบรรลุพระอรหันต์

พุทธสถาน "ธัมเมกขสถูป"

ภายในป่าอิสิปตนมฤคทายวัน หรือพุทธสถานสรนาถปัจจุบัน ยังมีพุทธสถานอันเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญของสังเวชนียสถานแห่งที่ ๓ (สถานที่ทรงแสดงปฐมเทศนา) นั่นคือ **"ธัมเมกขสถูป"** (ธมฺม-อิกฺข (เห็น)-สถูป : สถานที่ได้ดวงตาเห็นธรรม) สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช (พ.ศ. ๒๖๙-๓๑๑) สูง ๓๓.๓๐ ม. เส้นผ่าศูนย์กลาง ๒๘.๓๐ ม. ส่วนล่างก่อด้วยหินมีภาพสวัสดิกะเป็นแผ่นหินอยู่โดยรอบสูงขึ้นไปอีกชั้นหนึ่งทำเป็นช่องๆ แต่ละช่องประดิษฐานพระพุทธรูปแบบต่างๆ เล็กบ้างใหญ่บ้างคละกันไป สำหรับช่องใหญ่รอบองค์พระสถูปนั้นมี ๘ ช่อง อันแสดงถึงมรรคมีองค์ ๘ ทั้งนี้ นอกจากเป็นที่ประดิษฐาน **"ธัมมเมกขสถูป"** แล้วยังมีพุทธสถานที่สำคัญอื่นๆ เช่น

๑. มูลคันธกุฎี : กุฏิหลังแรกที่พระพุทธเจ้าประทับเป็นพรรษาแรกหลังการตรัสรู้ ซึ่งเป็นอนุสรณ์สถานที่สร้างขึ้นโดยพระเจ้าอโศกมหาราช

ยสถสถูป

๒. ธัมมราชิกสถูป : อนุสรณ์สถานแห่งการแสดง **"อนัตตลักขณสูตร"** อันเป็นเทศนากัณฑ์ที่ ๒ พระสูตรที่สองในพระพุทธศาสนา และเป็นกัณฑ์แรกที่ทำให้พระอริยสาวกบรรลุพระหันต์ โดยมีเสาหินพระเจ้าอโศก ซึ่งจารเป็นอักษรพราหมี

๓. ยสสถูป : สถานที่ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรม (อนุปุพพิกถา,อริยสัจ ๔) แก่พระยสเถระจนบรรลุพระอรหันต์ (พระอริยสาวกองค์ที่ ๖) พร้อมกับบิดาของท่านที่ได้บรรลุเป็นพระโสดาบัน เป็นอุบาสกคนแรกของโลก

บริเวณป่าอิสิปตนมฤคทายวัน

นอกจากนี้แล้ว ยังเป็นสถานที่ที่พระพุทธเจ้าทรงส่งพระอรหันตสาวกจำนวน ๖๐ รูป (พระปัญจวัคคีย์ ๕ รูป, พระยสะ ๑ รูป และสหายพระยสะ มี วิมละ สุพาหุ ปุณณชิ และควัมปติ เป็นต้น รวม ๕๔ รูป) ไปประกาศพระศาสนา เป็นครั้งแรก อีกทั้ง ยังนับเป็น **"คณะธรรมทูตชุดแรก"** ในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ดังความปรากฏในพระสุตตันตปิฎก สคาถวรรคว่า

ภควา เอตทโวจ มุตฺตาหํ ภิกฺขเว สพฺพปาเสหิ เย ทิพฺพา เย จ มานุสา ตุเมฺหปิ ภิกฺขเว มุตฺตา สพฺพปาเสหิ เย ทิพฺพา เย จ มานุสา จรถ ภิกฺขเว จาริกํ พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถายหิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานํ มา เอเกน เทฺว อคมิตฺถ เทเสถ ภิกฺขเว ธมฺมํ อาทิกลฺยาณํ มชฺเฌกลฺยาณํ ปริโยสานกลฺยาณํ สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ เกวลปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ ปกาเสถ สนฺติ สตฺตา อปฺปรชกฺขชาติกา อสฺสวนตา ธมฺมสฺส ปริหายนฺติ ภวิสฺสนฺติ ธมฺมสฺส อญฺญาตาโร อหมฺปิ ภิกฺขเว เยน อุรุเวลาเสนานิคโม เตนุปสงฺกมิสฺสามิ ธมฺมเทสนายาติ ฯ

พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสพระดำรัสนี้ว่า ภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ แม้พวกเธอก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์พวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย พวกเธออย่าได้ไปโดยทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรม มีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน สัตว์ทั้งหลาย ผู้มีกิเลสดุจธุลีในตาน้อย มีอยู่ ย่อมเสื่อมเพราะไม่ได้ฟังธรรม จักมีผู้รู้ธรรม ภิกษุทั้งหลาย แม้เราก็จักไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคม เพื่อแสดงธรรม ฯ

ดังนั้น สารนาถ หรือป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี จึงเป็นจุดเริ่มต้นแห่งการประกาศพระพุทธศาสนา หรือเป็นจุดกำเนิดของการประกาศพระพุทธศาสนา

พระพุทธรูปปางปฐมเทศนา

แสดงธัมมจักกัปปวัตตนสูตร

พระพุทธเจ้าเสด็จประทับ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ในวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๘ ร่วมกับปัญจวัคคีย์ ๑ ราตรี ครั้นรุ่งขึ้นตอนเย็น วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ จึงแสดง **"ธรรมจักกัปปวัตตนสูตร"** โปรดปัญจวัคคีย์ ในที่สุดแห่งพระธรรมเทศนาโกณฑัญญพราหมณ์เกิดปัญญาในธรรม เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **"ธรรมจักษุ"** (หรือ ธรรมจักขุ) แปลว่า **"ดวงตาเห็นธรรม"** ด้วยพิจารณาเห็นว่า **"ยงฺกิญฺจิ สมุทยธมฺมํ สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมํ"** สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดมีความดับไปเป็นธรรมดา โดยความรู้ที่ผุดขึ้นนี้เรียกว่า **"ธรรมจักษุ"** หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **"พระอริยบุคคลชั้นโสดาบัน"**

วันจันทรคติ	ชื่อ	ชื่อพระธรรม	ชั้น
ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘	โกณฑัญญะ	ธัมมจักกัปปวัตนสูตร	โสดาบัน
แรม ๑ ค่ำ เดือน ๘	วัปปะ	ปกิณณกเทศนา	โสดาบัน
แรม ๒ ค่ำ เดือน ๘	ภัททิยะ	ปกิณณกเทศนา	โสดาบัน
แรม ๓ ค่ำ เดือน ๘	มหานามะ	ปกิณณกเทศนา	โสดาบัน
แรม ๔ ค่ำ เดือน ๘	อัสสชิ	ปกิณณกเทศนา	โสดาบัน
แรม ๕ ค่ำ เดือน ๘	ปัญจวัคคีย์	อนัตตลักขณสูตร	อรหันต์

ตารางแสดงการบรรลุธรรมของปัญจวัคคีย์

พระอริยบุคคล ๘ ประเภท

พระสงฆ์ หรือ **"สงฺฆ"** ในภาษาบาลี แปลว่า หมู่ เช่นในคำว่า ภิกษุสงฆ์ แปลว่า หมู่ภิกษุ ใช้หมายความถึงภิกษุทั้งปวงก็ได้ หรือใช้เรียกว่า พระสาวก หรือ สาวกของพระพุทธเจ้า ผู้ซึ่งฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า แล้วเลื่อมใส สละเรือนออกบวช ถือวัตร ปฏิบัติ ตามพระธรรมวินัย ทั้งนี้ ในทางพระพุทธศาสนา แบ่งพระสงฆ์ออกเป็น ๒ ประเภท คือ **สมมติสงฆ์ ๑ พระอริยสงฆ์ ๑**

๑. สมมติสงฆ์ แปลว่า พระสงฆ์โดยสมมติ โดยการยอมรับกันในหมู่สงฆ์ โดยกุลบุตรผู้นั้นมีคุณสมบัติถูกต้องตามพระธรรมวินัยแล้ว ผ่านสังฆกรรม ที่เรียกว่า **"อุปสมบทกรรม"** ทั้งนี้ อาจใช้เรียกพระสงฆ์ที่ยังไม่ได้บรรลุมรรคผล ดังเช่นพระสงฆ์ทั่วไปในปัจจุบัน

๒. อริยสงฆ์ หมายถึง พระสงฆ์ที่เป็นพระอริยะ คือ พระสงฆ์ผู้ได้ประพฤติปฏิบัติตามธรรมะจนบรรลุมรรคผลระดับใดระดับหนึ่งแล้ว เรียกว่า **"อริยบุคคล"** ก็ได้ มี ๔ ระดับ หรือนับเป็นคู่แห่งบุรุษ ๔ คู่ มี ๘ บุรุษ ระหว่างคู่ **"มรรค"** กับ **"ผล"** ประกอบด้วย

๑. พระโสดาบัน ๑ คู่ ๒ บุรุษ : (๑) พระโสดาปัตติมรรค (๒) พระโสดาปัตติผล

๒. พระสกทาคามิ ๑ คู่ ๒ บุรุษ : (๓) พระสกทาคามิมรรค (๔) พระสกทาคามิผล

๓. พระอนาคามิ ๑ คู่ ๒ บุรุษ : (๕) พระอนาคามิมรรค (๖) พระอนาคามิผล

๔. พระอรหันต์ ๑ คู่ ๒ บุรุษ : (๗) พระอรหัตมรรค (๘) พระอรหัตผล

สำหรับพระอริยบุคคลผู้ตั้งอยู่ในมรรคนั้น เพียงชั่วขณะจิตเท่านั้น พ้นจากนั้นก็ตั้งอยู่ในผล ตามนัยนี้ พระอริยบุคคล ๗ ประเภทแรก เป็น **"เสขะ"** ส่วนประเภทที่ ๘ จัดเป็น **"อเสขะ"**

	ข้อ	ความหมาย	ข้อที่ละได้			
			โส.	สกิ.	อน.	อร.
โอรัมภาคิยสังโยชน์ (เบื้องต่ำ)	๑. สักกายทิฏฐิ	ความเห็นถือตัวถือตน	✓	✓	✓	✓
	๒. วิจิกิจฉา	ความลังเลในข้อปฏิบัติ	✓	✓	✓	✓
	๓. สีลัพพตปรามาส	ความถือมั่นศีลและพรต	✓	✓	✓	✓
	๔. กามราคะ	ความกำหนัดด้วยกิเลสกาม (ราคะ)			✓	✓
	๕. ปฏิฆะ	ความหงุดหงิด (โทสะ)			✓	✓
อุทธัมภาคิยสังโยชน์ (เบื้องสูง)	๖. รูปราคะ	ความติดใจอยู่ในรูปธรรม				✓
	๗. อรูปราคะ	ความติดใจอยู่ในอรูปธรรม				✓
	๘. มานะ	ความสำคัญตัวว่าเป็นนั่นนี่				✓
	๙. อุทธัจจะ	ความฟุ้งซ่านเกินเหตุ				✓
	๑๐. อวิชชา	ความเขลาไม่รู้จริง				✓

ตารางแสดงการละสังโยชน์ ๑๐ ของพระอริยบุคคล

ความหมาย "ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร"

คำว่า **"ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร"** หมายถึง **"พระสูตรว่าด้วยการหมุนกงล้อคือพระธรรม"** มาจากคำว่า **"ธัมมะ-จักกะ (ล้อ) -ปวัตตนะ(หมุน)-สูตร"** ทั้งนี้ คำว่า **"จักร-ล้อ"** มีข้อที่ควรศึกษา ดังนี้

ธรรมจักรอุปมาเหมือนกับวงล้อ และอาจารย์บางท่านอธิบายเพิ่มเติมว่า โดยปรมัตถ์ คำว่า **"ล้อ"** ความหมายถึง **"จักกเทสนานัย"** ทั้งนี้ เพราะอริยสัจ ๔ เป็นปรมัตถ์ อีกทั้ง คำว่า **"ล้อ"** (หรือ เกวียน) นี้ ในสมัยนั้น นับเป็นพาหนะ หรือเป็นนวัตกรรม (Innovation) สิ่งประดิษฐ์ที่สำคัญที่สุดสำหรับประกอบอาชีพทางการค้าขายและการเดินทางไปในที่ต่าง ๆ จึงประยุกต์นำเอาล้อมาอุปมาอุปไมยในการหมุนไปของพระธรรม คือ พระธัมมจักกัปปวัตนสูตร นั่นเอง

นอกจากนี้ **"ธรรมจักร"** จึงมีความหมายว่า ล้อแห่งธรรม หรือ จักรแห่งธรรมอันประเสริฐที่พระพุทธเจ้าได้ทรงหมุนให้ขับเคลื่อนไปในใจของชาวโลก เพื่อให้ได้ตรัสรู้ธรรมที่พระองค์ได้ตรัสรู้นั่นเอง ต่อมารูปธรรมจักร จึงถูกใช้เป็นสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา โดยการอุปมาอธิบายรูปกงล้อธรรมจักร กับการตรัสรู้อริยสัจของพระพุทธเจ้า อันประกอบด้วยส่วนสำคัญ ๓ ส่วน คือ

ส่วนที่ ๑ : ดุม จุดศูนย์กลางของล้อ อุปมาเป็นเหมือน **"โพธิปักขิยธรรม"**

ส่วนที่ ๒ : กำ ซี่ของล้อ อุปมาเป็นเหมือน **"ปฏิจจสมุปบาทธรรม"**

ส่วนที่ ๓ : กง ขอบรอบนอกสุดของล้อเหมือน อุปมาเป็น **"อริยสัจ ๔"**

ส่วน จำนวนซี่ของล้อ ที่พุทธศาสนิกชนนำมาประยุกต์ใช้เป็นสัญลักษณ์นั้นย่อมไปเป็นตามความเชื่อ หรือความต้องการที่จะสื่อความหมายออกมาแตกต่างกันไป เช่น

จำนวน ๔ ซี่ หมายถึง อริยสัจ ๔

จำนวน ๘ ซี่ หมายถึง อริยมรรค ๘

จำนวน ๑๒ ซี่ หมายถึง อาการ ๑๒

จำนวน ๑๖ ซี่ หมายถึง ญาณ ๑๖

จำนวน ๒๔ ซี่ หมายถึง ปัจจยาการ ๑๒ ทั้งเกิดและดับรวมเป็น ๒๔

จำนวน ๓๑ ซี่ หมายถึง กาม ๑๑ รูป ๑๖ อรูป ๔

จำนวน ๘๐ ซี่ หมายถึง พระชนมายุพระพุทธเจ้า

ปฐมบุคคลแห่งประจักษ์พยานการบรรลุธรรม

พระพุทธองค์ เมื่อทรงทราบว่า โกณฑัญญพราหมณ์ ได้ดวงตาเห็นธรรมแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานว่า **"อญฺญาสิ วต โภ โกณฺฑญฺโญ อญฺญาสิ วต โภ โกณฺฑญฺโญ"** แปลความว่า **"โกณฑัญญะ ได้รู้แล้วหนอ โกณฑัญญะ ได้รู้แล้วหนอ"** อาศัยคำว่า **"อัญญาสิ"** แปลว่า **"รู้แล้ว"** ที่พระพุทธองค์ทรงเปล่งอุทาน แล้วนี้ จึงมาเป็นคำนำหน้าชื่อของท่านตั้งแต่กาลนั้นเป็นต้นมาว่า **"อัญญาโกณฑัญญะ"**

นอกจากนี้ คำว่า **"อัญญาสิ"** ดังกล่าวนี้ ยังเป็นเครื่องบ่งชี้ว่าอัญญาโกณฑัญญะได้เป็นประจักษ์พยานแห่งการบรรลุธรรมของพระพุทธองค์ว่า ธรรมที่ทรงบรรลุและทรงแสดงนั้น ได้ไม่ลุ่มลึกจนเกินไปที่ไวไนยสัตว์จะรู้ตามได้ด้วยจริตอัธยาศัยของแต่ละบุคคล

บุรพกรรมที่ทำให้บรรลุธรรมเป็นองค์แรก

ในกัปที่ ๙๑ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่าวิปัสสี เสด็จอุบัติขึ้นแล้วในโลก สมัยนั้น กุฎุมพี ๒ พี่น้อง คือ มหากาล (พระสุภัททะ) จุลกาล (พระอัญญาโกณฑัญญะ) หว่านนาข้าวสาลีไว้เป็นจำนวนมาก

ต่อมาวันหนึ่ง จุลกาลไปนาข้าวสาลี ฉีกข้าวสาลีกำลังท้องต้นหนึ่งแล้วชิมดู จึงรู้ว่ามีรสชาติดีมาก จึงปรารถนาจะถวายสาลีคัพภทานแด่พระสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข เข้าไปหาพี่ชายแล้วพูดว่า "พี่ ฉันจะฉีกข้าวกำลังท้อง ต้มให้เป็นของควรแก่พระพุทธเจ้าแล้ว ถวายทาน

มหากาล จึงกล่าวว่า "เจ้าพูดอะไร ? ธรรมดาการฉีกข้าวสาลีกำลังท้องทำทานไม่เคยมีแล้วในอดีต จักไม่มีในอนาคต, เจ้าอย่าทำข้าวกล้าให้เสียหายเลย

จุลกาล ก็พยายามพูดรบเร้าอยู่หลายครั้ง

ครั้งนั้น พี่ชายจึงพูดกะเขาว่า "ถ้าเช่นนั้น เจ้าต้องปันนาออกเป็น ๒ ส่วน แต่ห้ามแตะต้องส่วนของเรา จงทำในส่วนที่เจ้าปรารถนาในนาของตนเถิด

จุลกาล จึงยอมรับตามคำพี่ชายนั้นแล้วแบ่งที่นากัน ได้ขอแรงพวกชาวบ้านมาฉีกข้าวสาลีที่กำลังท้อง ให้เคี่ยวเป็นน้ำนมจนข้นปรุงด้วยเนยใส น้ำผึ้ง และน้ำตาลกรวดถวายทานแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ในกาลเสร็จภัตกิจกราบทูลว่า

"ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ทานอันเลิศของข้าพระองค์นี้ จงเป็นไปเพื่อความแทงตลอดธรรมอันเลิศก่อนกว่าสาวกทั้งปวง"

พระศาสดาตรัสว่า **"จงเป็นอย่างนั้นเถิด"** แล้วได้ทรงทำอนุโมทนา

จุลกาล ไปนาตรวจดูอยู่เห็นนาแน่นหนาด้วยรวงข้าวสาลี เหมือนเขามัดไว้เป็นช่อ ๆ ในนาทุกแปลง ได้ปีติ ๕ อย่างแล้ว คิดว่า **"เป็นลาภของเราหนอ"**

ต่อมา เมื่อถึงคราวฤดูทำนาแต่ละฤดู ได้ถวายทานอันเลิศต่าง ๆ เช่น หน้าข้าวเม่า หน้าเกี่ยว คราวทำขะเน็ด ในคราวมัดฟ่อน เป็นต้น รวม ๙ ครั้ง ทุกครั้ง ได้ปรารถนาเพื่อการแทงตลอดธรรมอันเลิศก่อนพระสาวกทั้งปวง จนในที่สุด จึงได้บรรลุธรรมเป็นองค์แรกในพระศาสนาของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่า **"สิทธัตถะ"** ดังกล่าวแล้ว

เอหิภิกขุอุสัมปทา ปฐมบทศาสนพิธี มีพระรัตนตรัยครบ

ที่มาภาพ : https://mgronline.com/dhamma

ภายหลังจากได้ดวงตาเห็นธรรมแล้ว อัญญาโกณฑัญญะ จึงขอทูลการอุปสมบท พระพุทธเจ้าจึงประทานการอุปสมบทให้ ด้วย **"วิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา"** ตามพระวาจาว่า **"เอหิ ภิกขุ"** ดังพระบาลีในพระวินัยปิฎก มหาวรรค ภาค ๑ ว่า

อถโข อายสฺมา อญฺญาโกณฺฑญฺโญ ทิฏฺฐธมฺโม ปตฺตธมฺโม วิทิตธมฺโม ปริโยคาฬฺหธมฺโม ติณฺณวิจิกิจฺโฉ วิคตกถํกโถ เวสารชฺชปฺปตฺโต อปรปฺปจฺจโย สตฺถุ สาสเน ภควนฺตํ เอตทโวจ ลเภยฺยาหํ ภนฺเต ภควโต สนฺติเก ปพฺพชฺชํ ลเภยฺยํ อุปสมฺปทนฺติ ฯ **เอหิ ภิกฺขูติ ภควา อโวจ สฺวากฺขาโต ธมฺโม จร พฺรหฺมจริยํ สมฺมา ทุกฺขสฺส อนฺตกิริยายาติ ฯ** สา ว ตสฺส อายสฺมโต อุปสมฺปทา อโหสิ ฯ

คำแปล ครั้งนั้น ท่านพระอัญญาโกณฑัญญะ ได้เห็นธรรมแล้ว ได้บรรลุธรรมแล้ว ได้รู้ธรรมแจ่มแจ้งแล้ว มีธรรมอันหยั่งลงแล้ว ข้ามความสงสัยได้แล้ว ปราศจากถ้อยคำแสดงความสงสัย ถึงความเป็นผู้แกล้วกล้า ไม่ต้องเชื่อผู้อื่น ในคำสอนของพระศาสดา ได้ทูลคำนี้กะพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ขอข้าพระองค์พึงได้บรรพชา พึงได้อุปสมบท ในสำนักพระผู้มีพระภาคพระพุทธเจ้าข้า ฯ **พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสว่า เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ดังนี้ แล้วตรัสต่อไปว่า ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด ฯ** พระวาจานั้นแล ได้เป็นอุปสมบทของท่านผู้มีอายุนั้น ฯ

ดังนั้น พิธีอุปสมบทแบบเอหิภิกขุอุสัมปทา จึงนับเป็นศาสนพิธีแรก มีผู้สำเร็จเป็นพระสงฆ์สาวกองค์แรก และเกิดมีพระรัตนตรัยที่สมบูรณ์ คือ พระพุทธ พระธรรม เป็นครั้งแรกพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา

อนึ่ง การอุปสมบทแบบเอหิภิกขุอุปสัมปทา นี้ มีข้อที่ควรศึกษา ๒ ประการ คือ

ประการที่ ๑ : ทรงประทานการอุปสมบทแบบเอหิภิกขุอุปสัมปทา แก่ผู้เห็นธรรม แต่ยังไม่สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ด้วยพระดำรัสว่า **"ท่านจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว ท่านจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด"** ผู้ที่ได้รับ **"เอหิ ภิกขุ"** นี้ รูปแรก คือ **"พระอัญญาโกณฑัญญเถระ"**

ประการที่ ๒ : ทรงประทานการอุปสมบทแบบเอหิภิกขุอุปสัมปทา แก่ผู้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ ด้วยพระดำรัสว่า **"ท่านจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว ท่านจงประพฤติพรหมจรรย์เถิด"** ไม่มีคำว่า **"เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด"** เพราะผู้ทูลขอบวชนั้นเป็นพระอรหันต์แล้ว ผู้ที่ได้รับ **"เอหิ ภิกขุ"** ตามแบบที่สองนี้ คือ **"พระยสเถระ"**

นอกจากนี้ ยังมีวิธีอุสมบทอีกหลายวิธี บางวิธีใช้เป็นการเฉพาะพระพุทธองค์ บางวิธีอนุญาตไว้สำหรับพระสาวกโดยทั่วไป มีทั้งหมด ๘ วิธี คือ

๑. เอหิภิกขุอุปสัมปทา การอุปสมบทด้วยพระวาจาว่า **"จงเป็นภิกษุมาเถิด"** เป็นวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงบวชให้ด้วยพระองค์เอง

๒. ติสรณคมนูปสัมปทา หรือสรณคมนูปสัมปทา การอุปสมบทด้วยถึงไตรสรณะ เป็นวิธีที่ทรงอนุญาตให้พระสาวกทำในยุคต้นพุทธกาล เมื่อคณะสงฆ์ยังไม่ใหญ่นัก เมื่อทรงอนุญาตวิธีที่ ๓ แล้ว วิธีที่ ๒ นี้ ก็เปลี่ยนมาใช้เฉพาะการบรรพชาสามเณร

๓. โอวาทปฏิคคหณูปสัมปทา การอุปสมบทด้วยการรับโอวาท เป็นวิธีที่ทรงอนุญาตแก่พระมหากัสสปะ

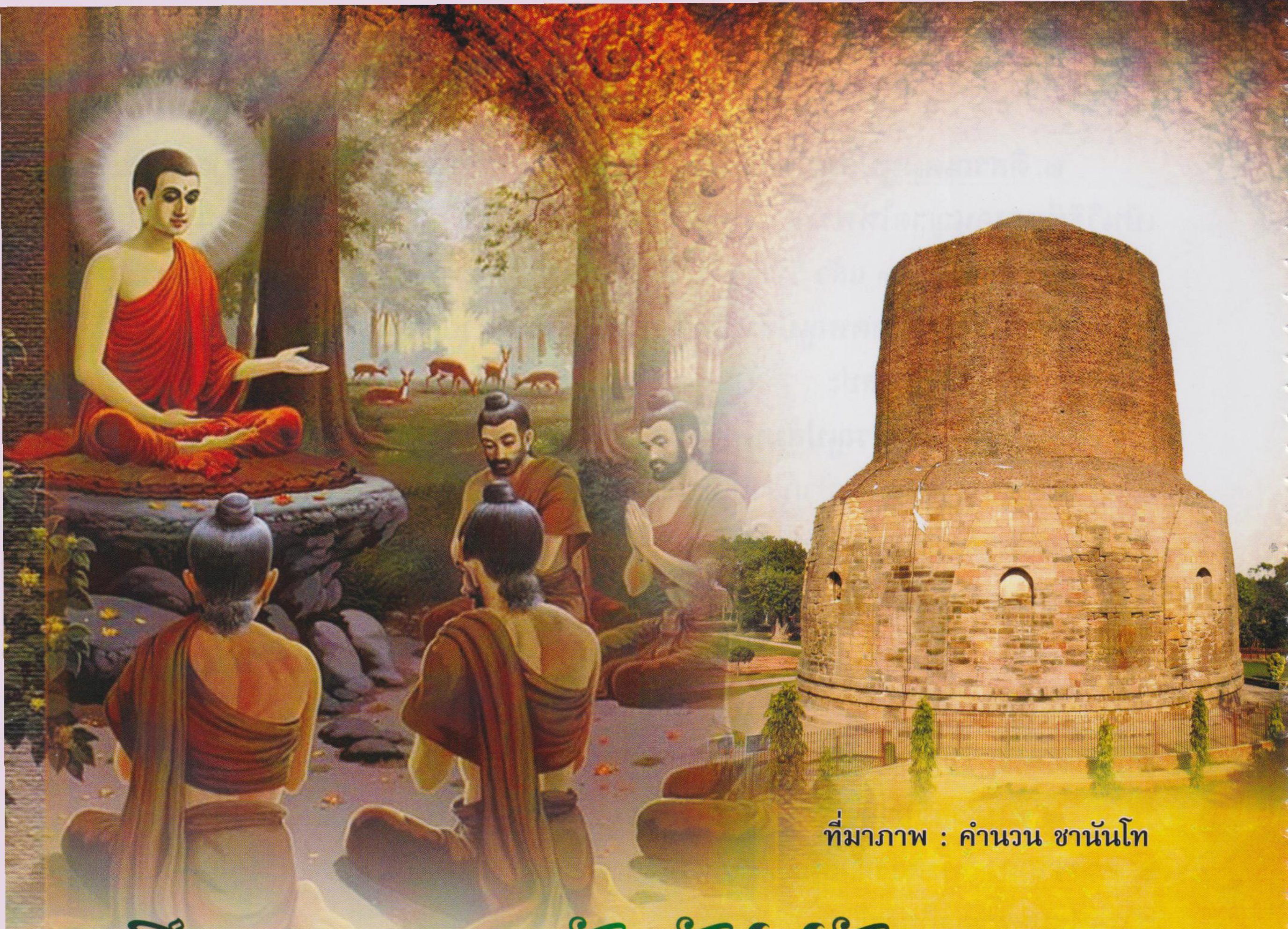
๔. ปัญหาพยากรณูปสัมปทา การอุปสมบทด้วยการตอบปัญหาของพระพุทธองค์ เป็นวิธีที่ทรงอนุญาตแก่โสปากสามเณร

๕. ครุธรรมปฏิคคหณูปสัมปทา (หรือ อัฏฐครุธรรมปฏิคคหณูปสัมปทา) การอุปสมบทด้วยการรับครุธรรม ๘ ประการ เป็นวิธีที่ทรงอนุญาตแก่พระนางมหา-ปชาบดีโคตมี

๖. ทูเตนะ อุปสัมปทา การอุปสมบทด้วยทูต เป็นวิธีที่ทรงอนุญาตแก่นางคณิกา (หญิงโสเภณี) ชื่ออัฑฒกาสี

๗. อัฏฐวาจิกาอุปสัมปทา การอุปสมบทมีวาจา ๘ คือ ทำด้วยญัตติจตุตถกรรม ๒ ครั้งจากสงฆ์ทั้งสองฝ่ายคือจากภิกษุณีสงฆ์ครั้งหนึ่ง จากภิกษุสงฆ์ครั้งหนึ่ง ได้แก่การอุปสมบทของภิกษุณี

๘. ญัตติจตุตถกัมมอุปสัมปทา การอุปสมบทด้วยญัตติจตุตถกรรม เป็นวิธีที่ทรงอนุญาตให้สงฆ์ทำ ในเมื่อคณะสงฆ์เป็นหมู่ใหญ่ขึ้นแล้ว และเป็นวิธีใช้สืบมาจนทุกวันนี้

ที่มาภาพ : คำนวน ชานันโท

ศึกษาธรรมจักกัปปวัตนสูตร
พระธรรมเทศนากัณฑ์แรกของโลก

บทขัดธรรมจักรกัปปวัตนสูตร

อะนุตตะรัง อะภิสัมโพธิง สัมพุธฌิตะวา ตะถาคะโต
ปะฐะมัง ยัง อะเทเสสิ ธัมมะจักกัง อนุตตะรัง
สัมมะเทวะ ปวัตเตนโต โลเก อัปปะฏิวัตติยัง
ยัตถากขาตา อุโภ อันตา ปฏิปัตติ จะ มัชฌิมา
จะตูสวาริยะสัจเจสุ วิสุทธัง ญาณะทัสสะนัง
เทสิตัง ธัมมะราเชนะ สัมมาสัมโพธิกิตตะนัง
นาเมนะ วิสสุตัง สุตตัง ธัมมะจักกัปปะวัตตนัง
เวยยากะระณะปาเฐนะ สังคีตันตัมภะณามะเส

พระตถาคตเจ้า ได้ตรัสรู้ซึ่งพระอนุตตระ สัมมาสัมโพธิญาณแล้ว, เมื่อจะทรงยังจักรคือธรรม (ธรรมจักร) อันใคร ๆ ยังมิได้ให้เป็นไปแล้วในโลกให้เป็นไปโดยชอบแท้, ได้ทรงแสดงจักรคือธรรม อันยอดเยี่ยมใดก่อน, คือในจักรคือธรรมใด พระองค์ตรัสที่สุดสองประการ ข้อปฏิบัติอันเป็นกลาง, และปัญญาอันเป็นเครื่องรู้เห็น อันหมดจด ในอริยสัจ ๔ เราทั้งหลายจะสวดธรรมจักรนั้น อันพระองค์ ผู้ทรงเป็นธรรมราชา ทรงแสดงแล้วปรากฏแล้วโดยชื่อว่า ธัมมจักกัปปวัตนสูตร ซึ่งเป็นสูตรประกาศพระสัมมาสมโพธิญาณ, อันพระสังคีติกาจารย์ ร้อยกรองไว้ โดยพระบาลีไวยากรณ์ เทอญ ฯ

บทสวดธรรมจักกัปปวัตนสูตรแปล

เอวัมเม สุตัง ฯ เอกัง สะมะยัง ภะคะวา พาราณะสิยัง วิหะระติ อิสิปะตะเนมิคะทาเย ฯ ตัตระ โข ภะคะวา ปัญจะวัคคิเย ภิกขู อามันเตสิ ฯ ตัตระ โข ภะคะวา ปัญจะวัคคิเย ภิกขู อามันเตสิ ฯ

อันข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ฯ ในสมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ใกล้เมืองพาราณสี ฯ ในกาลนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสเรียกพวกพระภิกษุปัญจวัคคีย์ว่า

เทวเม ภิกขะเว อันตา ปัพพะชิเตนะ นะ เสวิตัพพา, โย จายัง กาเมสุ กามะสุขัลลิกานุโยโค หีโน คัมโม โปถุชชะนิโก อะนะริโย อะนัตถะสัญหิโต โย จายัง อัตตะกิละมะถานุโยโค ทุกโข อะนะริโย อะนัตถะสัญหิโต ฯ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ที่สุดสองอย่างนี้ อันบรรพชิตไม่ควรเสพ, คือ การประกอบตนให้พัวพันด้วยกาม ในกามทั้งหลายนี้ใดเป็นธรรมอันเลว เป็นของชาวบ้าน เป็นของปุถุชน ไม่ประเสริฐ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์อย่างหนึ่ง, คือ การทรมานตนด้วยความลำบาก อันเป็นทุกข์ ไม่ประเสริฐ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ อย่างหนึ่ง ฯ

เอเต เต ภิกขะเว อุโภ อันเต อะนุปะคัมมะ มัชฌิมา ปะฏิปะทา ตะถาคะเตนะ อะภิสัมพุทธา จักขุกะระณี ญาณะกะระณี อุปะสะมายะ อะภิญญายะ สัมโพธายะ นิพพานายะ สังวัตตะติ ฯ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อปฏิบัติ ซึ่งเป็นทางสายกลาง ไม่เข้าไปใกล้ที่สุดสองอย่างเหล่านั่นนั้น อันพระตถาคตตรัสรู้พร้อมเฉพาะแล้ว อันเป็นข้อปฏิบัติก่อให้เกิดจักษุ

(ดวงตาเห็นธรรม) อันเป็นข้อปฏิบัติก่อให้เกิดญาณ (เครื่องรู้) ย่อมเป็นไป เพื่อความเข้าไปสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความรู้พร้อม เพื่อความดับ ฯ

กะตะมา จะ สา ภิกขะเว มัชฌิมา ปะฏิปะทา ตะถา คะเตนะ อะภิสัมพุทธา จักขุกะระณี ญาณะกะระณี อุปะสะมายะ อะภิญญายะ สัมโพธายะ นิพพานายะ สังวัตตะติ ฯ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อปฏิบัติ อันเป็นทางสายกลาง นั้นเป็นไฉน อันตถาคตตรัสรู้พร้อมเฉพาะแล้ว อันเป็นข้อฏิบัติก่อให้เกิดจักษุ อันเป็นข้อปฏิบัติก่อให้เกิดญาณ ย่อมเป็นไป เพื่อความเข้าไปสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความรู้พร้อม เพื่อความดับ ฯ

อะยะเมวะ อะริโย อัฏฐังคิโก มัคโค ฯ เสยยะถีทัง ฯ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปโป สัมมาวาจา สัมมากัมมันโต สัมมาอาชีโว สัมมาวายาโม สัมมาสะติ สัมมาสะมาธิ ฯ

ทาง (มรรค) อันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ นี้เท่านั้น ฯ คือ ฯ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ เจรจาชอบ การงานชอบ การเลี้ยงชีวิตชอบ ความเพียรชอบ ความระลึกชอบ ความตั้งใจมั่นชอบ ฯ

อะยัง โข สา ภิกขะเวมัชฌิมา ปะฏิปะทา ตะถาคะเตนะ อะภิสัมพุทธา จักขุกะระณี ญาณะกะระณี อุปะสะมายะ อะภิญญายะ สัมโพธายะ นิพพานายะ สังวัตตะติ ฯ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สิ่งนี้นั้นแล คือ ข้อปฏิบัติอันเป็นทางสายกลาง ที่ตถาคตตรัสรู้แล้วพร้อมเฉพาะแล้ว อันเป็นข้อปฏิบัติก่อให้เกิดจักษุ อันเป็นข้อปฏิบัติก่อให้เกิดญาณ ย่อมเป็นไป เพื่อความเข้าไปสงบ (กิเลส) เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความรู้พร้อม เพื่อความดับ ฯ

อิทัง โข ปะนะ ภิกขะเว ทุกขัง อะริยะสัจจัง ฯ ชาติปิ ทุกขะ ชะราปิ ทุกขา มะระณัมปิ ทุกขัง โสกะปะริเทวะ ทุกขะ โทมะนัสสุปายาสาปิ ทุกขา อัปปิเยหิ สัมปะโยโค ทุกโข ปิเยหิ วิปปะโยโค ทุกโข ยัมปิจฉัง นะ ละภะติ ตัมปิ ทุกขัง สังขิตเตนะ ปัญจุปาทานักขันธา ทุกขา ฯ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็อริยสัจ คือ ทุกข์นี้แล มีอยู่ ฯ ความเกิด ก็เป็นทุกข์ ความแก่ ก็เป็นทุกข์ ความตาย ก็เป็นทุกข์ความโศก ความร่ำไร ความไม่สบายกาย ความไม่สบายใจ และความคับแค้นใจก็เป็นทุกข์ ความประสบกับสิ่งไม่ที่พอใจ ก็เป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รัก ก็เป็นทุกข์ มีความปรารถนาสิ่งใด ไม่ได้แม้สิ่งนั้น ก็เป็นทุกข์เมื่อกล่าวโดยย่อ ความยึดมั่นในขันธ์ ๕ เป็นทุกข์ ฯ

อิทัง โข ปะนะ ภิกขะเว ทุกขะสะมุทะโย อะริยะสัจจัง ฯ ยายัง ตัณหา โปโนพภะวิกา นันทิราคะสะหะคะตา ตัตระ ตัตราภิ นันทินี ฯ เสยยะถีทัง ฯ กามะตัณหา ภะวะตัณหา วิภะวะตัณหา ฯ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็อริยสัจ คือ เหตุให้ทุกข์เกิดนี้แล มีอยู่ ฯ (คือ) ความทะยานอยากนี้ใด อันเป็นเครื่องทำให้มีการเกิดอีก อันประกอบด้วยความกำหนัดคือความยินดี อันเพลิดเพลินอย่างยิ่งในอารมณ์นั้นๆ คือ ความทะยานอยากในอารมณ์ที่ใคร่ ความทะยานอยากในความมีความเป็น ความทะยานอยากในความไม่มีไม่เป็น ฯ

อิทัง โข ปะนะ ภิกขะเว ทุกขะนิโรโธ อะริยะสัจจัง ฯ โย ตัสสาเยวะ ตัณหายะ อะเสสะวิราคะนิโรโธ จาโค ปะฏินิสสัคโค มุตติ อะนาละโย ฯ

ภิกษุทั้งหลาย ก็อริยสัจ คือความดับไม่เหลือแห่งทุกข์นี้แล มีอยู่ ฯ คือ ความดับสนิทโดยไม่เหลือแห่งตัณหานั้นนั่นแล อันใด ความสละ (ตัณหา) ความวาง (ตัณหา) ความปล่อย(ตัณหา) ความไม่พัวพัน (แห่งตัณหา) ฯ

อิทัง โข ปะนะ ภิกขะเว ทุกขะนิโรธะคามินี ปะฏิปะทา อะริยะสัจจัง ฯ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ อริยสัจ คือ ข้อปฏิบัติอันให้ถึงความดับทุกข์นี้แล

อะยะเมวะ อะริโย อัฏฐังคิโก มัคโค ฯ เสยยะถีทัง ฯ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปโป สัมมาวาจา สัมมากัมมันโต สัมมา อาชีโว สัมมาวายาโม สัมมาสะติ สัมมาสะมาธิ ฯ (หยุด)

ทาง (มรรค) อันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ นี้เท่านั้น ฯ คือ ฯ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ เจรจาชอบ การงานชอบ การเลี้ยงชีวิตชอบ ความเพียรชอบ ความระลึกชอบ ความตั้งใจมั่นชอบ ฯ

อิทัง ทุกขัง อะริยะสัจจันติ เม ภิกขะเว ปุพเพ อะนะนุสสุเตสุ ธัมเมสุ จักขุง อุทะปาทิ ญาณัง อุทะปาทิ ปัญญา อุทะปาทิ วิชชา อุทะปาทิ อาโลโก อุทะปาทิ ฯ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จักษุได้เกิดขึ้นแล้ว ญาณได้เกิดขึ้นแล้ว ปัญญาได้เกิดขึ้นแล้ว วิชชาได้เกิดขึ้นแล้ว แสงสว่างได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา ในธรรมทั้งหลาย อันเราไม่เคยฟังแล้ว ในกาลก่อนว่า นี้ คือ อริยสัจคือทุกข์ ฯ

ตัง โข ปะนิทัง ทุกขัง อะริยะสัจจัง ปะริญเญยยันติ เม ภิกขะเว ปุพเพ อะนะนุสสุเตสุ ธัมเมสุ จักขุง อุทะปาทิญาณัง อุทะปาทิ ปัญญา อุทะปาทิ วิชชา อุทะปาทิ อาโลโก อุทะปาทิฯ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จักษุได้เกิดขึ้นแล้ว ญาณได้เกิดขึ้นแล้ว ปัญญาได้เกิดขึ้นแล้ว วิชชาได้เกิดขึ้นแล้ว แสงสว่างได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา ในธรรมทั้งหลาย อันเราไม่เคยฟังแล้ว ในกาลก่อนว่า ก็อริยสัจคือทุกข์นี้นั้นแล ควรกำหนดรู้ ดังนี้ ฯ

ตัง โข ปะนิทัง ทุกขัง อะริยะสัจจัง ปะริญญาตันติ เม ภิกขะเว ปุพเพ อะนะนุสสุเตสุ ธัมเมสุ จักขุง อุทะปาทิ ญาณัง อุทะปาทิ ปัญญาอุทะปาทิ วิชชา อุทะปาทิ อาโลโก อุทะปาทิฯ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จักษุได้เกิดขึ้นแล้ว ญาณได้เกิดขึ้นแล้ว ปัญญาได้เกิดขึ้นแล้ว วิชชาได้เกิดขึ้นแล้ว แสงสว่างได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา ในธรรมทั้งหลาย อันเราไม่เคยฟังแล้ว ในกาลก่อนว่า ก็อริยสัจคือทุกข์นี้นั้นแล เรากำหนดรู้แล้ว ดังนี้ ฯ

อิทัง ทุกขะสะมุทะโย อะริยะสัจจันติ เม ภิกขะเว ปุพเพ อะนะนุสสุเตสุ ธัมเมสุ จักขุง อุทะปาทิ ญาณัง อุทะปาทิ ปัญญา อุทะปาทิ วิชชา อุทะปาทิ อาโลโก อุทะปาทิ ฯ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จักษุได้เกิดขึ้นแล้ว ญาณได้เกิดขึ้นแล้ว ปัญญาได้เกิดขึ้นแล้ว วิชชาได้เกิดขึ้นแล้ว แสงสว่างได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา ในธรรมทั้งหลาย อันเราไม่เคยฟังแล้ว ในกาลก่อนว่า นี้ คือ อริยสัจคือเหตุให้เกิดทุกข์ ดังนี้ ฯ

ตัง โข ปะนิทัง ทุกขะสะมุทะโย อะริยะสัจจัง ปะหาตัพพันติ เม ภิกขะเว ปุพเพ อะนะนุสสุเตสุ ธัมเมสุ จักขุง อุทะปาทิ ญาณัง อุทะปาทิ ปัญญา อุทะปาทิ วิชชา อุทะปาทิ อาโลโก อุทะปาทิ ฯ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จักษุได้เกิดขึ้นแล้ว ญาณได้เกิดขึ้นแล้ว ปัญญาได้เกิดขึ้นแล้ว วิชชาได้เกิดขึ้นแล้ว แสงสว่างได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา ในธรรมทั้งหลาย อันเราไม่เคยฟังแล้วในกาลก่อนว่า ก็อริยสัจคือเหตุให้เกิดทุกข์นี้นั้นแล ควรละเสีย ดังนี้ ฯ

ตัง โข ปะนิทัง ทุกขะสะมุทะโย อะริยะสัจจัง ปะหีนันติ เม ภิกขะเว ปุพเพ อะนะนุสสุเตสุ ธัมเมสุ จักขุง อุทะปาทิ ญาณัง อุทะปาทิ ปัญญา อุทะปาทิ วิชชา อุทะปาทิ อาโลโก อุทะปาทิ ฯ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จักษุได้เกิดขึ้นแล้ว ญาณได้เกิดขึ้นแล้ว ปัญญาได้เกิดขึ้นแล้ว วิชชาได้เกิดขึ้นแล้ว แสงสว่างได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา ในธรรมทั้งหลาย อันเราไม่เคยฟังแล้ว ในกาลก่อนว่า ก็อริยสัจคือเหตุให้เกิดทุกข์นี้นั้นแล เราละได้แล้ว ดังนี้ ฯ

อิทัง ทุกขะนิโรโธ อะริยะสัจจันติ เม ภิกขะเว ปุพเพ อะนะนุสสุเตสุ ธัมเมสุ จักขุง อุทะปาทิ ญาณัง อุทะปาทิ ฯ ปัญญา อุทะปาทิ วิชชา อุทะปาทิ อาโลโก อุทะปาทิ ฯ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จักษุได้เกิดขึ้นแล้ว ญาณได้เกิดขึ้นแล้ว ปัญญาได้เกิดขึ้นแล้ว วิชชาได้เกิดขึ้นแล้ว แสงสว่างได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา ในธรรมทั้งหลาย อันเราไม่เคยฟังแล้ว ในกาลก่อนว่า นี้ คือ อริยสัจคือความดับไม่เหลือแห่งทุกข์ ดังนี้ ฯ

ตัง โข ปะนิทัง ทุกขะนิโรโธ อะริยะสัจจัง สัจฉิกาตัพพันติ เม ภิกขะเว ปุพเพ อะนะนุสสุเตสุ ธัมเมสุ จักขุง อุทะปาทิ ญาณัง อุทะปาทิ ปัญญา อุทะปาทิ วิชชา อุทะปาทิ อาโลโก อุทะปาทิ ฯ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จักษุได้เกิดขึ้นแล้ว ญาณได้เกิดขึ้นแล้ว ปัญญาได้เกิดขึ้นแล้ว วิชชาได้เกิดขึ้นแล้ว แสงสว่างได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา ในธรรมทั้งหลาย อันเราไม่เคยฟังแล้ว ในกาลก่อนว่า อริยสัจคือความดับไม่เหลือแห่งทุกข์นั้นแล ควรกระทำให้แจ้ง ดังนี้ ฯ

ตัง โข ปะนิทัง ทุกขะนิโรโธ อะริยะสัจจัง สัจฉิกะตันติ เม ภิกขะเว ปุพเพ อะนะนุสสุเตสุ ธัมเมสุ จักขุง อุทะปาทิ ญาณัง อุทะปาทิ ปัญญา อุทะปาทิ วิชชา อุทะปาทิ อาโลโก อุทะปาทิ ฯ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จักษุได้เกิดขึ้นแล้ว ญาณได้เกิดขึ้นแล้ว ปัญญาได้เกิดขึ้นแล้ว วิชชาได้เกิดขึ้นแล้ว แสงสว่างได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา ในธรรมทั้งหลาย อันเราไม่เคยฟังแล้ว ในกาลก่อนว่า ก็อริยสัจคือความดับไม่เหลือแห่งทุกข์นี้นั่นแล เรากระทำให้แจ้งแล้ว ดังนี้ ฯ

อิทัง ทุกขะนิโรธะคามินี ปะฏิปะทา อะริยะสัจจันติ เม ภิกขะเว ปุพเพ อะนะนุสสุเตสุ ธัมเมสุ จักขุง อุทะปาทิ ญาณัง อุทะปาทิ ปัญญา อุทะปาทิ วิชชา อุทะปาทิ อาโลโก อุทะปาทิฯ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จักษุได้เกิดขึ้นแล้ว ญาณได้เกิดขึ้นแล้ว ปัญญาได้เกิดขึ้นแล้ว วิชชาได้เกิดขึ้นแล้ว แสงสว่างได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา ในธรรมทั้งหลาย อันเราไม่เคยฟังแล้วในกาลก่อนว่า นี้ อริยสัจคือข้อปฏิบัติที่ทำให้ลุถึงความดับโดยไม่เหลือแห่งทุกข์ ดังนี้ ฯ

ตัง โข ปะนิทัง ทุกขะนิโรธะคามินี ปะฏิปะทา อะริยะสัจจัง ภาเวตัพพันติ เม ภิกขะเว ปุพเพ อะนะนุสสุเตสุ ธัมเมสุ จักขุง อุทะปาทิ ญาณัง อุทะปาทิ ปัญญา อุทะปาทิ วิชชา อุทะปาทิ อาโลโก อุทะปาทิ ฯ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จักษุได้เกิดขึ้นแล้ว ญาณได้เกิดขึ้นแล้ว ปัญญาได้เกิดขึ้นแล้ว วิชชาได้เกิดขึ้นแล้ว แสงสว่างได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา ในธรรมทั้งหลาย อันเราไม่เคยฟังแล้วในกาลก่อนว่า ก็อริยสัจคือข้อปฏิบัติที่ทำให้ลุถึงความดับไม่เหลือแห่งทุกข์นี้นั่นแล ควรทำให้เจริญขึ้น ดังนี้ ฯ

ตัง โข ปะนิทัง ทุกขะนิโรธะคามินี ปะฏิปะทา อะริยะสัจจัง ภาวิตันติ เม ภิกขะเว ปุพเพ อะนะนุสสุเตสุ ธัมเมสุ จักขุง อุทะปาทิ ญาณัง อุทะปาทิ ปัญญา อุทะปาทิ วิชชา อุทะปาทิ อาโลโก อุทะปาทิ ฯ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จักษุได้เกิดขึ้นแล้ว ญาณได้เกิดขึ้นแล้ว ปัญญาได้เกิดขึ้นแล้ว วิชชาได้เกิดขึ้นแล้ว แสงสว่างได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา ในธรรมทั้งหลาย อันเราไม่เคยฟังแล้วในกาลก่อนว่า ก็ อริยสัจคือข้อปฏิบัติที่ทำให้ลุถึงความดับไม่เหลือแห่งทุกข์นี้นั้นแล เราได้เจริญแล้ว ดังนี้ ฯ

ยาวะกีวัญจะ เม ภิกขะเว อิเมสุ จะตูสุ อะริยะสัจเจสุ เอวันติปะริวัฏฏัง ทวาทะสาการัง ยะถาภูตัง ญาณะทัสสะนัง นะ สุวิสุทธัง อะโหสิ ฯ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ปัญญาอันรู้เห็นตามความเป็นจริงแล้วอย่างไร ในอริยสัจ ๔ เหล่านี้ ของเรา ซึ่งมีรอบ ๓ มีอาการ ๑๒ อย่างนี้ ยังไม่หมดจดเพียงใดแล้ว ฯ

เนวะ ตาวาหังภิกขะเว สะเทวะเก โลเก สะมาระเก สะพรัหมะเก สัสสะมะณะพราหมะณิยา ปะชายะ สะเทวะมะนุสสายะ อะนุตตะรัง สัมมาสัมโพธิง อะภิสัมพุทโธ ปัจจัญญาสิง ฯ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรายังไม่ยืนยันตนว่า เป็นผู้ตรัสรู้พร้อมเฉพาะ ซึ่งปัญญาเครื่องตรัสรู้ชอบ ไม่มีความตรัสรู้อื่นจะยิ่งกว่าในโลก เป็นไปพร้อมเทวดา มาร พรหม ในหมู่สัตว์ ทั้งสมณะ พราหมณ์ เทวดา และมนุษย์ ไม่ได้เพียงนั้น ฯ

ยะโต จะ โข เม ภิกขะเว อิเมสุ จะตูสุ อะริยะสัจเจสุ เอวันติปะริวัฏฏัง ทวาทะสาการัง ยะถาภูตัง ญาณะทัสสะนัง สุวิสุทธัง อะโหสิ ฯ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็เมื่อใดแล ปัญญาอันรู้เห็นตามความเป็นจริงแล้วอย่างไร ในอริยสัจ ๔ เหล่านี้ของเรา ซึ่งมีรอบ ๓ มีอาการ ๑๒ อย่างนี้ หมดจดดีแล้ว ฯ

อะถาหัง ภิกขะเว สะเทวะเก โลเก สะมาระเก สะพรัหมะเก สัสสะมะณะ-พราหมะณิยา ปะชายะ สะเทวะมะนุสสายะ อะนุตตะรัง สัมมาสัมโพธิง อะภิสัมพุทโธ ปัจจัญญาสิง ฯ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อนั้น เรายังไม่ยืนยันตนว่า เป็นผู้ตรัสรู้พร้อมเฉพาะ ซึ่งปัญญาเครื่องตรัสรู้ชอบ ไม่มีความตรัสรู้อื่นจะยิ่งกว่าในโลก เป็นไปพร้อมเทวดา มาร พรหม ในหมู่สัตว์ ทั้งสมณะ พราหมณ์ เทวดา และมนุษย์ ฯ

ญาณัญจะ ปะนะ เม ทัสสะนัง อุทะปาทิ อะกุปปา เม วิมุตติ อะยะมันติมา ชาติ นัตถิทานิ ปุนัพภะโวติ ฯ

ก็แล ปัญญาอันเป็นเครื่องอันรู้เห็น ได้เกิดขึ้นแล้วแก่เราว่า ความพ้นพิเศษของเรา ไม่กลับกำเริบ ชาตินี้ เป็นที่สุดแล้ว บัดนี้ ไม่มีภพ (การเกิด) อีก ฯ

อิทะมะโว จะ ภะคะวา ฯ อัตตะมะนา ปัญจะวัคคิยา ภิกขู ภะคะวะโต ภาสิตัง อะภินันทุง ฯ อิมัสมิญจะ ปะนะ เวยยากะระณัสมิง ภัญญะมาเน อายัสมะโต โกณฑัญญัสสะ วิระชัง วีตะมะลัง ธัมมะจักขุง อุทะปาทิ ยังกิญจิ สะมุทะยะธัมมัง สัพพันตัง นิโรธะธัมมันติ ฯ

พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสพระสูตรนี้แล้ว ฯ พระภิกษุปัญจวัคคีย์ ก็มีใจยินดีเพลินเพลินพระสูตรที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้ว ก็แลเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสพระดำรัสอันเป็นไวยากรณ์นี้อยู่,จักษุในธรรมอันปราศจากธุลี ปราศจากมลทิน ได้เกิดขึ้นแล้ว แก่พระโกณฑัญญะ ผู้มีอายุว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมด มีอันดับไปเป็นธรรมดา ดังนี้ ฯ

ปะวัตติเต จะ ภะคะวะตา ธัมมะจักเก ภุมมา เทวา สัททะมะนุสสาเวสุง เอตัมภะคะวะตา พาราณะสิยัง อิสิปะตะเน มิคะทาเย อะนุตตะรัง ธัมมะจักกัง ปะวัตติตัง อัปปะฏิวัตติยัง สะมะเณนะ วา พราหมะเณนะ วา เทเวนะ วา มาเรนะ วา พรัหมุนา วา เกนะจิ วา โลกัสมินติ ฯ (หยุด)

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทำพระธรรมจักรให้เป็นไปแล้ว เหล่าเทพดาผู้รักษาภาคพื้น ก็ยังเสียงให้บันลือลั่นว่า นั่น จักรคือธรรม อันยอดเยี่ยม อันพระผู้มีพระภาคเจ้าให้เป็นไปแล้ว ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ใกล้เมืองพาราณสี อันสมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร พรหม และใครๆ ในโลก ให้เป็นไปไม่ได้ ดังนี้ ฯ

ภุมมานัง เทวานัง สัททัง สุตวา จาตุมมะหาราชิกา เทวา สัททะมะนุสสาเวสุง ฯ

เหล่าเทวดาชั้นจาตุมหาราช ฟังเสียงของ เหล่าเทวดาผู้รักษาภาคพื้นแล้ว ก็ทำเสียงให้บันลือลั่น ฯ

จาตุมมะหาราชิกานัง เทวานัง สัททัง สุตวา ตาวะติงสา เทวา สัททะมะนุสสาเวสุง ฯ

เหล่าเทวดาชั้นดาวดึงส์ ฟังเสียงของเหล่าเทวดาชั้นจตุมหาราชแล้ว ก็ทำเสียงให้บันลือลั่น ฯ

ตาวะติงสานัง เทวานัง สัททัง สุตวา ยามา เทวา สัททะมะนุสสาเวสุง ฯ

เหล่าเทวดาชั้นยามา ฟังเสียงของเหล่าเทวดาชั้นดาวดึงส์แล้ว ก็ทำเสียงให้บันลือลั่น ฯ

ยามานัง เทวานัง สัททัง สุตวา ตุสิตา เทวา สัททะมะนุสสาเวสุง ฯ

เหล่าเทวดาชั้นดุสิต ฟังเสียงของเหล่าเทวดาเหล่าชั้นยามาแล้ว ก็ทำเสียงให้บันลือลั่น ฯ

ตุสิตานัง เทวานัง สัททัง สุตวา นิมมานะระตี เทวา สัททะมะนุสสาเวสุง ฯ

เหล่าเทวดาชั้นนิมมานรดี ฟังเสียงของเหล่าเทพเจ้าชั้นดุสิตแล้ว ก็ทำเสียงให้บันลือลั่น ฯ

นิมมานะระตีนัง เทวานัง สัททัง สุตวา ปะระนิมมิตะวะสะวัตตี เทวา สัททะมะนุสสาเวสุง ฯ

เหล่าเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตตี ฟังเสียงของเหล่าเทวดา ชั้นนิมมานรดีแล้ว ก็ทำเสียงให้บันลือลั่น ฯ

ปะระนิมมิตะวะสะวัตตีนัง เทวานัง สัททัง สุตวา พรัหมะกายิกา เทวา สัททะมะนุสสาเวสุง

เหล่าเทวดาผู้เกิดในหมู่พรหม ได้ฟังเสียงของเหล่าเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตตีแล้ว ก็ทำเสียงให้บันลือลั่น ฯ

เอตัมภะคะวะตา พาราณะสิยัง อิสิปะตะเน มิคะทาเย อะนุตตะรัง ธัมมะจักกัง ปะวัตติตัง อัปปะฏิวัตติยัง สะมะเณนะ วา พราหมะเณนะ วา เทเวนะ วา มาเรนะ วา พรัหมุนา วา เกนะจิ วา โลกัสมินติ ฯ (หยุด)

ว่า นั่นจักรคือธรรม อันยอดเยี่ยม อันพระผู้มีพระภาคเจ้าให้เป็นไปแล้ว ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ใกล้เมืองพาราณสีอันสมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร พรหม และใครๆ ในโลก ให้เป็นไปไม่ได้ ดังนี้ ฯ

อิติหะ เตนะ ขะเณนะ เตนะ มุหุตเตนะ ยาวะ พรัหมะโลกา สัทโท อัพภุคคัจฉิฯ อะยัญจะ ทะสะสะหัสสี โลกะธาตุ สังกัมปิ สัมปะกัมปิ สัมปะเวธิฯ อัปปะมาโณ จะ โอฬาโร โอภาโส โลเก ปาตุระโหสิ อะติกกัมเมวะ เทวานัง เทวานุภาวัง ฯ

โดยขณะหนึ่งนั้น โดยครู่หนึ่งนั้น เสียงขึ้นไปถึงพรหมโลก ด้วยประการฉะนี้ ฯ ทั้งหมื่นโลกธาตุ ได้หวั่นไหว สะเทือนสะท้านลั่นไป ฯ ทั้งแสงสว่าง อันยิ่งใหญ่ ไม่มีประมาณ ได้ปรากฏแล้วในโลก ล่วงเทวานุภาพ ของเทวดาทั้งหลาย ฯ

อะถะโข ภะคะวา อุทานัง อุทาเนสิ อัญญาสิ วะตะ โภ โกณฑัญโญ อัญญาสิ วะตะ โภ โกณฑัญโญติ ฯ

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงเปล่งอุทานว่า ผู้เจริญ โกณฑัญญะ ได้รู้แล้วหนอ ผู้เจริญ โกณฑัญญะได้รู้แล้วหนอ ฯ

อิติหิทัง อายัสมะโต โกณฑัญญัสสะ อัญญาโกณฑัญโญ เตววะ นามัง อะโหสีติ ฯ

เพราะเหตุนั้น นามว่า อัญญาโกณฑัญญะนี้ นั่นแล ได้มีแล้วแก่ พระโกณฑัญญะผู้มีอายุ ด้วยประการฉะนี้ ดังนี้แล ฯ

ศึกษา : บทขัดธัมมจักกัปปวัตตนสูตร

บทขัดธัมมจักกัปปวัตตสูตร ถูกประพันธ์ขึ้น เพื่อขัดให้ใสสะอาด ขัดให้เห็นเงา เห็นอานิสงส์ เห็นเรื่องราว เนื้อหา หรือภาพรวมโดยย่อของพระธัมมจักกัปปวัตตนสูตร เป็นประกาศการตรัสรู้อริยสัจ ๔ ของพระพุทธเจ้า แล้วทรงสอนให้ผู้อื่นได้รู้ตาม

ศึกษา : ที่สุดโต่ง ๒ ประการ

สมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี ตรัสสอนที่สอนที่สุดสองอย่างที่บรรพชิตไม่ควรเสพ ได้แก่

อันตา หรือ **ที่สุด, ทางสุดโต่ง** หมายถึง ข้อปฏิบัติหรือการดำเนินชีวิตที่สุดโต่งเอียงไปข้างสุด ไม่พอดี ผิดไปจากทางที่ถูกต้อง ขัดกับหลักมัชฌิมาปฏิปทา มี ๒ อย่าง คือ

๑. กามสุขัลลิกานุโยค คือ การหมกมุ่นอยู่ด้วยกามสุข หมายถึง การใช้ชีวิตอย่างสุขสบาย ปรนเปรอตนเองด้วยกามคุณทั้งห้า บำรุงบำเรอตนให้สุขสบาย เป็นการดำเนินชีวิตที่ผิดทาง ถือเป็นทางสุดโต่งข้างหนึ่ง ทั้งนี้ เพราะเป็นธรรมอันเลว เป็นของชาวบ้าน เป็นของปุถุชน ไม่ประเสริฐ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์

๒. อัตตกิลมถานุโยค คือ การประกอบความลำบากเดือดร้อนให้แก่ตนเอง หรือการบีบคั้นทรมานตนเองให้เดือดร้อน มีลักษณะโดยทั่วไป เช่น กลั้นลมหายใจ อดอาหาร เปลือยกายตากลมและฝน ไม่กินปลากินเนื้อ กินโคมัย (มูลโค) ยืนเขย่งเท้า ไม่ยอมนั่งนอนบนหนามแหลมคม ลงไปแช่น้ำเย็นจัดวันละสามเวลา เป็นต้น ถือเป็นขอปฏิบัติที่สุดโต่งอีกข้อหนึ่ง ทั้งนี้ เพราะเป็นความทุกข์ ไม่ประเสริฐ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์

ศึกษา : มัชฌิมาปฏิปทา

คำว่า **“มัชฌิมาปฏิปทา”** แปลว่า **“ทางสายกลาง”** เพราะเป็นข้อปฏิบัติอันพอดีที่จะนำไปสู่จุดหมายแห่งความหลุดพ้นเป็นอิสระ ดับทุกข์ ปลอดปัญหา ไม่ติดข้องในที่สุดทั้งสอง คือ กามสุขัลลิกานุโยค และอัตตกิลมถานุโยค เรียกชื่อได้อีกอย่างว่า **“มรรคมีองค์ ๘”** หรือ **“อัฏฐังคิกมรรค”** เรียกเต็มว่า **“อริยอัฏฐังคิกมรรค”** แปลว่า **“ทางมีองค์ ๘ ประการ อันประเสริฐ”** มีดังนี้ ประกอบด้วย

๑. สัมมาทิฏฐิ : เห็นชอบ ได้แก่ ความรู้อริยสัจจ์ ๔ หรือ เห็นไตรลักษณ์ หรือรู้อกุศลและอกุศลมูลกับกุศลและกุศลมูล หรือเห็นปฏิจจสมุปบาท

๒. สัมมาสังกัปปะ : ดำริชอบ ได้แก่ เนกขัมมสังกัป อพยาบาทสังกัป อวิหิงสาสังกัป

๓. สัมมาวาจา : เจรจาชอบ ได้แก่ วจีสุจริต ๔

๔. สัมมากัมมันตะ : กระทำชอบ ได้แก่ กายสุจริต ๓

๕. สัมมาอาชีวะ : เลี้ยงชีพชอบ ได้แก่ เว้นมิจฉาชีพ ประกอบสัมมาชีพ

๖. สัมมาวายามะ : พยายามชอบ ได้แก่ ปธาน หรือ สัมมัปปธาน ๔

๗. สัมมาสติ : ระลึกชอบ ได้แก่ สติปัฏฐาน ๔

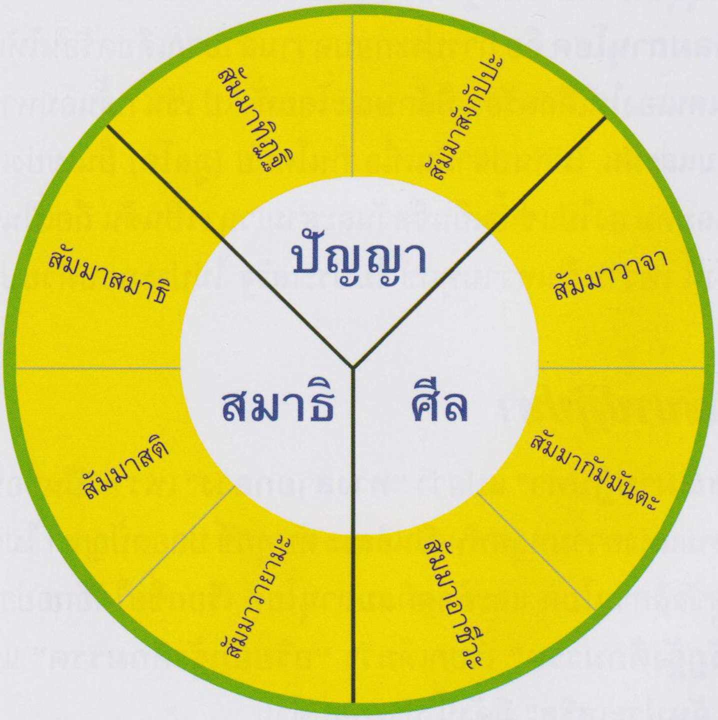
๘. สัมมาสมาธิ : ตั้งจิตมั่นชอบ ได้แก่ ฌาน ๔

มรรคมีองค์ ๘ นี้ เมื่อจัดเข้าในระบบการศึกษา ที่เรียกว่า **"ไตรสิกขา"** คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ได้ดังนี้

๑. ศีล : (๓) สัมมาวาจา (๔) สัมมากัมมันตะ (๕) สัมมาอาชีวะ

๒. สมาธิ : (๖) สัมมาวายามะ (๗) สัมมาสติ (๘) สัมมาสมาธิ

๓. ปัญญา : (๑) สัมมาทิฏฐิ (๒) สัมมาสังกัปปะ

ภาพแสดงมรรค ๘ ในไตรสิกขา

ศึกษา : กิจ ๔ ญาณ ๓ ในอริยสัจ ๔

กิจในอริยสัจ ๔ หมายถึง หน้าที่อันจะพึงทำต่ออริยสัจ ๔ แต่ละอย่าง จึงจะชื่อว่ารู้อริยสัจหรือเป็นผู้ตรัสรู้แล้ว ได้แก่

๑. ปริญญา : การกำหนดรู้ เป็นกิจในทุกข์ ตามหลักว่า **"ทุกฺขํ อริยสจฺจํ ปริญฺเญยฺยํ"** ทุกข์ควรกำหนดรู้ คือ ควรศึกษาให้รู้จัก ให้เข้าใจชัดตามสภาพที่เป็นจริง ได้แก่ การทำความเข้าใจและกำหนดขอบเขตของปัญหา

๒. ปหานะ : การละ เป็นกิจในสมุทัย ตามหลักว่า **"ทุกฺขสมุทโย อริยสจฺจํ ปหาตพฺพํ"** สมุทัยควรละ คือ กำจัด ทำให้หมดสิ้นไป ได้แก่ การแก้ไขกำจัดต้นตอของปัญหา

๓. สัจฉิกิริยา : การทำให้แจ้ง เป็นกิจในนิโรธ ตามหลักว่า **"ทุกฺขนิโรโธ อริยสจฺจํ สจฺฉิกาตพฺพํ"** นิโรธควรทำให้แจ้ง คือ เข้าถึง หรือบรรลุ ได้แก่ การเข้าถึงสภาวะที่ปราศจากปัญหา บรรลุจุดหมายที่ต้องการ

๔. ภาวนา : การเจริญ เป็นกิจในมรรค ตามหลักว่า **"ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา อริยสจฺจํ ภาเวตพฺพํ"** มรรคควรเจริญ คือ ควรฝึกอบรม ลงมือปฏิบัติ กระทำตามวิธีการที่จะนำไปสู่จุดหมาย ได้แก่การลงมือแก้ไขปัญหา

ในการแสดงอริยสัจก็ดี ในการปฏิบัติธรรมตามหลักอริยสัจก็ดี จะต้องให้อริยสัจแต่ละข้อสัมพันธ์ตรงกันกับกิจแต่ละอย่างจึงจะเป็นการแสดงและเป็นการปฏิบัติโดยชอบ ทั้งนี้ วางเป็นหัวข้อได้ ดังนี้

๑. ทุกข์ เป็นขั้นแถลงปัญหาที่จะต้องทำความเข้าใจและรู้ขอบเขต (ปริญญา/ปริญเญยยธรรม)

๒. สมุทัย เป็นขั้นวิเคราะห์และวินิจฉัยมูลเหตุของปัญหา ซึ่งจะต้องแก้ไขกำจัดให้หมดสิ้นไป (ปหานะ/ปหาตัพพธรรม)

๓. นิโรธ เป็นขั้นชี้บอกภาวะปราศจากปัญหา อันเป็นจุดหมายที่ต้องการ ให้เห็นว่าการแก้ปัญหาเป็นไปได้ และจุดหมายนั้นควรเข้าถึง ซึ่งจะต้องทำให้สำเร็จ (สัจฉิกิริยา/ฉัจฉิกาตัพพธรรม)

๔. มรรค เป็นขั้นกำหนดวิธีการ ขั้นตอน และรายละเอียดที่จะต้องปฏิบัติในการลงมือแก้ปัญหา (ภาวนา/ภาเวตัพพธรรม)

ส่วน **ญาณ ๓** หมายถึง ความหยั่งรู้ หรือ ปรีชาหยั่งรู้ ประกอบด้วย

๑. สัจจญาณ : หยั่งรู้สัจจะ คือ ความหยั่งรู้อริยสัจ ๔ แต่ละอย่างตามที่เป็นๆ ว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา

๒. กิจจญาณ : หยั่งรู้กิจ คือ ความหยั่งรู้กิจอันจะต้องทำในอริยสัจ ๔ แต่ละอย่างว่า ทุกข์ควรกำหนดรู้ ทุกขสมุทัยควรละเสีย ทุกขนิโรธควรทำให้แจ้ง ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาควรเจริญ

๓. กตญาณ : หยั่งรู้การอันทำแล้ว คือ ความหยั่งรู้ว่ากิจอันจะต้องทำในอริยสัจ ๔ แต่ละอย่างนั้นได้ทำสำเร็จแล้ว

ญาณ ๓ ในหมวดนี้ เนื่องด้วยอริยสัจ ๔ โดยเฉพาะ เรียกชื่อเต็มตามที่มาว่า ญาณทัสสนะ อันมีปริวัฏฏ์ ๓ ญาณทัสสนะมีรอบ ๓ หรือ ความหยั่งรู้ หยั่งเห็นครบ ๓ รอบ หรือ ปริวัฏฏ์ ๓ แห่งญาณทัสสนะ

ปริวัฏฏ์ หรือวนรอบ ๓ นี้ เป็นไปในอริยสัจทั้ง ๔ รวมเป็น ๑๒ ญาณทัสสนะนั้น จึงได้ชื่อว่ามีอาการ ๑๒ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงมีญาณทัสสนะตามเป็นจริงในอริยสัจ ๔ ครบวนรอบ ๓ มีอาการ ๑๒ (ติปริวฏฺฏํ ทฺวาทสาการํ ยถาภูตํ ญาณทสฺสนํ) อย่างนี้แล้ว จึงปฏิญาณพระองค์ได้ว่าทรงบรรลุอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว

อริยสัจ ๔	ญาณ ๓		
	สัจจญาณ	กิจจญาณ	กตญาณ
ทุกข์	รู้ทุกข์	รู้ว่า พึงกำหนดรู้	รู้ว่า กำหนดรู้แล้ว
สมุทัย	รู้เหตุแห่งทุกข์	รู้ว่า พึงละ	รู้ว่า ละได้แล้ว
นิโรธ	รู้ความดับทุกข์	รู้ว่า พึงทำให้แจ้ง	รู้ว่า ทำให้แจ้งแล้ว
มรรค	รู้วิธีดับทุกข์	รู้ว่า พึงเจริญ	รู้ว่า เจริญแล้ว

ตารางแสดงญาณ ๓ หรือ รอบ ๓ อาการ ๑๒ ในอริยสัจ ๔

ศึกษา : อริยสัจ ๔ กระบวนการแห่งผล-เหตุ

ตามปกติทั่วไป เมื่ออธิบายถึงความสัมพันธภาพของสิ่งสองสิ่ง อันเป็นเหตุและผลเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน โดยนิยมยกเหตุขึ้นก่อนที่จะทำให้เกิดผล แต่กระบวนการของอริยสัจ ๔ กลับเป็นตรงกันข้าม กล่าวคือ ยกผลขึ้นก่อนแล้วหาเหตุว่ามาจากอะไร โดยการจับกันเป็นคู่ ๆ ดังนี้

คู่ที่ ๑ **ทุกข์** เป็น **ผล** สมุทัย เป็น **เหตุ**

คู่ที่ ๒ **นิโรธ** เป็น **ผล** มรรค เป็น **เหตุ**

การที่พระพุทธองค์ทรงนำเอาผลขึ้นแสดงก่อนเหตุนั้น เป็นเพราะผลเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมีให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรม ทำให้คนทั่วไปเข้าใจได้ง่าย เช่น

ผล คนเสียชีวิต ร่างกายพิการ **เหตุ** ดื่มสุราขณะขับรถ

ผล สอบติดคณะแพทยศาสตร์ **เหตุ** อ่านคู่มือเตรียมสอบเล่มนี้

ข้อสังเกต ถ้าขอความร่วมมืออย่าดื่มสุราขณะขับรถ เพราะจะทำให้เกิดอุบัติเหตุ ผู้คนอาจจะไม่ค่อยให้ความสำคัญ หรือให้ความสำคัญน้อย แต่ถ้าบอกว่าผู้พิการคนนี้เป็นเพราะดื่มสุราขณะขับรถ หรือถ้าแนะนำว่าให้อ่านคู่มือเล่มนี้ จะทำให้สอบติดคณะแพทยศาสตร์ นักเรียนอาจจะให้ความสำคัญน้อย แต่ถ้าบอกว่า แพทย์คนนี้ หรือหมอท่านนี้ ก่อนสอบติดคณะแพทย์ เพราะอ่านคู่มือเล่มนี้ เช่นนี้ผู้คนจะให้ความสำคัญและเห็นผลมากกว่า เป็นต้น

ศึกษา : การประยุกต์ใช้อริยสัจ ๔ ในชีวิตประจำวัน

วิธีคิดแบบอริยสัจ ๔ เป็นวิธีคิด ตรงจุดตรงเรื่อง ตรงไปตรงมา (Hit the point) มุ่งตรงต่อสิ่งที่ต้องทำ ต้องปฏิบัติ ต้องเกี่ยวข้องกับชีวิต และสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันเพื่อแก้ปัญหาหรือทุกข์ที่เกิดขึ้น ทั้งในส่วนบุคคล ครอบครัว องค์กร และประเทศชาติ เพราะหลักของอริยสัจ ๔ มีสาระสำคัญ คือ เมื่อมีปัญหาจะต้องรู้ว่า

๑. ปัญหานั้นอยู่ที่ใด (ทุกข์จะต้องกำหนดรู้)

๒. หาสาเหตุที่แท้จริงของปัญหาให้พบ แล้วหยุดสร้างเหตุนั้นเสีย (สมุทัยจะต้องละ)

๓. ตั้งปณิธานที่จะแก้ปัญหานั้นให้สำเร็จ (นิโรธจะต้องทำให้แจ้ง)

๔. นำวิธีการแก้ปัญหามาปฏิบัติให้ได้ผล (มรรคจะต้องเจริญ)

ครั้งหนึ่ง มหาเศรษฐีชาวอเมริกันคนหนึ่งเกิดกลุ้มใจ แก้ปัญหาธุรกิจของตัวเองไม่ลงตัว กลืนไม่เข้า คายไม่ออก บังเอิญได้เพื่อนสนิทที่เป็นนักคิดเชิงกลยุทธ์คนหนึ่งให้คำแนะนำมาว่าให้ใช้หลักคิด ๔ ขั้นตอนนี้ คือ

๑. ถามตัวเองก่อนว่าปัญหาคืออะไร? (What is the problem? : กำหนดปัญหา/ทุกข์)

๒. อะไรคือสาเหตุแห่งปัญหานั้น? (What is the cause of problems? : ตั้งสมมติฐาน / สมุทัย)

๓. ระดมมันสมองและความคิดทั้งหมด (เราและทีมงาน) ถึง แนวทางการแก้ปัญหาที่เป็นไปได้ทั้งหมด-นิโรธ-ทดลอง, เก็บข้อมูล

๔. เลือกวิธีแก้ปัญหาที่ดีที่สุด- วิเคราะห์ข้อมูล, สรุปผล (Select the Best solution.)

ด้วยความเป็นเพื่อนสนิทกัน นักวางกลยุทธ์ จึงไม่ได้คิดค่าป่วยการอะไร แค่ท้าทายเพื่อนมหาเศรษฐีนั้นไว้ว่า "ให้นายเอาไปใช้ดู หากช่วยแก้ปัญหาได้จริงแล้วค่อยพิจารณา เขียนเช็คเป็นค่าสมองให้ภายหลังล่ะกัน" (ไม่มีของฟรี สำหรับภูมิปัญญาแบบฝรั่งเขานะ)

หลังจากนั้นอีก ๒ เดือน เศรษฐีคนนี้ก็ตีเช็คให้เพื่อน ซึ่งมีมูลค่าถึง ๒๕,๐๐๐ ดอลลาร์สหรัฐ (ประมาณ ๗-๘ แสนกว่าบาท) หลักการคิดของนักวางกลยุทธ์คนนี้ ไม่ต่างอะไรกับหลักอริยสัจ ๔ ที่พระพุทธเจ้าวางไว้เมื่อกว่า ๒,๖๐๐ ปี (แต่พุทธองค์ประทานให้ฟรีๆ ไม่ต้องเสียตังค์)

อนึ่ง ชายหนุ่มคนหนึ่ง เมื่อแรกเริ่มทำงานใหม่ ๆ มักมีปัญหาเรื่องหนี้สินพันตู ส่วนมากก็จะเป็นหนี้บัตรเครดิต ชักหน้าไม่ถึงหลัง หลังจากว้าวุ่นใจอยู่พักใหญ่ เขาก็ได้สตินึกถึงคำสอนของพระพุทธเจ้า นำเอาหลักนี้ไปจับ แล้วเริ่มต้นถามตัวเองอย่างซื่อสัตย์ว่า

๑. ปัญหาคืออะไร ? หนี้สิน

๒. สาเหตุของปัญหาคืออะไร ? ใช้จ่ายเกินตัว เงินเดือน ๑๒,๐๐๐ บาท แต่กินข้าวหรู มื้อละ ๒๐๐-๓๐๐ บาททุกวัน ตบด้วยกาแฟนอกแก้วละ ๑๕๐ บาท, เป็นพวกแฟชั่นตามกระแส บ้าวัตถุนิยม ที่พักไกลจากที่ทำงาน จึงถอยมา ๑ คัน โดยมิได้วางแผนว่าจะผ่อนไหวไหม แค่อยากได้การยอมรับว่า "มีรถใหม่" เป็นต้น

๓. เป้าหมายปลายทาง (ภาวะสิ้นปัญหา) คืออะไร? ปลดหนี้ปลดสิน หรือ ทำให้หนี้สินสมดุล

๔. กระบวนการแก้ปัญหา (Solutions) รู้จักมีความเป็นอยู่ตามฐานะ ตัดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นออกไป ภาระเกินกำลัง เช่น รถใหม่ ให้ขายต่อ ย้ายที่พักมาใกล้ที่ทำงาน, ท่องคาถาที่ว่า... "มีน้อย-ใช้น้อย, มีมาก-(ก็ยัง)ใช้น้อย, ไม่มี-ไม่ใช้, มีเหลือใช้หนี้-หนี้ใหม่ไม่ก่อ-หนี้เก่าใช้ให้หมด, ฯลฯ"เท่านี้ ปัญหาของหนุ่มน้อยหน้าใหญ่คนนี้ ก็จะหมดไป

นอกจากนี้ ยังมีกรณีศึกษาอื่น ๆ ที่สามารถนำกระบวนการแก้ปัญหา แบบอริยสัจ ๔ ไปประยุกต์ใช้ได้ตามความเหมาะสม ตามตาราง ดังนี้

กรณีศึกษา ๑		
อริยสัจ	ลักษณะอาการ	เป็น
ทุกข์	ปวดท้อง	ผล
สมุทัย	อาหารหมดอายุ, รับประทานรสจัดเกินไป	เหตุ
นิโรธ	หายปวดท้อง ทานอาหารได้ปกติ	ผล
มรรค	รับประทานอาหารถูกสุขอนามัย, ทานยา, ฉีดยา	เหตุ

กรณีศึกษา ๒		
อริยสัจ	ลักษณะอาการ	เป็น
ทุกข์	บาดเจ็บจากการขับขี่จักรยานยนต์ล้ม	ผล
สมุทัย	ขับรถประมาทไม่เคารพกฎจราจร	เหตุ
นิโรธ	ขับขี่ปลอดภัย	ผล
มรรค	ไม่ประมาท ไม่ดื่มเกิน เคารพกฎจราจร	เหตุ

กรณีศึกษา ๓		
อริยสัจ	ลักษณะอาการ	เป็น
ทุกข์	น้ำหนักมาก อึดอัด ถูกเพื่อนล้อ	ผล
สมุทัย	รับประทานอาหารมากเกินไป หรือไม่เป็นเวลา	เหตุ
นิโรธ	ร่างกายแข็งแรง ไม่ถูกเพื่อนล้อ	ผล
มรรค	รับประทานอาหารพอประมาณ ออกกำลัง	เหตุ

กรณีศึกษา ๔		
อริยสัจ	ลักษณะอาการ	เป็น
ทุกข์	สอบตก, ติด ร. ติด ๐	ผล
สมุทัย	ขาดเรียน ไม่ตั้งใจเรียน ไม่ดูหนังสือ ไม่ส่งงาน	เหตุ
นิโรธ	สอบผ่าน	ผล
มรรค	มาเรียนสม่ำเสมอ, ตั้งใจเรียน อ่านหนังสือ ส่งงาน	เหตุ

ศึกษา : เหล่าเทวดาส่งเสียงบันลือลั่น พลันได้ฟังพระธรรมจักร

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทำพระธรรมจักรให้เป็นไปแล้ว เหล่าเทพดาผู้รักษาภาคพื้น (เป็นเทวดาตามที่อยู่อาศัย ประกอบด้วย ภุมมัฏฐเทวดา รุกขเทวดา อากาสัฏฐเทวดา เทวดาเหล่านี้อยู่ภายใต้ปกครองของ ท้าวจาตุมหาราช) ก็ยังเสียงให้บันลือลั่นว่า สืบเนื่องกันไปตามลำดับสวรรค์ ๖ ชั้น หรือเทวภูมิ

เทวภูมิ ๖ หมายถึง ภูมิที่มีความสุขความเพลิดเพลิน อยู่ในกามคุณทั้ง ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ที่ประณีต เป็นภูมิที่อยู่ของเทวดา ซึ่งจะอุบัติขึ้นบนสวรรค์ชั้นใด หรือจะเกิดเป็นเทวดาประเภทใด ขึ้นอยู่กับบุญที่ได้สั่งสมมาเมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์ มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **"กามาพจรสวรรค์"** หรือ **"ฉกามาพจร"** แบ่งออกเป็นสวรรค์ ๖ ชั้น คือ

สวรรค์ชั้นที่ ๑ : จาตุมหาราชิกา
สวรรค์ชั้นที่ ๒ : ดาวดึงส์
สวรรค์ชั้นที่ ๓ : ยามา
สวรรค์ชั้นที่ ๔ : ดุสิต
สวรรค์ชั้นที่ ๕ : นิมมานรดี
สวรรค์ชั้นที่ ๖ : ปรนิมมิตวสวัตดี

มนุษยภูมิ : ศูนย์กลางแห่งความเจริญระหว่างภพภูมิ

มนุษย์ภูมิ เป็นภูมิอันเป็นที่เกิดของสัตว์ ที่ตายมาจากภพภูมิต่างๆ มากมายถึง ๒๖ ภูมิ (เว้นสุทธาวาสภูมิ ๕ คือ อวิหา อตัปปา สุทัสสา สุทัสสี อกนิฏฐา) แม้แต่สัตว์ที่ตายจากอบายภูมิแล้ว ก็สามารถมาเกิดในมนุษย์ภูมิได้ ด้วยอำนาจของกุศลกรรมอันใดอันหนึ่ง ที่ตนได้สั่งสมไว้ในสันดาน ได้โอกาสส่งผลมาเกิดเป็นมนุษย์

เหล่าเทวดา รูปพรหม อรูปพรหม เมื่อตายแล้วก็มีโอกาสมาเกิดเป็นมนุษย์ได้ และเมื่อตายจากมนุษย์ภูมิแล้ว ก็มีโอกาสไปเกิดในภพภูมิต่างๆ ได้ทั้ง ๓๑ ภูมิ ตามสมควรแก่กรรม ที่ตนได้สั่งสมไว้ในขันธ์สันดาน แม้สัตว์ที่อยู่ในพรหมภูมิก็เช่นกัน จะเดินทางไปยังอบายภูมิโดยตรงไม่ได้ จะต้องมาแวะพักที่มนุษยภูมิ หรือเทวภูมิก่อน แล้วจึงจะเดินทางต่อไปยังอบายภูมิได้ กล่าวคือ สัตว์ทั้งหลายที่อยู่ในพรหมภูมินั้น ในระหว่างที่เกิดเป็นพรหม ถ้าไม่ทำรูปฌาณ หรืออรูปฌาณ เมื่อตายลงก็จะมาเกิดเป็นมนุษย์หรือเทวดาก่อน ด้วยกำลังอำนาจของกุศลกรรม อย่างใดอย่างหนึ่งที่ตนสั่งสมไว้ในขันธ์สันดาน เมื่อตายจากมนุษย์หรือเทวดาแล้ว ถ้าอกุศลกรรมที่ตนได้สั่งสมไว้ในขันธ์สันดานมีโอกาสส่งผล จึงจะไปเกิดในอบายภูมิได้

ดังนั้น **"มนุษย์ภูมิ"** จึงมีความสำคัญมาก เปรียบเสมือน **"เมืองท่าใหญ่"** ที่สัตว์ทั้งหลายที่เดินทางมาจากทิศต่าง ๆ จะมาแวะพัก และเมื่อพักผ่อนตามสมควรแล้วก็สามารถเดินทางไปยังทิศทางต่างๆ ได้ตามที่ตนปรารถนา มนุษย์ภูมิจึงถือได้ว่า **"เป็นศูนย์กลางระหว่างภพภูมิต่าง ๆ อย่างแท้จริง"** ทั้งนี้ เพราะสัตว์ที่ตายจากภพภูมิเบื้องต่ำ กล่าวคือ อบายภูมิ ๔ แล้วจะไปเกิดในภพภูมิเบื้องสูง กล่าวคือพรหมภูมิ ในภพชาติที่ติดต่อกันทันทีไม่ได้ สัตว์นั้นจะต้องมาแวะพัก กล่าวคือ มาเกิดเป็นมนุษย์เสียก่อน และเมื่อเกิดเป็นมนุษย์แล้วก็ทำรูปฌาณ อรูปฌาณ ตายจากมนุษย์แล้ว จึงไปเกิดในพรหมภูมิ ได้ด้วยอาศัยกำลังอำนาจของรูปฌาณ อรูปฌาณที่ตนได้บำเพ็ญ

๑	โลกเบื้องสูง	อรูปพรหม ๔ ชั้น
		รูปพรหม ๑๖ ชั้น
๒	โลกเบื้องกลาง	สวรรค์ ๖ ชั้น
		มนุษย์
๓	โลกเบื้องต่ำ	สัตว์เดรัจฉาน
		เปรต
		อสุรกาย
		สัตว์นรก

ตารางแสดงโลกเบื้องต่ำ-กลาง-สูง

ดังนั้น มนุษย์ภูมิจึงถือว่าเป็นภูมิศูนย์กลาง อันเป็นที่รวมของสัตว์ที่มาจากภพภูมิต่างๆ นอกจากนี้ มนุษย์ภูมิยังเป็นที่เกิดของสัตว์ทั้งหลายที่มีบุญมาก เช่น พระโพธิสัตว์ที่จะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า พระอัครสาวก พระอัครมหาสาวกทั้งหลาย สัตว์เหล่านี้ในภพชาติสุดท้าย จะต้องมาเกิดในมนุษย์ภูมิทั้งนั้น

เสียงบันลือลั่นพลันให้เกิดแผ่นดินไหว

เสียงบันลือลั่นของเหล่าเทวดา กระฉ่อนไปไกลถึงพรหมโลก ทั้ง ๑๐,๐๐๐ โลกธาตุ ได้หวั่นไหว สะเทือนสะท้านลั่น จนพลันทำให้เกิดแผ่นดินไหว อีกครั้ง ๑ ในจำนวน ๘ ครั้ง ขึ้นในพระพุทธศาสนา ที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ดังความปรากฏในมหาปรินิพพานสูตรตอนหนึ่งว่า

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ กูฏาคารศาลา ป่ามหาวัน ใกล้นครเวสาลี ท่านพระอานนท์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แผ่นดินนี้ไหวใหญ่หนอ แผ่นดินนี้ไหวใหญ่จริงหนอ น่าสะพึงกลัว โลมชาติชูชัน ทั้งกลองทิพย์ก็บันลือลั่น อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยแห่งความปรากฏแผ่นดินไหวใหญ่

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูกรอานนท์ เหตุปัจจัย ๘ ประการนี้ แห่งความปรากฏแผ่นดินไหว คือ

(๑) แผ่นดินใหญ่ตั้งอยู่บนน้ำ น้ำตั้งอยู่บนลม ลมตั้งอยู่บนอากาศ สมัยนั้นลมพายุพัดจัด ลมพายุพัดให้น้ำไหว น้ำไหวแล้วทำให้แผ่นดินไหว (ลมกำเริบ)

(๒) สมณะหรือพราหมณ์ผู้มีฤทธิ์ บรรลุความชำนาญทางจิตหรือเทวดาผู้มีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมาก เจริญปฐวีสัญญานิดหน่อย เจริญอาโปสัญญาหาประมาณมิได้ (ท่านผู้มีฤทธิ์บันดาล)

(๓) สมัยเมื่อ พระโพธิสัตว์จุติจากชั้นดุสิต มีสติสัมปชัญญะลงสู่พระครรภ์พระมารดา

(๔) สมัยเมื่อ พระโพธิสัตว์มีสติสัมปชัญญะ ประสูติจากพระครรภ์พระมารดา

(๕) สมัยเมื่อ พระตถาคตตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ

(๖) สมัยเมื่อ พระตถาคต ทรงประกาศอนุตรธรรมจักร

(๗) สมัยเมื่อ ตถาคตทรงมีสติสัมปชัญญะ ปลงอายุสังขาร

(๘) สมัยเมื่อ ตถาคตปรินิพพาน ด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุ

อนัตตลักขณสูตร (แปล)
สูตรสำเร็จแห่งความเป็น "พระอรหันต์"

(คำอธิบายใต้ภาพ) ธัมมราชิกสถูป : อนุสรณ์สถานแห่งการแสดง "อนัตตลักขณสูตร" ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน

เอวัมเม สุตัง ฯ

อันข้าพเจ้า (คือ พระอานนทเถระ) ได้สดับมาแล้วอย่างนี้ว่า

เอกัง สะมะยัง ภะคะวา พาราณะสิยัง วิหะระติ, อิสิปะตะเน มิคะทะเย ฯ

สมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ใกล้เมืองพาราณสี

ตัตระ โข ภะคะวา ปัญจะวัคคิเย ภิกขู อามันเตสิ ฯ

ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุปัญจวัคคีย์มาแล้วตรัสว่า ฯ

รูปัง ภิกขะเว อนัตตา ฯ

ภิกษุทั้งหลาย รูป (ร่างกายนี้) ไม่ใช่ตัวตน ฯ

รูปัญจะ หิทัง ภิกขะเว อัตตา อะภะวิสสะ นะยิทัง รูปัง อาพาธายะ สังวัตเตยยะ ลัพเภถะ จะ รูเป เอวัง เม รูปัง โหตุ เอวัง เม รูปัง มา อะโหสีติ

ก็หากว่ารูปนี้เป็นตัวตนแล้วไซร้, รูปนี้ก็คงไม่เป็นไปเพื่ออาพาธ ทั้งยังจะได้ตามความปรารถนาในรูปว่า ขอรูปของเราจงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย ฯ

ยัสมา จะ โข ภิกขะเว รูปัง อะนัตตา ตัสมา รูปัง อาพาธายะ สังวัตตะติ นะจะ ลัพภะติ รูเป เอวัง เม รูปัง โหตุ เอวัง เม รูปัง มา อะโหสีติ

ก็เพราะเหตุที่รูปไม่ใช่ตัวตนรูปจึงเป็นไปเพื่ออาพาธและไม่ได้ตามความปรารถนาในรูปว่า ขอรูปของเราจงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย

เวทนา อนัตตา ฯ

ภิกษุทั้งหลาย เวทนา(คือความรู้สึกอารมณ์) ไม่ใช่ตัวตน ฯ

เวทนา จะ หิทัง ภิกขะเว อัตตา อะภะวิสสะ นะยิทัง เวทะนา อาพาธายะ สังวัตเตยยะ ลัพเภถะ จะ เวทะนายะ เอวัง เม เวทะนา โหตุ เอวัง เม เวทะนา มา อะโหสีติ

ก็หากว่าเวทนานี้เป็นตัวตนแล้วไซร้ก็คงไม่เป็นไปเพื่ออาพาธ (ความลำบาก) ทั้งยังจะได้ตามความปรารถนาในเวทนาว่า ขอเวทนาของเราจงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย

ยัสมา จะ โข ภิกขะเว เวทะนา อนัตตา ตัสมา เวทนา อาพาธายะ สังวัตตะติ นะจะ ลัพภะติ เวทะนายะ เอวัง เม เวทนา โหตุ เอวัง เม เวทะนา มา อะโหสีติ

ก็เพราะเหตุที่เวทนานั้นไม่ใช่ตัวตนเวทนาจึงเป็นไปเพื่ออาพาธและไม่ได้ตามความปรารถนาในเวทนาว่า ขอเวทนาของเราจงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย

สัญญา อนัตตา ฯ

ภิกษุทั้งหลาย สัญญา (ความจำได้, หมายรู้) ไม่ใช่ตัวตน ฯ

สัญญา จะ หิทัง ภิกขะเว อัตตา อะภะวิสสะ นะยิทัง สัญญา อาพาธายะ สังวัตเตยยะ ลัพเภถะ จะ สัญญายะ เอวัง เม สัญญา โหตุ เอวัง เม สัญญา มา อะโหสีติ ฯ

ก็หากว่าสัญญานี้เป็นตัวตนแล้วไซร้ ก็คงไม่เป็นไปเพื่ออาพาธ ทั้งยังจะได้ตามความปรารถนาในสัญญาว่า ขอสัญญาของเราจงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย ฯ

ยัสมา จะ โข ภิกขะเว สัญญา อนัตตา ตัสมา สัญญา อาพาธายะ สังวัตตะติ นะจะ ลัพภะติ สัญญายะ เอวัง เม สัญญา โหตุ เอวัง เม สัญญา มา อะโหสีติ

ก็เพราะเหตุที่สัญญาไม่ใช่ตัวตน และไม่ได้ตามความปรารถนาในสัญญาว่า ขอสัญญาของเราจงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย สัญญาจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ ฯ

สังขารา อนัตตา ฯ

สังขารทั้งหลาย (ความคิดปรุงแต่ง) ไม่ใช่ตัวตน ฯ

สังขารา จะ หิทัง ภิกขะเว อัตตา อะภะวิสสังสุ นะ ยิทัง สังขารา อาพาธายะ สังวัตเตยยุง ลัพเภถะ จะ สังขาเรสุ เอวัง เม สังขารา โหนตุ เอวัง เม สังขาร มา อะเหสุนติ

ก็หากว่าสังขารนี้เป็นตัวตนแล้วไซร้ ก็คงไม่เป็นไปเพื่ออาพาธ ทั้งยังจะได้ตามความปรารถนาในสังขารว่า ขอสังขารของเราจงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย

ยัสมา จะ โข ภิกขะเว สังขารา อนัตตา ตัสมา สังขารา อาพาธายะ สังวัตตันติ นะ จะ ลัพภะติ สังขาเรสุ เอวัง เม สังขารา โหนตุ เอวัง เม สังขารา มา อะเหสุนติ

ก็เพราะเหตุที่สังขารไม่ใช่ตัวตน สังขารจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และไม่ได้ตามความปรารถนาในสังขารว่า ขอสังขารของเราจงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย

วิญญาณัง อนัตตา ฯ

ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณ (ความรู้สึกรับรู้) ไม่ใช่ตัวตน ฯ

วิญญานัญ จะ หิทัง ภิกขะเว อัตตา อะภะวิสสะ นะยิทัง วิญญาณัง อาพาธายะ สังวัตเตยยะ ลัพเภถะ จะ วิญญาเน เอวัง เม วิญญานัง โหตุ เอวัง เม วิญญานัง มา อะโหสีติ

ก็หากว่าวิญญาณนี้เป็นตัวตนแล้วไซร้ ก็คงไม่เป็นไปเพื่ออาพาธ ทั้งยังจะได้ตามความปรารถนาในวิญญาณว่า ขอวิญญาณของเราจงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย

ยัสมา จะ โข ภิกขะเว วิญญานัง อะนัตตา ตัสมา วิญญาณัง อาพาธายะ สังวัตตะติ นะ จะ ลัพภะติ วิญญาเน เอวัง เม วิญญาณัง โหตุ เอวัง เม วิญญาณัง มา อโหสีติ (หยุด)

ก็เพราะเหตุที่วิญญาณไม่ใช่ตัวตน วิญญาณจึงเป็นไปเพื่ออาพาธและไม่ได้ตามความปรารถนาในวิญญาณว่า ขอวิญญาณของเราจงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย

ตังกิง มัญญะถะ ภิกขะเว รูปัง นิจจัง วา อนิจจัง วาติ ฯ

ภิกษุทั้งหลาย เธอจะสำคัญความข้อนี้เป็นไฉน รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง?

อนิจจัง ภันเต ฯ

ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า ฯ

ยัมปะนานิจจัง ทุกขัง วา ตัง สุขัง วาติ ฯ

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า ฯ

ทุกขัง ภันเต ฯ

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า ฯ

ยัมปะนานิจจัง ทุกขัง วิปะริณา มะธัมมัง กัลลัง นุ ตัง สะมะนุปัสสิตุง เอตัง มะมะ เอโสหะมัสมิ เอโส เม อัตตาติ ฯ

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่เราจะตามเห็นสิ่งนั้นว่านั่นของเรา นั่นเป็นของเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา?

โน เหตัง ภันเต ฯ

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า ฯ

ตังกิง มัญญะถะ ภิกขะเว เวทะนา นิจจา วา อะนิจจา วาติ

ภิกษุทั้งหลาย เธอจะสำคัญความข้อนี้เป็นไฉน เวทนาเที่ยงหรือไม่เที่ยง ฯ

อะนิจจา ภันเต ฯ

ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า ฯ

ยัมปะนานิจจัง ทุกขัง วา ตัง สุขัง วาติ ฯ

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า ฯ

ทุกขัง ภันเต ฯ

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า ฯ

ยัมปะนานิจจัง ทุกขัง วิปะริณามะธัมมัง กัลลัง นุ ตัง สะมะนุปัสสิตุง เอตัง มะมะ เอโส หะมัสมิ เอโส เม อัตตาติ ฯ

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่เราจะตามเห็นสิ่งนั้นว่านั่นของเรา นั่นเป็นของเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา ฯ

โน เหตัง ภันเต ฯ

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า ฯ

ตังกิง มัญญะถะ ภิกขะเว สัญญา นิจจา วา อนิจจา วาติ ฯ

ภิกษุทั้งหลาย เธอจะสำคัญความข้อนี้เป็นไฉน สัญญาเที่ยงหรือไม่เที่ยง ฯ

อนิจจา ภันเต ฯ

ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า ฯ

ยัมปะนานิจจัง ทุกขัง วา ตัง สุขัง วาติ ฯ

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า ฯ

ทุกขัง ภันเต ฯ

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า ฯ

ยัมปะนานิจจัง ทุกขัง วิปะริณามะธัมมัง กัลลัง นุ ตัง สะมะนุปัสสิตุง เอตัง มะมะ เอโส หะมัสมิ เอโส เม อัตตาติ ฯ

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่เราจะตามเห็นสิ่งนั้นว่านั่นของเรา นั่นเป็นของเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา ฯ

โน เหตัง ภันเต ฯ

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า ฯ

ตังกิง มัญญะถะ ภิกขะเว สังขารา นิจจา วา อนิจจา วาติ ฯ

ภิกษุทั้งหลาย เธอจะสำคัญความข้อนี้เป็นไฉน สังขารเที่ยงหรือไม่เที่ยง ฯ

อนิจจา ภันเต ฯ

ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า ฯ

ยัมปะนานิจจัง ทุกขัง วา ตัง สุขัง วาติ ฯ

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า ฯ

ทุกขัง ภันเต ฯ

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า ฯ

ยัมปะนานิจจัง ทุกขัง วิปะริณามะธัมมัง กัลลัง นุ ตัง สะมะนุปัสสิตุง เอตัง มะมะ เอโส หะมัสมิ เอโส เม อัตตาติ ฯ

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่เราจะตามเห็นสิ่งนั้นว่านั่นของเรา นั่นเป็นของเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา ฯ

โน เหตัง ภันเต ฯ

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า ฯ

ตังกิง มัญญะถะ ภิกขะเว วิญญาณัง นิจจัง วา อนิจจัง วาติ ฯ

ภิกษุทั้งหลาย เธอจะสำคัญความข้อนี้เป็นไฉน วิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง ฯ

อนิจจา ภันเต ฯ

ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า ฯ

ยัมปะนานิจจัง ทุกขัง วา ตัง สุขัง วาติ

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า ฯ

ทุกขัง ภันเต

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า ฯ

ยัมปะนานิจจัง ทุกขัง วิปะริณามะธัมมัง กัลลัง นุ ตัง สะมะนุปัสสิตุง เอตัง มะมะ เอโส หะมัสมิ เอโส เม อัตตาติ

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่เราจะตามเห็นสิ่งนั้นว่านั่นของเรา นั่นเป็นของเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา ฯ

โน เหตัง ภันเต ฯ

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า ฯ

ตัสมาติหะ ภิกขะเว ยังกิญจิ รูปัง อตีตานาคะตะปัจจุปันนัง อัชฌัตตัง วาพหิทธา วา โอฬาริกัง วา สุขุมัง วา หีนัง วา ปณีตัง วา ยันทูเร สันติเก วา สัพพัง รูปัง เนตัง มะมะ เนโสหะมัสมิ นะ เมโส อัตตาติ ฯ

ภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะเหตุนั้นแล รูปอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่เป็นอดีต อนาคตและปัจจุบัน ภายในก็ตาม ภายนอกก็ตาม หยาบก็ตาม ละเอียดก็ตาม เลวก็ตาม ประณีตก็ตาม อยู่ไกลก็ตาม อยู่ใกล้ก็ตาม รูปทั้งหมด นั่นไม่ใช่ของเรา นั่นไม่ใช่เป็นเรา นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา ฯ

เอวะเมตัง ยะถาภูตัง สัมมัปปัญญายะ ทัฏฐัพพัง ฯ

เธอทั้งหลายพึงเห็นรูปนั้น ด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้เถิด ฯ

ยากาจิ เวทะนา อตีตานาคะตะปัจจุปปันนา อัชฌัตตา วา พหิทธา วา โอฬาริกา วา สุขุมา วา หีนา วา ปณีตา วา ยันทูเร สันติเก วา สัพพา เวทะนา เนตัง มะมะ เนโสหะมัสมิ นะ เมโส อัตตาติ ฯ

เวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคตและปัจจุบัน ภายในก็ตาม ภายนอกก็ตาม หยาบก็ตาม ละเอียดก็ตาม เลวก็ตาม ประณีตก็ตาม อยู่ไกลก็ตาม อยู่ใกล้ก็ตาม เวทนาทั้งหมด นั่นไม่ใช่ของเรา นั่นไม่ใช่เป็นเรา นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา ฯ

เอวะเมตัง ยะถาภูตัง สัมมัปปัญญายะ ทัฏฐัพพัง ฯ

เธอทั้งหลายพึงเห็นเวทนานั่นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้เถิด ฯ

ยากาจิ สัญญา อตีตานาคะตะปัจจุปปันนา อัชฌัตตา วา พหิทธา วา โอฬาริกา วา สุขุมา วา หีนา วา ปณีตา วา ยันทูเร สันติเก วา สัพพา สัญญา เนตัง มะมะ เนโสหะมัสมิ นะ เมโส อัตตาติ ฯ

สัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคตและปัจจุบัน ภายในก็ตาม ภายนอกก็ตาม หยาบก็ตาม ละเอียดก็ตาม เลวก็ตาม ประณีตก็ตาม อยู่ไกลก็ตาม อยู่ใกล้ก็ตาม สัญญาทั้งหมด นั่นไม่ใช่ของเรา นั่นไม่ใช่เป็นเรา นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา ฯ

เอวะเมตัง ยะถาภูตัง สัมมัปปัญญายะ ทัฏฐัพพัง ฯ

เธอทั้งหลายพึงเห็นสัญญานั่น ด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้เถิด ฯ

เยเกจิ สังขารา อตีตานาคะตะปัจจุปปันนา อัชฌัตตา วา พหิทธา วา โอฬาริกา วา สุขุมา วา หีนา วา ปณีตา วา เยทูเร สันติเก วา สัพเพ สังขารา เนตัง มะมะ เนโสหะมัสมิ นะ เมโส อัตตาติ ฯ

สังขารเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคตและปัจจุบัน ภายในก็ตาม ภายนอกก็ตาม หยาบก็ตาม ละเอียดก็ตาม เลวก็ตาม ประณีตก็ตาม อยู่ไกลก็ตาม อยู่ใกล้ก็ตาม สังขารทั้งหมด นั่นไม่ใช่ของเรา นั่นไม่ใช่เป็นเรา นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา ฯ

เอวะเมตัง ยะถาภูตัง สัมมัปปัญญายะ ทัฏฐัพพัง ฯ

เธอทั้งหลาย พึงเห็นสังขารนั่น ด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้เถิด ฯ

ยังกิญจิ วิญญาณัง อตีตานาคะตะปัจจุปปันนัง อัชฌัตตัง วา พะหิทธา วา โอฬาริกัง วา สุขุมัง วา หีนัง วา ปณีตัง วา ยันทูเร สันติเก วา สัพพัง วิญญาณัง เนตัง มะมะ เนโสหะมัสมิ นะ เมโส อัตตาติ ฯ

ความรับรู้ เรื่องใดเรื่องหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคตและปัจจุบัน ภายในก็ตาม ภายนอกก็ตาม หยาบก็ตาม ละเอียดก็ตาม เลวก็ตาม ประณีตก็ตาม อยู่ไกลก็ตาม อยู่ใกล้ก็ตาม ความรับรู้ทั้หมด นั่นไม่ใช่ของเรา นั่นไม่ใช่เป็นเรา นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา

เอวะเมตัง ยะถาภูตัง สัมมัปปัญญายะ ทัฏฐัพพัง ฯ (หยุด)

เธอทั้งหลายพึงเห็นความรับรู้นั่น ด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้เถิด ฯ

เอวัง ปัสสัง ภิกขะเว สุตตะวา อะริยะสาวะโก รูปัสสะมิงปิ นิพพินทะติ เวทะนายะปิ นิพพินนะติ สัญญายะปิ นิพพินทะติ สังขาเรสุปิ นิพพินทะติ วิญญานัสมิงปิ นิพพินทะติ ฯ

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับแล้วอย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายในรูป ย่อมเบื่อหน่ายในเวทนา ย่อมเบื่อหน่ายในสัญญา ย่อมเบื่อหน่ายในสังขาร ย่อมเบื่อหน่ายในวิญญาณ ฯ

นิพพินทัง วิรัชชะติ ฯ

เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด ฯ

วิราคา วิมุจจะติ วิมุตตัสมิง วิมุตตะมีติ ญาณัง โหติ ขีณา ชาติ วุสิตัง พรัหมจริยัง กะตัง กะระณียัง นาปะรัง อิตถัตตายาติ ปะชานาตีติ ฯ

เพราะสิ้นกำหนัด จิตก็หลุดพ้น เมื่อจิตพ้นแล้ว ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่า จิตหลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ ได้กระทำสำเร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้ มิได้มีอีกแล้ว ฯ

อิทะมะโวจะ ภะคะวา อัตตะมะนา ปัญจะวัคคิยา ภิกขู ภะคะวะโต ภาสิตัง อะภินันทุง ฯ

พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสอนัตตลักขณสูตรนี้จบลง ภิกษุปัญจวัคคีย์ต่างก็มีใจยินดี ชื่นชมในพระภาษิตของพระผู้มีพระภาคเจ้า

อิมัสสมิญจะ ปะนะ เวยยากะระณัสมิง ภัญญะมาเน ปัญจะวัคคิยานัง ภิกขูนัง อะนุปาทายะ อาสะเวหิ จิตตานิ วิมุตจิงสูติ

ก็ขณะเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า กำลังตรัสเทศนาพระภาษิตนี้อยู่ปัญจวัคคีย์ก็มีจิตหลุดพ้นแล้ว จากอาสวกิเลสทั้งหลาย เพราะไม่ยึดมั่นถือมั่นด้วยอุปาทาน ดังนี้แล ฯ

อรรถาธิบายอนัตตลักขณสูตร

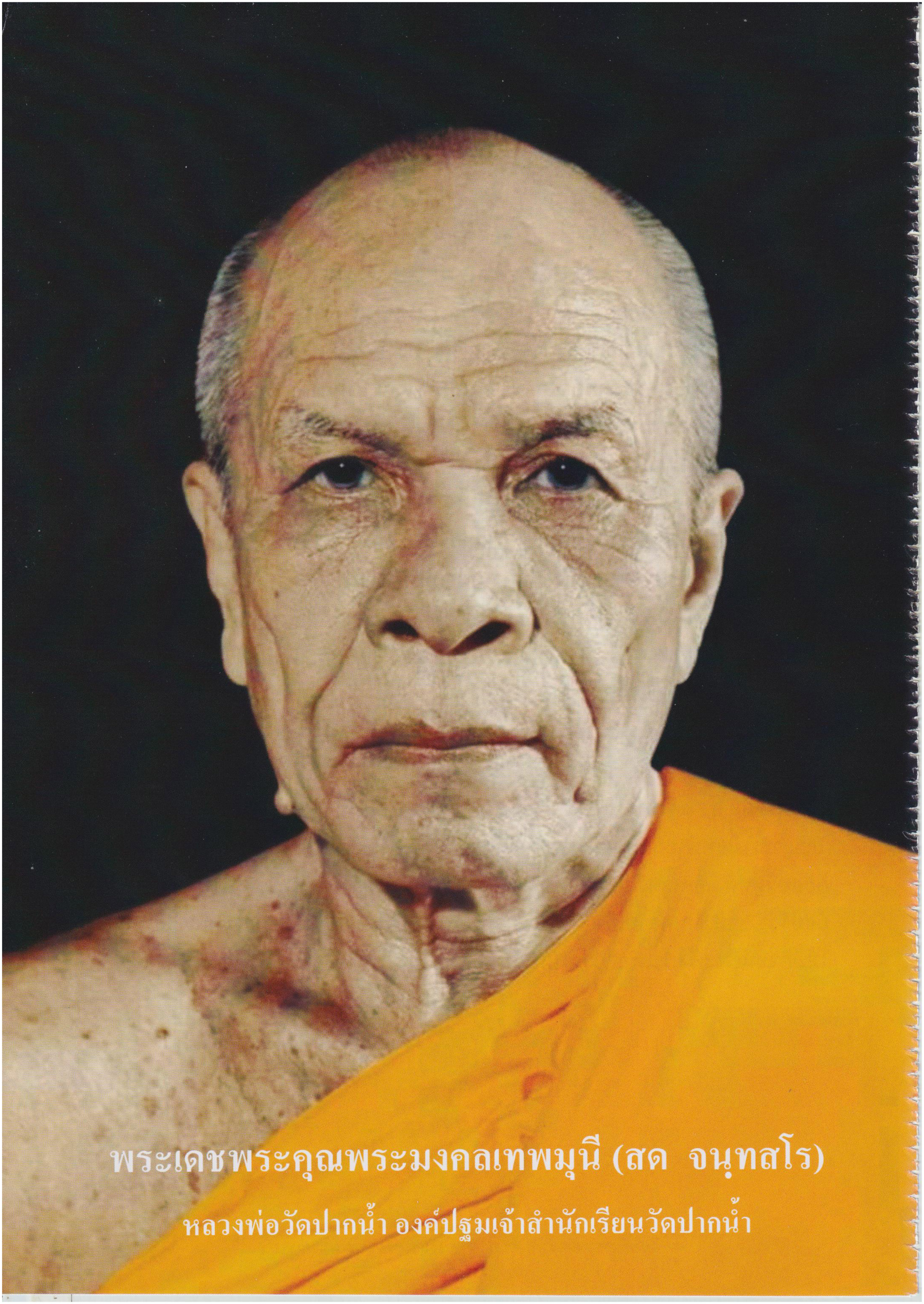
อนัตตลักขณสูตร หมายถึง พระสูตรที่แสดงลักษณะของเครื่องกำหนดหมายว่าเป็นอนัตตา (ไม่ใช่ตัวตน) เป็นพระสูตรที่มีความสำคัญที่สุดพระสูตรหนึ่ง เนื่องจากหลังจากที่พระโคตมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงพระสูตรนี้แล้ว ทำให้ปัญจวัคคีย์ คือ อัญญาโกณทัญญะ,วัปปะ, ภัททิยะ, มหานามะ และอัสสชิ ได้บรรลุ **"พระอรหันต์" นับเป็นพระอริยสาวกกลุ่มแรก**ในพระพุทธศาสนาที่สำเร็จพระอรหันต์รวม ๕ องค์ (นับรวมพระพุทธองค์เป็น ๖ องค์) พระสูตรนี้ มีใจความโดยย่อ ดังนี้

ตอนที่ ๑ : พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดง รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ว่าเป็นอนัตตา มิใช่อัตตาตัวตน ถ้าทั้ง ๕ นี้ พึงเป็นอัตตาตัวตน ทั้ง ๕ นี้ ก็ถึงไม่เป็นไปเพื่ออาพาธ และบุคคลจะพึงได้ในส่วนทั้ง ๕ นี้ว่า ขอให้เป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย แต่เพราะเหตุว่า ทั้ง ๕ นี้มิใช่อัตตาตัวตน ฉะนั้น ทั้ง ๕ นี้จึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และบุคคลก็ย่อมไม่ได้ส่วนทั้ง ๕ นี้ว่า ขอให้เป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย

ตอนที่ ๒ : พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสอบความรู้ความเห็นของปัญจวัคคีย์ ตรัสถามว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ทั้ง ๕ นี้เที่ยงหรือไม่เที่ยง ปัญจวัคคีย์ทูลตอบว่า ไม่เที่ยง ตรัสถามอีกว่า สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข ปัญจวัคคีย์กราบทูลว่า เป็นทุกข์ ก็ตรัสถามต่อไปว่า สิ่งใดไม่เที่ยงเป็นทุกข์ มีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา ควรหรือจะเห็นสิ่งนั้น

ตอนที่ ๓ : พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสรูปลงว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ทั้ง ๕ นี้ที่เป็นส่วนอดีตก็ดี เป็นส่วนอนาคตก็ดี เป็นส่วนปัจจุบันก็ดี เป็นส่วนภายในก็ดี เป็นส่วนภายนอกก็ดี เป็นส่วนหยาบก็ดี เป็นส่วนละเอียดก็ดี เป็นส่วนเลวก็ดี เป็นส่วนประณีตก็ดี อยู่ในที่ไกลก็ดี อยู่ในที่ใกล้ก็ดี ทั้งหมดก็สักแต่ว่าเป็นรูป เป็นเวทนา เป็นสัญญา เป็นสังขาร เป็นวิญญาณ ควรเป็นด้วยปัญญาชอบ ตามที่เป็นแล้วว่า นี่ไม่ใช่ของเรา เราไม่ใช่นี่ นี่ไม่ใช่ตัวตนของเรา

ตอนที่ ๔ : พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงผลที่เกิดแก่ผู้ฟังและเกิดความรู้เห็นชอบดังกล่าวมานั้นต่อไปว่า อริยสาวก คือ ผู้ฟังผู้ประเสริฐซึ่งได้สดับแล้วอย่างนี้ ย่อมเกิดนิพพิทา คือ ความหน่ายในรูป หน่ายในเวทนา หน่ายใน สัญญา หน่ายในสังขาร หน่ายในวิญญาณ เมื่อหน่ายก็ย่อมสิ้นราคะ คือ สิ้นความติด ความยินดี ความกำหนัด เมื่อสิ้นราคะก็ย่อมวิมุตติ คือ หลุดพ้น เมื่อวิมุตติ ก็ย่อมมีญาณ คือความรู้ว่าวิมุตติ หลุดพ้นแล้ว และย่อมรู้ว่า ชาติ คือ ความเกิดสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำสำเร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นที่จะพึงทำเพื่อความเป็นเช่นนี้อีกต่อไป

พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร)

หลวงพ่อวัดปากน้ำ องค์ปฐมเจ้าสำนักเรียนวัดปากน้ำ

สำนักเรียนวัดปากน้ำ
กับงานสืบสานพระพุทธศาสนา

ด้วย "การศึกษาพระบาลี"

ปฐมบทสำนักเรียนวัดปากน้ำ

ตามประวัติวัดปากน้ำ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า ตั้งมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยามีเจ้าอาวาสปกครองสืบเนื่องกันตลอดมา การศึกษาพระปริยัติธรรมคงมีมาตั้งแต่ครั้งกระนั้น แต่ไม่ปรากฏบันทึกเป็นหลักฐาน คงมีเริ่มบันทึกไว้โดยเฉพาะสมัยที่ **"พระมงคลเทพมุนี"** (สด จนฺทสโร) หรือ **"หลวงพ่อวัดปากน้ำ"** รับพระบัญชามารับตำแหน่งรักษาการ และเจ้าอาวาสวัดปากน้ำ ในปี พ.ศ. ๒๔๕๙ เท่านั้น

ดังนั้น เนื้อหาที่จะมากล่าวแสดงส่วนใหญ่ จึงเป็นเรื่องการบริหารจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมสำนักเรียนวัดปากน้ำ ตั้งแต่สมัยหลวงพ่อวัดปากน้ำเป็นต้นมา

ตั้งสำนักเรียนวัดปากน้ำ

ในปี พ.ศ. ๒๔๘๙ พระเถระของวัดปากน้ำ เป็นต้นว่า เจ้าพระคุณสมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ (ช่วง วรปุญฺโญ ป.ธ.๙), พระราชโมลี (ณรงค์ จิตฺตญาโณ ป.ธ.๔), พระภาวนาโกศลเถระ, (ธีระ ธมฺมธโร ป.ธ.๔, สมณศักดิ์ครั้งหลังสุด) ได้ปรึกษาหารือกัน และได้เรื่องกราบเรียนต่อพระมงคลเทพมุนี หลวงพ่อวัดปากน้ำ จากนั้นได้ทำเรื่องเสนอ ขอจัดตั้งเป็นสำนักเรียนตามลำดับ จนในที่สุดได้รับอนุมัติให้ตั้งเป็นสำนักเรียนฯ ในปีเดียวกัน กล่าวคือ พ.ศ. ๒๔๘๙ แต่การได้รับอนุมัติดังกล่าว เป็นช่วงระยะเวลาปลายปี จึงยังไม่สามารถส่งชื่อสอบในนามสำนักเรียนวัดปากน้ำได้ คงส่งชื่อสอบในนามสำนักเรียนคณะเขตภาษีเจริญไปก่อน ในปีถัดมา พ.ศ. ๒๔๙๐ ทั้งนี้ มีประวัติการส่งรายชื่อนักเรียนเข้าสอบสนามหลวงตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๕ ดังนี้

- พ.ศ. ๒๔๗๕-พ.ศ. ๒๔๘๗ ส่งสอบในนาม สำนักเรียนวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม
- พ.ศ. ๒๔๘๘-พ.ศ. ๒๔๘๙ ส่งสอบในนาม สำนักเรียนคณะเขตภาษีเจริญ
- พ.ศ. ๒๔๙๐-ปัจจุบัน ส่งสอบในนาม สำนักเรียนวัดปากน้ำ

บันทึก สำนักเรียนวัดปากน้ำ

แขวงปากคลอง เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร

วัดปากน้ำ จัดให้มีการเรียนการสอนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๙ ต่อมา พ.ศ. ๒๔๘๒ จึงได้เริ่มเปิดสอนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี เพิ่มขึ้นมาอีกแผนกหนึ่ง

ต่อมาวัดปากน้ำมีพระภิกษุสามเณรมาเข้ารับการศึกษามากขึ้น พระเถระผู้มีหน้าที่รับผิดชอบจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมในสมัยนั้น เช่น เจ้าประคุณสมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ (ช่วง วรปุญฺญมหาเถร ป.ธ.๙), พระราชโมลี (ณรงค์ จิตฺตญาโณ) พระภาวนาโกศลเถระ (ธีระ ธมฺมธโร ป.ธ.๔) ได้ปรึกษาหารือกันในเบื้องต้นว่า สำนักศาสนศึกษาวัดปากน้ำตั้งอยู่อำเภอรอบนอกของเมืองหลวงดูเหมือนจะห่างไกลความเจริญ เวลาส่งชื่อนักเรียนเข้าสอบสนามหลวงก็ต้องส่งผ่านในนามสำนักเรียนคณะเขต จึงเกิดความคิดที่จะเสนอขออนุมัติเป็นสำนักเรียนอย่างเป็นทางการ โดยได้เรียนปรึกษากับพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) หลวงพ่อวัดปากน้ำ ซึ่งหลวงพ่อได้เห็นชอบด้วย

ดังนั้น ใน ปี พ.ศ. ๒๔๘๙ จึงได้ทำเรื่องขออนุมัติเพื่อจัดตั้งเป็นสำนักเรียนเป็นลำดับไป จนในที่สุดได้รับอนุมัติตั้งเป็นสำนักเรียน ในปลายปี พ.ศ. ๒๔๘๙

อย่างไรก็ตาม แม้จะได้รับอนุมัติให้จัดตั้งเป็นสำนักเรียนแล้ว แต่การดำเนินการบางประการก็ยังไม่ครบสมบูรณ์ ดังนั้น จึงไม่สามารถส่งชื่อนักเรียนเข้าสอบในนามสำนักเรียนวัดปากน้ำได้ทันในปีดังกล่าว คงส่งรายชื่อนักเรียนเข้าสอบในนาม สำนักเรียนอำเภอภาษีเจริญ ต่อมา เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๐ จึงได้ส่งรายชื่อนักเรียนเข้าสอบสนามหลวงในนามของสำนักเรียนวัดปากน้ำอย่างเป็นทางการ

กาลต่อมา เอกสารการอนุมัติตั้งเป็นสำนักเรียนวัดปากน้ำดังกล่าวได้สูญหายไป สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ (ช่วง วรปุญฺญมหาเถร ป.ธ.๙) คณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช กรรมการมหาเถรสมาคม เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ แม่กองบาลีสนามหลวง ประธานคณะพระธรรมจาริก รองแม่กองงานพระธรรมทูต รูปที่ ๑ ประธานมูลนิธิหลวงพ่อวัดปากน้ำ เจ้าอาวาสวัดปากน้ำ และเจ้าสำนักเรียนวัดปากน้ำ จึงกำหนดให้วันที่ ๒๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๙ เป็นวันที่ได้รับอนุมัติตั้งเป็นสำนักเรียน ทั้งนี้ ได้ประกอบบุญพิธีฉลองสำนักเรียนวัดปากน้ำ ครบรอบ ๖๐ ปี เมื่อวันที่ ๒๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๙

ให้ไว้ ณ วันที่ ๒๖ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๕๔

(ลงนาม) ส. มหารัช

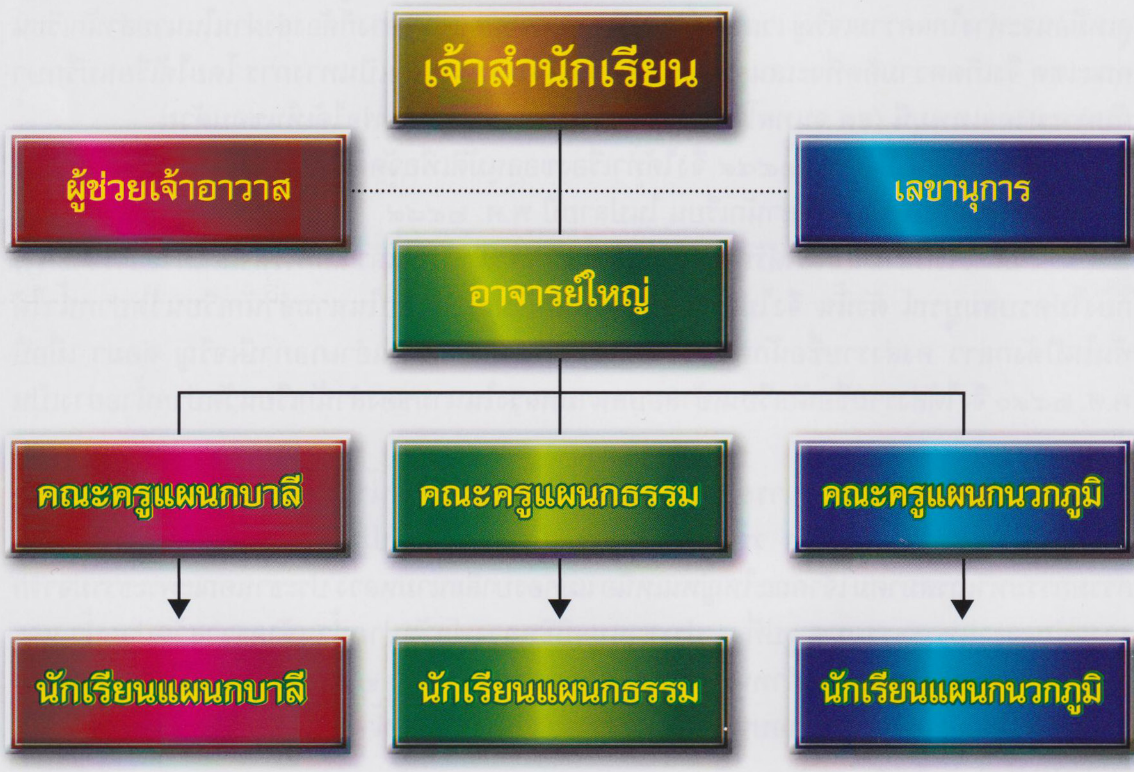
(สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์)

เจ้าสำนักเรียนวัดปากน้ำ

แม่กองบาลีสนามหลวง

โครงสร้างการบริหาร

สำนักเรียนวัดปากน้ำ กรุงเทพมหานคร

หมายเหตุ : แผนกบาลีและนักธรรม มีการจัดการเรียนการสอน
แผนกบาลีศึกษาและธรรมศึกษาร่วมด้วย

ลำดับเจ้าสำนักเรียนวัดปากน้ำ

- **พ.ศ. ๒๔๕๙-พ.ศ. ๒๕๐๒** (รวม ๔๓ ปี)
พระสมุห์สด จนฺทสโร อายุ ๓๒ พรรษา ๑๐
พ.ศ. ๒๕๐๐ ได้รับพระราชทาน
เลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นเทพที่
พระมงคลเทพมุนี

- **พ.ศ. ๒๕๐๒-พ.ศ. ๒๕๐๘** (รวม ๖ ปี)
พระธรรมวโรดม (ปุ่น ปุณฺณสิริ ป.ธ.๖)
อายุ ๖๓ พรรษา ๔๒ พ.ศ. ๒๕๑๕
ได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นเป็น
สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช
เป็นสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ ๑๗
แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

- **พ.ศ. ๒๕๐๘-พ.ศ. ๒๕๖๔** (รวม ๕๖ ปี)
พระราชเวที (ช่วง วรปุญฺโญ ป.ธ.๙) อายุ ๔๐ พรรษา ๒๐
พ.ศ. ๒๕๓๘ ได้รับพระราชทานสถาปนาสมณศักดิ์
ขึ้นเป็นสมเด็จพระราชาคณะ ชั้นสุพรรณบัฏที่
สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์

ลำดับอาจารย์ใหญ่สำนักเรียนวัดปากน้ำ

พระสมุห์ธนิต อุปคุตฺโต (น.ธ.เอก)

อาจารย์ใหญ่สำนักเรียนวัดปากน้ำ รูปที่ ๑ พ.ศ. ๒๔๘๙-๒๔๙๘
พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์
เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่ "พระพิพัฒน์ธรรมคณี"
ชาตะ ๖ สิงหาคม ๒๔๕๙
มรณะ ๒๕ ตุลาคม ๒๕๓๕
อายุ ๗๖ พรรษา ๕๕

พระศรีวิสุทธิโมลี (ช่วง วรปุญฺโญ ป.ธ.๙)

อาจารย์ใหญ่สำนักเรียนวัดปากน้ำ รูปที่ ๒ พ.ศ. ๒๔๙๙-๒๕๐๘

พ.ศ. ๒๕๓๘ ได้รับพระราชทานสถาปนาสมณศักดิ์ขึ้นเป็น

สมเด็จพระราชาคณะ ชั้นสุพรรณบัฏที่ "สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์"

ชาตะ ๒๖ สิงหาคม ๒๔๖๘

มรณะ ๙ ธันวาคม ๒๕๖๔

อายุ ๙๖ พรรษา ๗๖

พระครูสมณธรรมสมาทาน

(ธีระ ธมฺมธโร ป.ธ.๔,น.ธ. เอก)

อาจารย์ใหญ่สำนักเรียนวัดปากน้ำ รูปที่ ๓ พ.ศ. ๒๕๐๙-๒๕๑๑

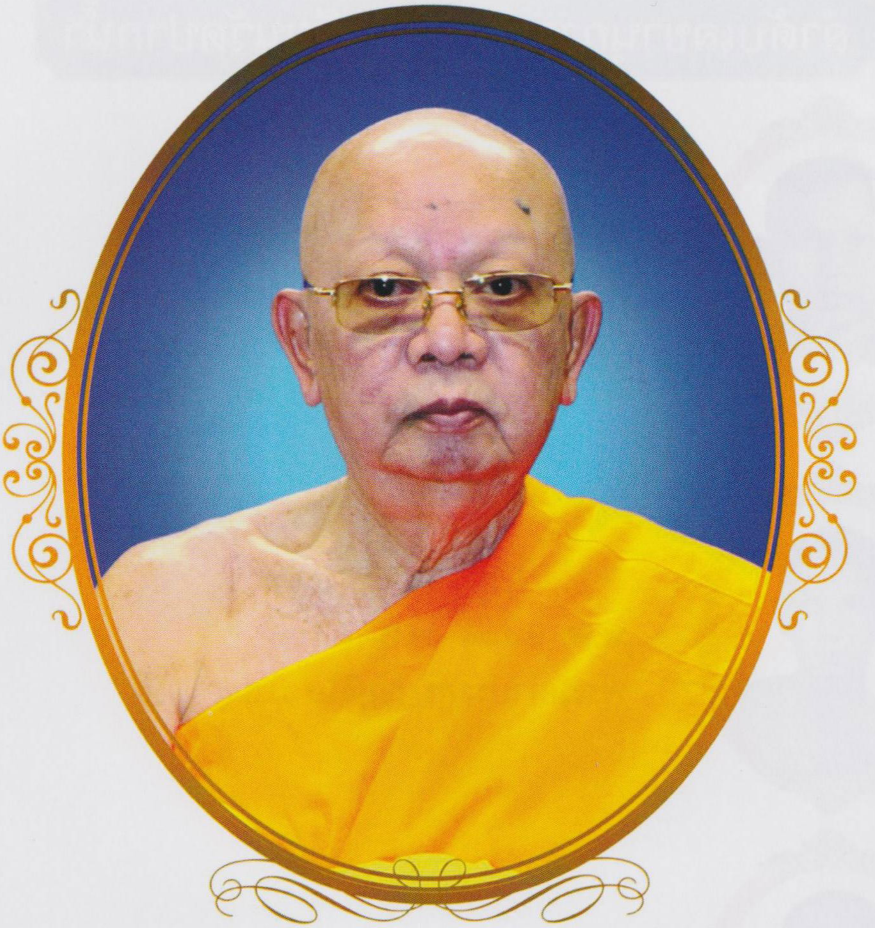
พ.ศ. ๒๕๑๐ ได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์

เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่ "พระภาวนาโกศลเถร.วิ"

ชาตะ ๑๗ มกราคม ๒๔๖๗

มรณะ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๑๑

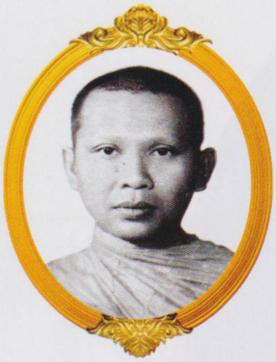
อายุ ๔๔ พรรษา ๒๓

พระมหาวิเชียร อโนมคุโณ ป.ธ.๙

อาจารย์ใหญ่สำนักเรียนวัดปากน้ำ รูปที่ ๔ พ.ศ. ๒๕๑๑-๒๕๖๔
พ.ศ. ๒๕๔๙ ได้รับพระราชทานสถาปนาสมณศักดิ์ขึ้นเป็นพระราชาคณะ
เจ้าคณะรอง ชั้นหิรัณยบัฏ ที่ "พระวิสุทธิวงศาจารย์"
ชาตะ ๗ พฤศจิกายน ๒๔๘๐
มรณะ ๒๖ กันยายน ๒๕๖๔
อายุ ๘๔ พรรษา ๖๔

ลำดับเลขานุการเจ้าสำนักเรียนวัดปากน้ำ

❖ **พ.ศ. ๒๔๘๙-พ.ศ. ๒๕๐๑**
พระมหาณรงค์ จิตญาโณ ป.ธ.๔

❖ **พ.ศ. ๒๕๐๒-พ.ศ. ๒๕๐๗**
พระมหาประยูร ณฏฺฐิโก ป.ธ.๔

❖ **พ.ศ. ๒๕๐๘-พ.ศ. ๒๕๐๙**
พระครูนิทัศธรรมธาดา (จรูญ พุทฺธสโร ป.ธ.๕)

❖ **พ.ศ. ๒๕๑๐-ปัจจุบัน**
พระมหาพาย ภทฺทโก ป.ธ.๖ (พ.ศ. ๒๕๕๒ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นเทพ ที่ พระเทพปริยัติวงศ์)

อาคารเรียนยุคก่อนมีโรงเรียนพระปริยัติธรรม

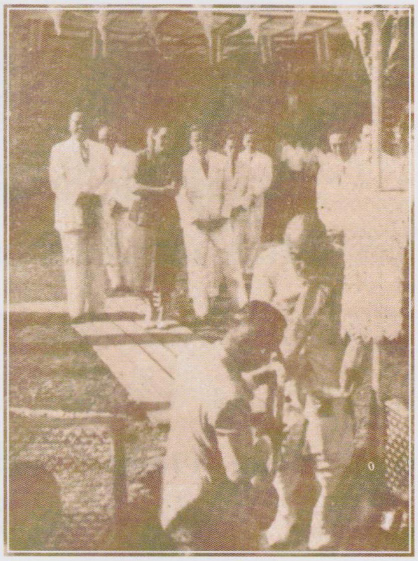
วัดปากน้ำสมัยนั้น ยังไม่มีโรงเรียนพระปริยัติธรรมอย่างเป็นทางการ ได้อาศัยอาคารและตึกบางแห่งภายในวัดเป็นสถานที่เรียน โดยมีสถานที่เรียนที่ใช้ดำเนินการเป็นประจำมีอยู่ ๓ แห่ง คือ **ตึกแดง** หรือ**ตึกดุสิตเนาวรัตน์-ยามาพิภพ-ดาวดึงส์** (บริเวณตึกมงคลเทพมุนี) เป็นอาคาร ๒ ชั้น **คณะกลาง** (บริเวณตึกปิยวันรัตน์) เป็นเรือนไทยชั้นเดียว, **อาคารจั่วล้ม** (บริเวณตึกอนาลัย) หรือ **"โรงเรียนต้นมะขาม"** เป็นอาคาร ๒ ชั้น ชั้นหนึ่งเป็นที่อยู่ อีกชั้นก็เป็นที่ศึกษาเล่าเรียนทั้งบาลีนักธรรม หมุนเวียนเปลี่ยนกันภาคเช้า ภาคบ่าย และภาคค่ำ

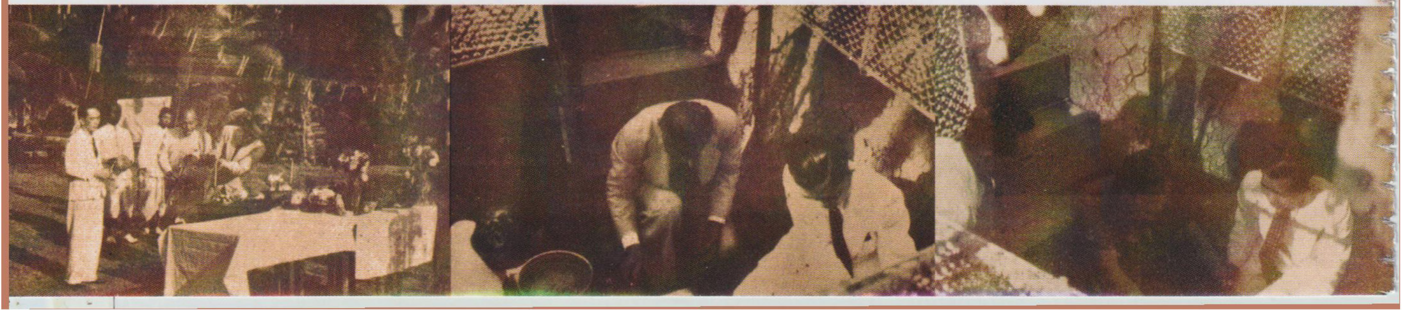

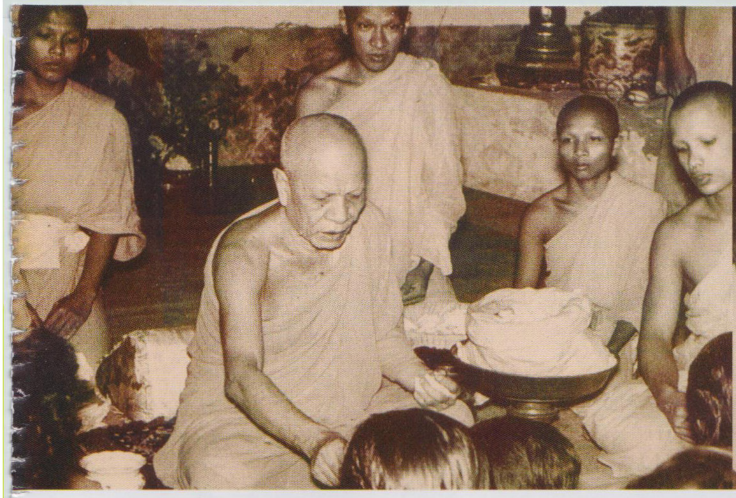

สร้างโรงเรียนพระปริยัติธรรมหลังใหญ่

สำนักเรียนวัดปากน้ำ นอกจากมีนักเรียนจำนวนมาก บางปีมีถึง ๕๐๐-๖๐๐ รูปแล้ว ยังต้องเตรียมสถานที่สำหรับสอบสนามหลวงอีกด้วย หลวงพ่อวัดปากน้ำได้ก่อสร้างโรงเรียนพระปริยัติธรรมเป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กสูง ๓ ชั้น ยาว ๒๙ วา ๒ ศอก (๕๙ เมตร) กว้าง ๕ วา ๑ ศอก (๑๐.๑๒ เมตร) โดยมี **"ฯพณฯ จอมพล ป.พิบูลสงคราม, นายกรัฐมนตรีและท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม"** ได้ให้เกียรติมาเป็นประธานทำพิธีวางศิลาฤกษ์ เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๙๓ ตรงกับวันมาฆบูชา ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓ เวลา ๐๙.๒๐ น. สร้างเสร็จ พ.ศ. ๒๔๙๗ ใช้เวลาในการก่อสร้าง ๔ ปี สิ้นงบประมาณก่อสร้างทั้งหมด ๒,๕๙๘,๑๑๐.๓๙ บาท ตั้งชื่อโรงเรียนแห่งนี้ว่า **"โรงเรียนพระปริยัติธรรมภาวนานุสนธิ์"** โดยพระธรรมวโรดม (ปุ่น ปุณฺณสิริ ป.ธ.๖)

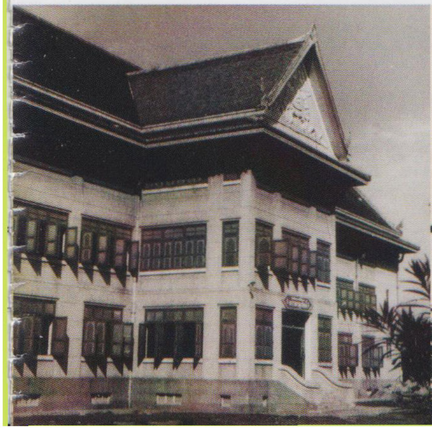

สร้างโรงเรียน : ปฐมบทพระของขวัญวัดปากน้ำ

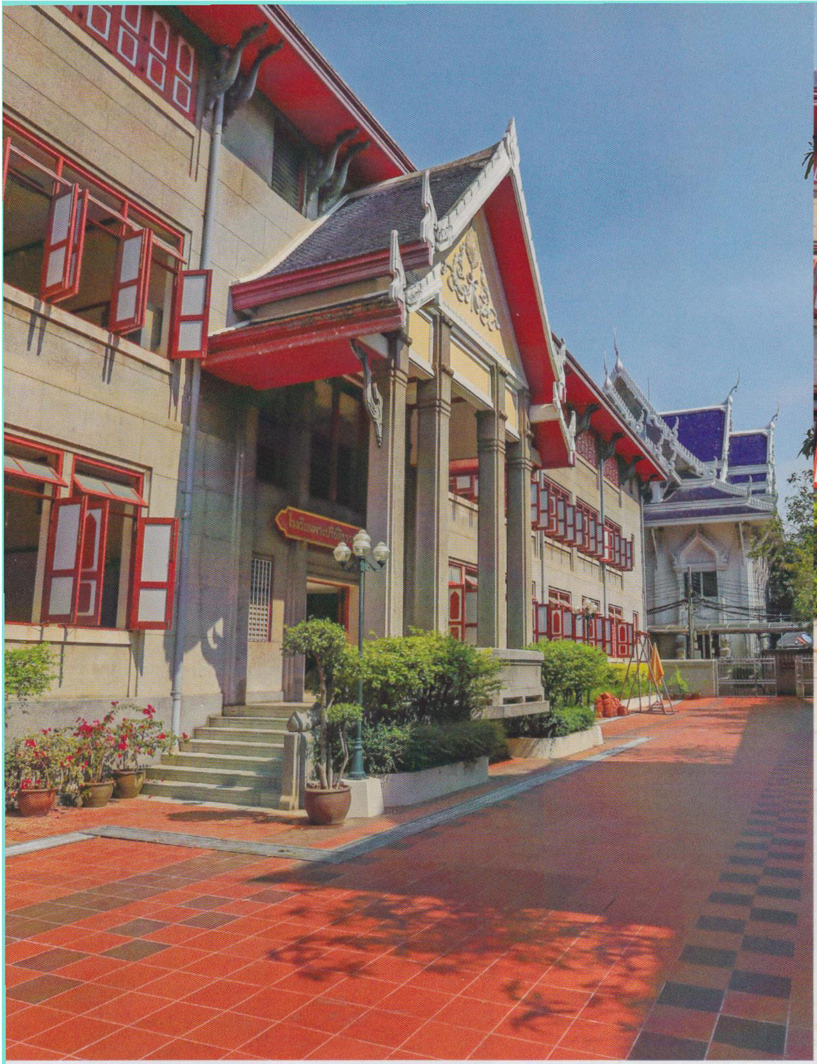
โรงเรียนแห่งนี้ เป็นตำนานที่ทำให้เกิดพระของขวัญ (พระผงวัดปากน้ำ) ทั้งนี้ หลวงพ่อวัดปากน้ำสร้างขึ้นเพื่อมอบเป็นของขวัญ ๑ องค์ สำหรับสาธุชนผู้บริจาคทรัพย์ จำนวน ๒๕ บาทขึ้นไป บริจาคมากน้อยเท่าใด ก็จะได้รับพระของขวัญเพียง ๑ องค์ เท่านั้นไม่ได้สร้างให้เช่าบูชา แต่สร้างเพื่อมอบไว้เป็นของขวัญ มีพระรัตนตรัยไว้บูชาประจำตัว

หลวงพ่อวัดปากน้ำ ได้สร้างพระของขวัญรุ่นที่ ๑ และทำพิธีบรรจุอานุภาพธรรมกายตั้งแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ ตลอดพรรษา และมอบให้แก่ผู้ร่วมบริจาคทรัพย์รวมสร้างโรงเรียน ในวันแรม ๖ ค่ำ เดือน ๑๑ พ.ศ. ๒๔๙๓ ซึ่งเป็นวันอภิลักขิตสมัยคล้ายวันเกิดของท่าน ณ พระอุโบสถวัดปากน้ำ

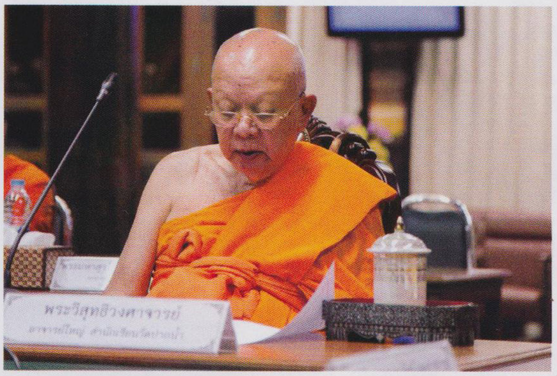

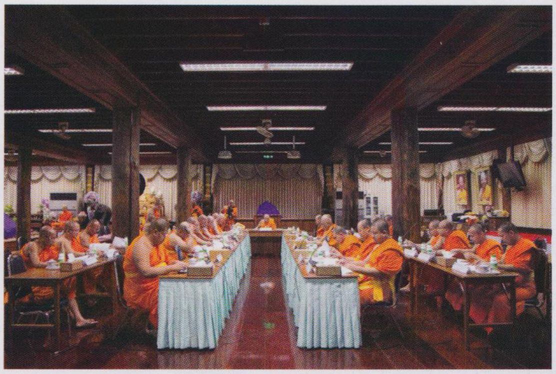
ประโยชน์โสตถิผลของโรงเรียนพระปริยัติธรรมภาวนานุสนธิ์

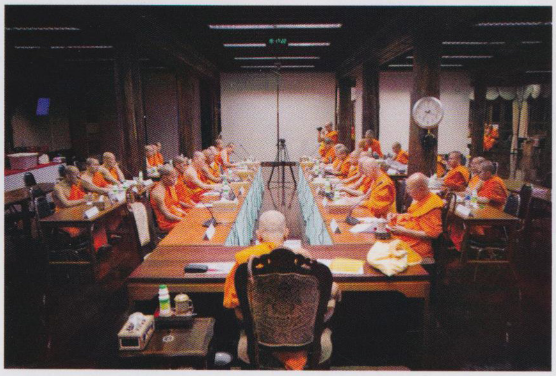
โรงเรียนแห่งนี้ยังอำนวยประโยชน์โสตถิผลในด้านอื่นๆ เช่น ใช้เป็นสถานที่อบรมพระนวกะของวัดปากน้ำ เขตภาษีเจริญ เขตธนบุรี, สถานที่สอบนวกะภายในเขตภาษีเจริญ, สถานที่สอบธรรมและธรรมศึกษาสนามหลวงของสำนักเรียนวัดปากน้ำและสำนักเรียนใกล้เคียง, คณะเขตภาษีเจริญ-เขตบางแค, สถานที่สอบบาลีสนามหลวง ประโยค ป.ธ.๕-๖, ประโยค ป.ธ. ๓ (ครั้งที่ ๒/สอบซ่อม), บาลีศึกษา บ.ศ.๖ และ บ.ศ.๓, สถานที่อบรมพระธรรมทูตในประเทศ, สถานที่อบรมบาลีสนามหลวง, และถูกใช้เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม-บริจาคโลหิต ที่พักผู้รักษาศีล และที่พักสามเณรภาคฤดูร้อน เป็นต้น

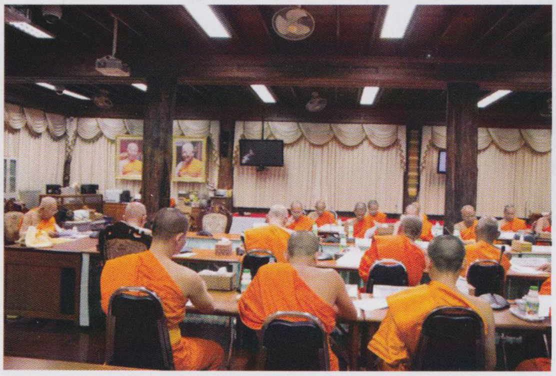

❖ การประชุมผู้บริหาร และคณะครูสำนักเรียนวัดปากน้ำ (ภาพเมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๗)

❖ เจ้าสำนักเรียน-อาจารย์ใหญ่-เลขานุการ

❖ เจ้าสำนักเรียน-อาจารย์ใหญ่-เลขานุการ-คณะครูนวกภูมิ

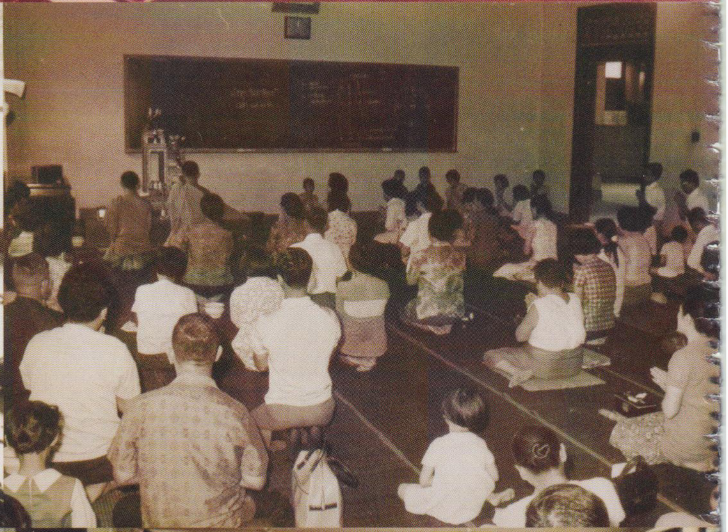

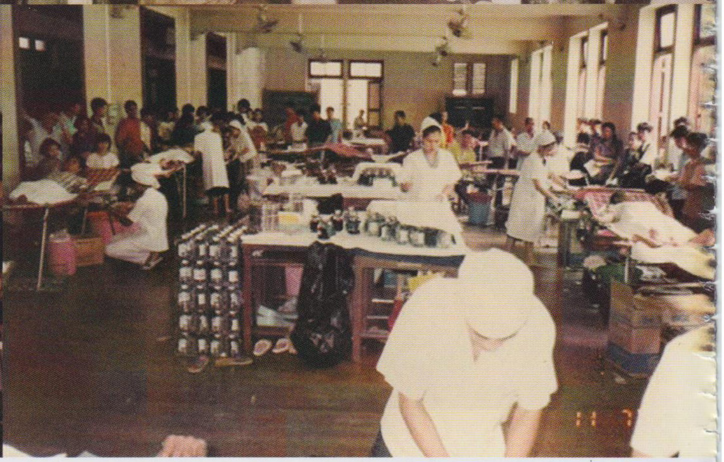
❖ เจ้าสำนักเรียน-อาจารย์ใหญ่-เลขานุการ-คณะครูแผนกบาลี

❖ เจ้าสำนักเรียน-อาจารย์ใหญ่-เลขานุการ-คณะครูแผนกธรรม

การจัดสอนและจัดสอบนวกภูมิ

วัดปากน้ำได้จัดถวายความรู้ทั้งการศึกษาอบรมแก่พระนวกะเป็นการภายในมานานแล้ว จนต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๐๗ หลวงพ่อเจ้าประคุณสมเด็จฯ เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งเป็นพระราชาคณะชั้นราชที่ **"พระราชเวที"** ได้อาราธนาพระนวกะในเขตภาษีเจริญมารวมสอบที่วัดปากน้ำ มีพระนวกะมาสอบเป็นจำนวนมาก บางปีมีจำนวนเกือบ ๑,๐๐๐ รูป

นอกจากนี้ มีการขยายตัวของการสอบนวกภูมิไปยังสำนักต่าง ๆ สนามสอบ วัดปลูกศรัทธาและคณะสงฆ์ภายในเขตลาดกระบัง กรุงเทพมหานคร สนามสอบ วัดวิเวกวนาราม อ.บางน้ำเปรี้ยว จ.ฉะเชิงเทรา โดยการจัดสอบกระทำเหมือน **"การสอบบาลีสนามหลวง"** กล่าวคือ มีพระผู้นำข้อสอบจากวัดปากน้ำนำปัญหากลับมาตรวจ และประกาศผลที่วัดปากน้ำ

❖ คณะครูและพระนวกะวัดปากน้ำ พ.ศ. ๒๕๐๙

เปิดสอบนวกภูมิประเทศอินเดีย

สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ ได้เมตตาเปิดสนามสอบพระปริยัติธรรม ชั้นนวกภูมิ ณ วัดไทยพุทธคยา-อินเดีย รัฐพิหาร ประเทศอินเดีย โดย พระเทพโพธิวิเทศ เจ้าอาวาสวัดไทยพุทธคยา-อินเดีย หัวหน้าพระธรรมทูต สายประเทศอินเดีย-เนปาล ได้จัดโครงการส่งเสริมพระปริยัติธรรมระหว่าง พรรษา ในวันที่ ๑-๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๗ มีนักเรียนจากวัดต่าง ๆ ทั้งจาก ประเทศอินเดียและประเทศเนปาลเข้าสอบทั้งสิ้น ๑๐๕ รูป/คน, จำแนกเป็น พระภิกษุสามเณร ๕๔ รูป, แม่ชี ๒๘ ท่าน, คฤหัสถ์ ๒๓ คน ขาดสอบ ๕, คงสอบ ๙๔, สอบผ่าน ๙๑, สอบตก ๓

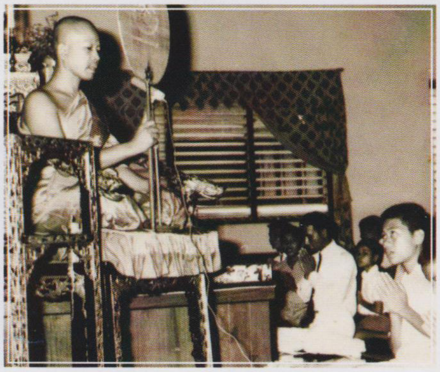

ในการนี้ หลวงพ่อสมเด็จฯ ได้มอบหมายให้พระปิฎกเมธี พระมหาหวน ยสาโส ป.ธ.๙ พระมหาฉลอง ธมฺมฉนฺโท พระมหาสามารถ ชวนปญฺโญ วัดปากน้ำ เป็นผู้แทนนำข้อสอบพร้อมเฉลย เดินทางเป็นสักขีพยาน พร้อมด้วยพระกิตติโสภณวิเทศ วัดนาคปรก เจ้าคณะแขวงปากคลองภาษีเจริญ พระครูปลัด มังกร ปญฺญาวุฑฺโฒ วัดนาคปรก ทั้งนี้ เพื่ออำนวยการสอบร่วมกับคณะสงฆ์วัดไทยพุทธคยา-อินเดีย

โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดปากน้ำ

ปี พ.ศ. ๒๕๐๗ ซึ่งเป็นสมัยที่หลวงพ่อพระครูสมณธรรมสมาทาน (พระมหาธีระ ธมฺมธโร ป.ธ. ๔, น.ธ. เอก) หรือที่รู้จักกันในนาม **"หลวงพ่อเล็ก"** ดำรงตำแหน่งอาจารย์ใหญ่ของสำนักเรียนวัดปากน้ำ ได้มีการเปิดโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ขึ้น โดยการริเริ่มของพระมหาอารีย์ อริชโย ป.ธ. ๙ ร่วมกับพระมหาเปรียญของวัดปากน้ำอีกหลายรูป ที่ได้เข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และได้ต้นแบบมาเปิดสอนที่วัดปากน้ำ แต่ดำเนินการได้ประมาณ ๓ ปี ก็ต้องยุติลง

ทั้งนี้ นอกจากจะขาดผู้สานต่อนโยบายแล้ว ภาระงานด้านการศึกษาส่วนอื่นของสำนักเรียนวัดปากน้ำก็มีเพิ่มมากขึ้นอีกด้วย

• ที่ตั้งอาคาร "หอสมุดธรรมคุณากร"
บริเวณ "หอเจริญวิปัสสนา" ในปัจจุบัน

วัสดุทางการศึกษา

สำนักเรียนวัดปากน้ำ แรกเริ่มเดิมทีนั้นงบประมาณในด้านการจัดการศึกษาไม่ค่อยจะมีนัก ทั้งนี้เพราะเป็นระยะแห่งการพัฒนาวัดในหลายๆ ด้าน วัสดุที่จะประกอบการเรียนการสอน โดยเฉพาะตำราเรียนก็หายาก และราคาแพง โดยเฉพาะเปรียญธรรมสูงๆ หาได้ยาก ต้องอาศัยหยิบยืมจากนักเรียนรุ่นพี่ บางครั้งต้องไปขอถ่ายสำเนาเอาเอง

❖ บริเวณภายใน "ห้องสมุดมงคลสิริ" ในปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม ทางสำนักเรียนวัดปากน้ำ ก็พยายามให้การสนับสนุนส่งเสริม โดยให้นักเรียนหยิบยืมจาก **"หอสมุดธรรมคุณากร"** (ตั้งอยู่ ณ หอเจริญวิปัสสนา หรือหอขาว ปัจจุบัน) ส่วนสมุด ดินสอ ปากกานั้นส่วนใหญ่นักเรียนจัดหามาเอง

ปัจจุบัน **"สมาคมศิษย์หลวงพ่อวัดปากน้ำ มสจ."** โดยอาจารย์ตรีธา เนียมขำ นายกสมาคมฯ พร้อมคณะกรรมการ จัดตำราเรียนถวาย และนักเรียนสามารถหยิบยืมได้จาก **"ห้องสมุดมงคลสิริ"** ณ ตึกวิเศษธรรมกาย วัดปากน้ำ

อุปกรณ์ทางการศึกษา

อุปกรณ์ทางการศึกษา ในยุคเริ่มตั้งสำนักเรียน อันได้แก่ **"เครื่องเทปเสียง"** ทางสำนักเรียนฯซื้อมาใช้เอง โดยเฉพาะแผนกบาลี ต้องจองเวลาตกลงกันว่าห้องไหนจะใช้วันไหน เวลาไหน จนบางครั้งเกือบทะเลาะกันเพราะความต้องการที่จะใช้เทปเสียงก็มี

ส่วนอุปกรณ์อื่นๆ เช่น **เครื่องพิมพ์ดีด เครื่องโรเนียว เครื่องอัดสำเนากระดาษไข เครื่องบันทึกภาพ (๘ มิลลิเมตร) เครื่องคอมพิวเตอร์ ปริ้นเตอร์ สแกนเนอร์ เครื่องถ่ายเอกสาร เครื่องโรเนียวดิจิตอล (Copy Print) โปรเจคเตอร์-จอ** ทางสำนักเรียนฯ ได้พยายามจัดซื้อมาใช้เพิ่มเติมโดยตลอดตามยุคตามสมัย ทั้งนี้ เพราะมีกิจกรรมทางด้านการศึกษา เป็นต้นว่า การจัดสอบเป็นการภายใน และการสอบนวกะ ต้องออกข้อสอบ-เฉลย-ประกาศผล ดังนั้น จึงต้องจัดหาอุปกรณ์ไว้ให้พร้อมพอสมควร

ระเบียบการศึกษาพระปริยัติธรรม
สำนักเรียนวัดปากน้ำ

การประชุมครู (สมัยสามัญ)

ครั้งที่ ๑ วันขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๖ เวลา ๑๙.๐๐ น.

ครั้งที่ ๒ วันแรม ๗ ค่ำ เดือน ๑๐ เวลา ๑๙.๐๐ น.

ณ โรงเรียนพระปริยัติธรรมภาวนานุสนธิ์ สำนักเรียนวัดปากน้ำ นอกจากนี้ อาจจะมีการเรียกประชุมเมื่อมีวาระพิเศษ

กำหนดเวลาในการเรียนการสอน

แผนกบาลี-นักธรรม-ธรรมศึกษา เปิดเรียนวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๖ แบ่งเวลาออกเป็นวันละ ๓ ภาคเรียน ทำการเรียนการสอนภาคเรียนละ ๒ ชั่วโมง และมีเวลาพักระหว่างชั่วโมงรวม ๑๐ นาที ดังนี้

ภาคเช้า	เวลา ๐๘.๐๐-๑๐.๐๐ น.	แผนกบาลี
ภาคบ่าย	เวลา ๑๓.๐๐-๑๕.๐๐ น.	แผนกธรรม-ธรรมศึกษา
ภาคค่ำ	เวลา ๑๘.๐๐-๒๐.๐๐ น.	แผนกบาลี

แผนกนวภูมิ เปิดเรียนในวันแรม ๙ ค่ำ เดือน ๘ แบ่งเวลาการศึกษาอบรมออกเป็นวันละ ๓ ภาค คือ

ภาครุ่งอรุณ	เวลา ๐๔.๓๐-๐๕.๑๕ น.	ศึกษาอบรม
ภาคเช้า	เวลา ๐๘.๐๐-๑๐.๐๐ น.	ศึกษาเล่าเรียน
ภาคบ่าย	เวลา ๑๔.๐๐-๑๖.๐๐ น.	ศึกษาเล่าเรียน
ภาคค่ำ	เวลา ๑๘.๓๐-๑๙.๓๐ น.	ศึกษาปฏิบัติ

กำหนดปิดเรียน

หยุดเรียนตามปกติทุกวันโกน-วันพระ

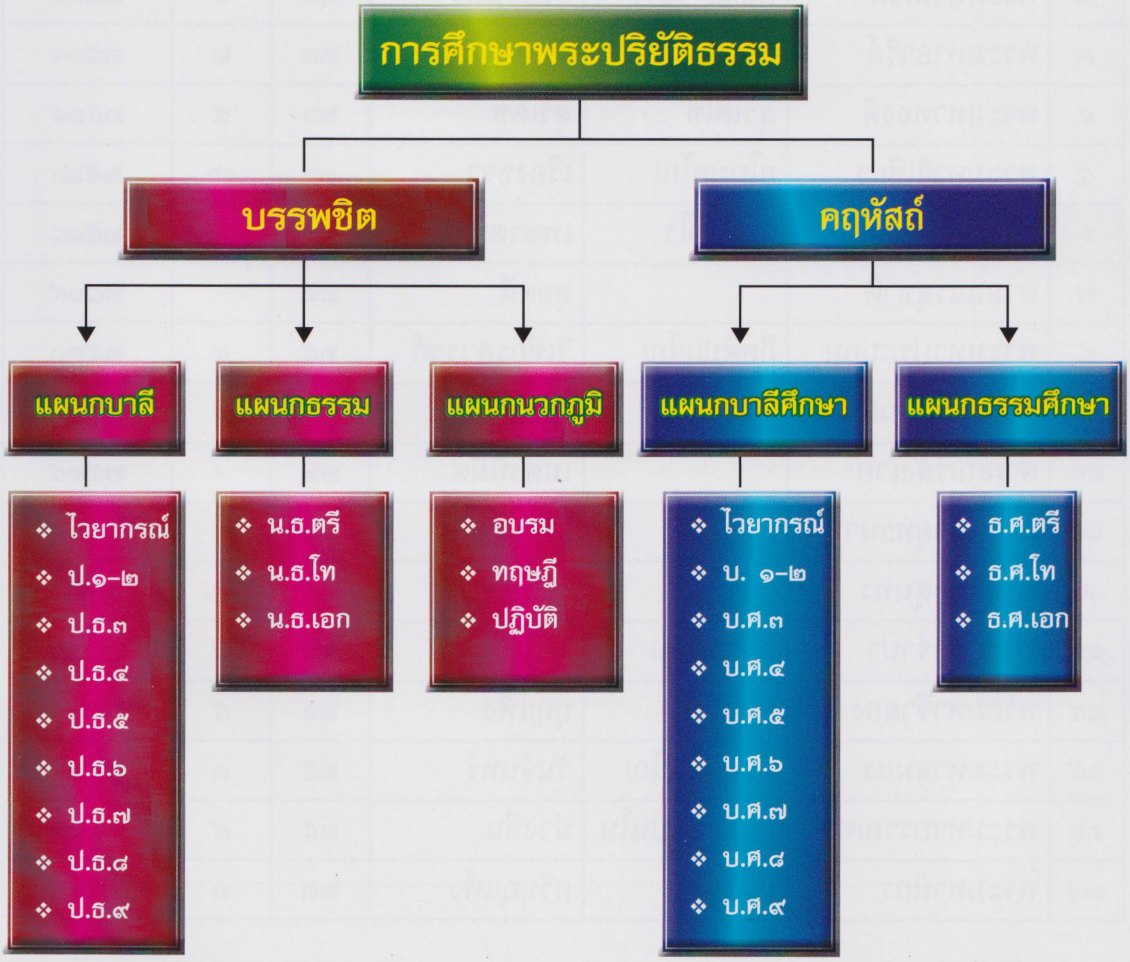
เทศกาลสำคัญทางศาสนา : เทศกาลเข้าพรรษา และพิธีตักบาตรเทโว

เทศกาลสำคัญของชาติ : วันที่ ๕ ธันวาคม วันเฉลิมพระชนมพรรษา

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดชมหาราช วันที่ ๑๒ สิงหาคม วันเฉลิมพระชนมพรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ, วันสิ้นปี และวันขึ้นปีใหม่

เทศกาลสำคัญของสำนัก : สอบธรรมสนามหลวง, สอบบาลีสนามหลวง, สอบนวกภูมิ, อบรมนักธรรมก่อนสอบ, อบรมบาลีก่อนสอบ, วันซ้อมกฐิน-รับกฐินพระราชทาน, รับประกาศนียบัตร,

โครงสร้างการศึกษาพระปริยัติธรรมสำนักเรียนวัดปากน้ำ

รายชื่อพระภิกษุ-สามเณร
ผู้สอบไล่ได้เปรียญธรรม ๙ ประโยค
ในนามสำนักเรียนวัดปากน้ำ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร

ที่	ชื่อ	ฉายา	นามสกุล	อายุ	พรรษา	พ.ศ. ที่สอบได้
๑	พระมหาสว่าง	ปภากโร	รัตนรัตติ	๒๖	๖	๒๕๐๑
๒	พระมหาเสริม	ปญฺญาวชิโร	วงษ์จันทร์	๒๔	๔	๒๕๐๔
๓	พระมหาอารีย์	อริชโย	สหชาติโกสีห์	๒๓	๒	๒๕๐๔
๔	พระมหาทองดี	สุรเตโช	สุรเดช	๒๖	๕	๒๕๑๕
๕	พระมหาวิเชียร	อโนมคุโณ	เรืองขจร	๓๖	๑๖	๒๕๑๖
๖	พระมหามนตรี	ขนฺติสาโร	เพชรศาสตร์	๓๐	๑๐	๒๕๑๘
๗	สามเณรสุชาติ		สอดสี	๒๒	-	๒๕๑๙
๘	พระมหาประนอม	กิตฺติปญฺโญ	วิเชียรสวรรค์	๒๕	๔	๒๕๒๐
๙	สามเณรสุจินต์		เพชรเนียน	๒๐	-	๒๕๒๒
๑๐	สามเณรสังเวย		เนตรนิมิต	๒๒	-	๒๕๒๔
๑๑	พระมหายุทธนา	ปริชาโน	ลิ้ภาณุวงค์	๒๖	๖	๒๕๒๕
๑๒	พระมหาสุนทร	สุนฺทโร	สันติธัช	๓๕	๑๔	๒๕๒๖
๑๓	พระมหาจำปา	วชิรญาโณ	ใจมูล	๒๙	๙	๒๕๒๘
๑๔	พระมหาจำลอง	ธมฺมโชติ	บุญเพ็ง	๒๖	๕	๒๕๒๘
๑๕	พระมหาสมยง	สมฺมาปญฺโญ	วันจันทร์	๒๕	๓	๒๕๒๘
๑๖	พระมหาบรรณหาร	ปุญฺญสมฺปนฺโน	ม่วงชื่น	๒๕	๔	๒๕๒๙
๑๗	พระมหานิกร	มโนกโร	ศรีบุญเพ็ง	๒๓	๑	๒๕๓๐

ที่	ชื่อ	ฉายา	นามสกุล	อายุ	พรรษา	พ.ศ. ที่สอบได้
๑๘	พระมหาบุญชู	กิตฺติโชติโก	ไทยลา	๒๙	๘	๒๕๓๑
๑๙	สามเณรวิเชียร		ปราบพาล	๒๒	-	๒๕๓๑
๒๐	พระมหาสุขคำ	สิริมงฺคโล	เขื่อนแก้ว	๓๕	๑๕	๒๕๓๓
๒๑	พระมหาบุญพา	จิตปุญฺโญ	มีชนะ	๓๓	๑๓	๒๕๓๓
๒๒	พระมหาสมคิด	อนาลโย	สวยล้ำ	๓๑	๙	๒๕๓๓
๒๓	สามเณรวินัย		เภาเสน	๒๒	-	๒๕๓๓
๒๔	พระมหาสิงห์คำ	ชยวํโส	ไชยวงค์	๒๙	๙	๒๕๓๓
๒๕	พระมหาสุบิน	ธีรวํโส	มณีวงษ์	๓๗	๑๗	๒๕๓๕
๒๖	พระมหาชูพงษ์	สุชุติโก	อัจจาธร	๓๓	๑๓	๒๕๓๕
๒๗	พระมหาประยุทธ	จานุตฺตโม	น้อยแก้ว	๓๒	๑๒	๒๕๓๕
๒๘	พระมหาสมปอง	กุรุปญฺโญ	วัฒนกูล	๒๓	๑	๒๕๓๕
๒๙	สามเณรมนตรี		สืบด้วง	๒๒	-	๒๕๓๕
๓๐	พระมหาจรัญ	วิจารณเมธี	นิลาพันธุ์	๓๑	๑๑	๒๕๓๖
๓๑	พระมหาประสม	อธิพุทฺธิ	สินทอง	๒๔	๓	๒๕๓๖
๓๒	พระมหาวิมล	ญาณวิมโล	คำเครื่อง	๒๓	๒	๒๕๓๖
๓๓	สามเณรสนธิญาณ		รักษาภักดี	๒๒	-	๒๕๓๖
๓๔	สามเณรฉลวย		จันทร์หอม	๒๒	-	๒๕๓๖
๓๕	พระมหาทองดี	ปญฺญาวชิโร	กันทวงค์	๒๖	๖	๒๕๓๗
๓๖	พระมหาเสนาะ	กิตฺติเสโน	กัณหฑัต	๒๔	๔	๒๕๓๗
๓๗	พระมหาอัษราวิชญ์	ภูริภูสิโต	โฉมศรี	๒๔	๔	๒๕๓๗
๓๘	พระมหาประดิษฐ์	สุเนตฺโต	สุขสมเนตร	๓๐	๑๐	๒๕๓๙
๓๙	พระมหาณรงค์ศักดิ์	กิตฺติสิทฺโธ	รักษาสิทธิ์	๒๙	๙	๒๕๓๙
๔๐	พระมหาครรชิต	สุชิตคนฺโธ	กล่อมดี	๒๒	๒	๒๕๔๐
๔๑	พระมหาประพัฒน์	สิริปญฺโญ	ศรีสกุล	๒๖	๖	๒๕๔๐
๔๒	พระมหาทวี	มหาปญฺโญ	ละลง	๒๘	๘	๒๕๔๑
๔๓	พระมหาชิต	ติกฺขปญฺโญ	กุมบุรี	๓๓	๑๓	๒๕๔๒

ที่	ชื่อ	ฉายา	นามสกุล	อายุ	พรรษา	พ.ศ. ที่สอบได้
๔๔	พระมหาภรต	วราภิญฺโญ	นวลแก้ว	๒๘	๘	๒๕๔๒
๔๕	สามเณรเดชจำลอง		พุฒหอม	๒๒	-	๒๕๔๒
๔๖	พระมหาบุญส่ง	กลฺยาโณ	พลีชมภู	๓๗	๑๗	๒๕๔๓
๔๗	พระมหานิรมิต	กิตฺติมิตฺโต	แก้วกูล	๒๕	๓	๒๕๔๓
๔๘	พระมหาธเนส	ธเนโส	สังข์แก้ว	๒๒	๑	๒๕๔๓
๔๙	สามเณรทิตติ		ต่วนโต	๒๑	-	๒๕๔๓
๕๐	พระมหารัญนา	ชินวํโส	บุญสวัสดิ์	๒๘	๘	๒๕๔๔
๕๑	พระมหามานิต	มานิโต	สกลหล้า	๒๖	๕	๒๕๔๔
๕๒	พระมหาสมเดช	ตปสีโล	ศรีลางัด	๒๙	๗	๒๕๔๔
๕๓	พระมหาวัฒน์พร	อภิวฑฺฒโน	บุญมาก	๒๙	๑๐	๒๕๔๔
๕๔	พระมหาชำนาญ	มหาชาโน	พูดเพราะ	๒๗	๖	๒๕๔๕
๕๕	พระมหาสุพจน์	วชิรสโม	สมเพชร	๒๓	๒	๒๕๔๕
๕๖	พระมหาสุพจน์	กิตติวณฺโณ	สร้อยเสน	๓๑	๑๑	๒๕๔๕
๕๗	พระมหาวิเศษ	ปญฺญาวชิโร	เสาะพบดี	๓๕	๑๓	๒๕๔๕
๕๘	พระมหาเคนน้อย	สีลคุโณ	บุญชูหล้า	๓๙	๑๘	๒๕๔๖
๕๙	พระมหาหวน	ยสาโส	แสงแก้วพเนาว์	๒๓	๑	๒๕๔๖
๖๐	สามเณรสุรไกร		คงบุญวาสน์	๒๑	-	๒๕๔๗
๖๑	พระมหาสมาน	มโนพนฺโธ	แสนพันธ์	๒๓	๒	๒๕๔๘
๖๒	สามเณรสร้อย		ถือพุทธ	๒๒	-	๒๕๔๘
๖๓	พระมหาศิริศักดิ์	ทตฺตสิริ	เวียงอุโฆษณ์	๔๓	๒๓	๒๕๔๙
๖๔	พระมหาสำราญ	สุเมโธ	มโนรัตน์	๒๙	๘	๒๕๔๙
๖๕	พระมหาชนะชัย	โสตฺถิโก	ถิระมัย	๓๕	๑๒	๒๕๔๙
๖๖	พระมหามงคล	มงฺคโล	งามทรัพย์	๔๒	๑๐	๒๕๕๔
๖๗	พระมหาสิทธิชัย	ชยสิทฺธิ	ปัญญาไวย์	๒๘	๗	๒๕๕๔
๖๘	สามเณรสุรินต์		สินสมุด	๒๑	-	๒๕๕๔
๖๙	สามเณรปรีชา		เหง้าโอสา	๒๑	-	๒๕๕๔

ที่	ชื่อ	ฉายา	นามสกุล	อายุ	พรรษา	พ.ศ. ที่สอบได้
๗๐	พระมหากฤษณลักษณ์	เขมงฺกโร	เกิดสมบูรณ์	๔๒	๒๒	๒๕๕๕
๗๑	พระมหาเทวา	ญาณทสฺสี	ทาศรี	๒๙	๙	๒๕๕๕
๗๒	พระมหาจรูญ	อาภทฺธโร	บัวศรี	๒๗	๖	๒๕๕๕
๗๓	พระมหาไพรัช	วิรโช	ดอกพอง	๒๔	๒	๒๕๕๖
๗๔	พระมหาณัฐพล	พลาธิโก	กาศสนุก	๒๖	๖	๒๕๕๘
๗๕	สามเณรขวัญชัย		บุตรวิเศษ	๒๑	-	๒๕๕๘
๗๖	สามเณรจีรศักดิ์		สีลาทอง	๒๐	-	๒๕๕๘
๗๗	พระมหาสายฝน	มณิโชติ	มณีโชติ	๒๗	๕	๒๕๕๙
๗๘	พระมหาเอกชัย	เอกญฺชโย	สันติปัญญา	๒๖	๕	๒๕๕๙
๗๙	พระมหาชาตรี	ธมฺมฏฺฐิจิติ	บุตรมณี	๓๐	๘	๒๕๕๙
๘๐	พระมหาฐานันดร์	สุทฺธิญาโณ	แก้วทอง	๔๗	๑๙	๒๕๖๐
๘๑	พระมหาปรีชา	กิตฺติเมธี	คุณวิชา	๓๐	๑๐	๒๕๖๐
๘๒	พระมหาอภิชาติ	อภิชาโต	พรหมประสิทธิ์	๒๖	๕	๒๕๖๐
๘๓	พระมหาฉลอง	ธมฺมฉนฺโท	ทุยมะเริง	๓๕	๑๕	๒๕๖๑
๘๔	พระมหาวิเชียร	สุธีโร	สิงห์คิบุตร	๓๑	๑๑	๒๕๖๑
๘๕	สามเณรอาชัญ		สอาดเอี่ยม	๒๑	-	๒๕๖๔

ความสำเร็จในการจัดการศึกษาของสำนักเรียนวัดปากน้ำ

สำนักเรียนวัดปากน้ำ อาจกล่าวได้ว่า เป็นสำนักเรียนแห่งหนึ่งที่ประสบผลสำเร็จในด้านการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการศึกษาพระบาลี ทั้งนี้ อาจพิจารณาได้ในด้านต่าง ๆ ดังนี้

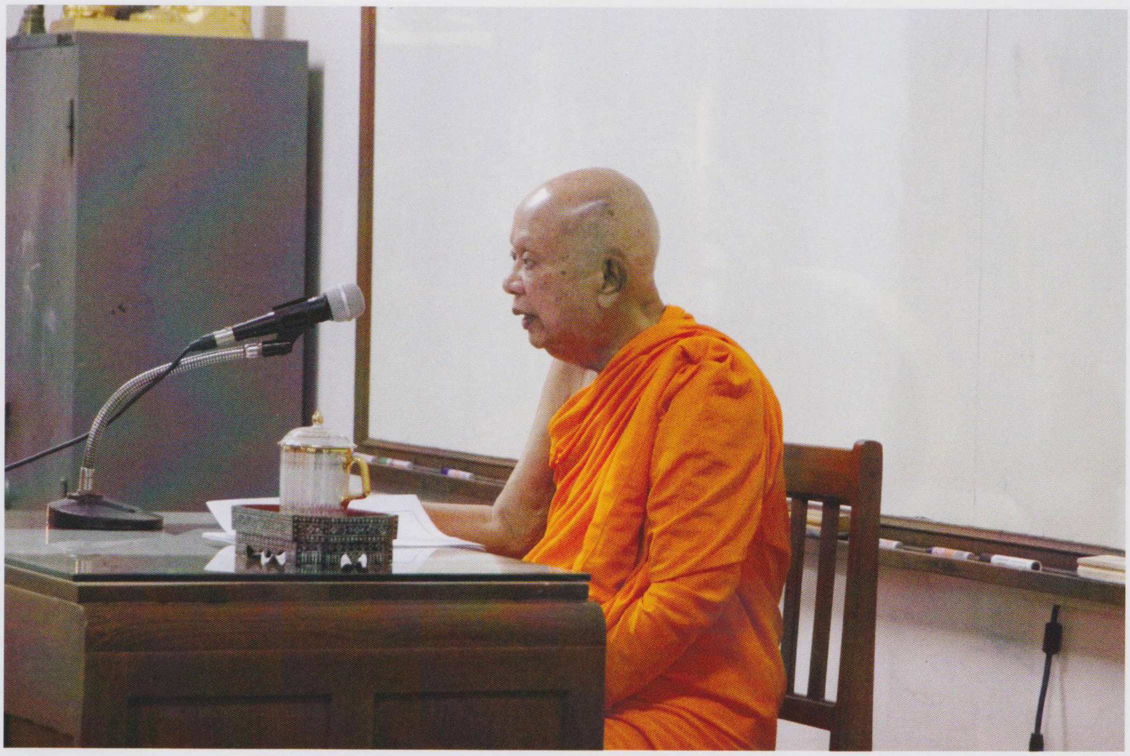
ด้านที่ ๑ : มีผู้สำเร็จจากสำนักเรียนแห่งนี้เป็นประโยค ๑-๒ ประโยค ป.ธ.๓ ถึง ป.ธ.๙ จำนวนประมาณ ๓,๕๐๐ รูป กล่าวเฉพาะเป็นเปรียญธรรม ๙ ประโยค ๘๒ รูป (สอบได้ประโยค ป.ธ.๙ รูปแรก พ.ศ. ๒๕๐๑) แบ่งประเภทได้ ดังนี้

พระภิกษุ	๖๘	รูป
สามเณรนาคหลวง	๑๕	รูป
สามเณรนาคหลวงในพระบรมราชานุเคราะห์	๒	รูป

ด้านที่ ๒ : ผู้สำเร็จจากสำนักเรียนวัดปากน้ำแห่งนี้มีความเจริญก้าวหน้าในสมณฐานันดรศักดิ์ เป็นทั้งพระฐานานุกรม, พระครูสัญญาบัตร, พระราชาคณะตั้งแต่ชั้นสามัญ–ชั้นราช–ชั้นเทพ–ชั้นธรรม–ชั้นรองสมเด็จพระราชาคณะ และสมเด็จพระราชาคณะ

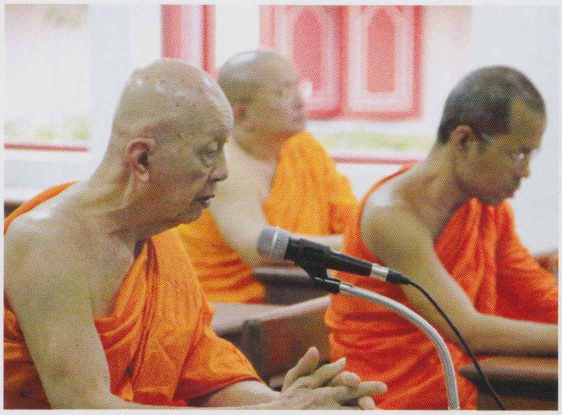
ด้านที่ ๓ : มีผู้สำเร็จจากสำนักเรียนวัดปากน้ำแห่งนี้มีความเจริญก้าวหน้าในตำแหน่งหน้าที่การงาน เป็นเจ้าอาวาส, เจ้าคณะตำบล, รองเจ้าคณะอำเภอ, เจ้าคณะอำเภอ, รองเจ้าคณะจังหวัด, เจ้าคณะจังหวัด, รองเจ้าคณะภาค, เจ้าคณะภาค, เจ้าคณะใหญ่, กรรมการมหาเถรสมาคม, ประธานกรรมการมหาเถรสมาคม

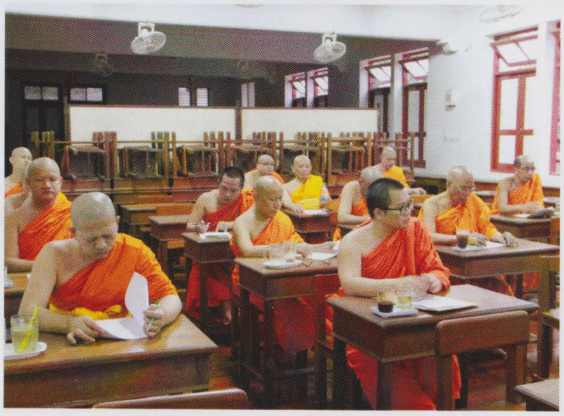
นอกจากนี้ มีผู้สำเร็จจากสำนักเรียนวัดปากน้ำแห่งนี้ เมื่อลาสิกขาออกไปประสบความสำเร็จในชีวิต สามารถไปประกอบสัมมาชีพส่วนตัว องค์กรภาคเอกชน หรือเป็นข้าราชการสังกัดในหน่วยงานต่าง ๆ อีกเป็นจำนวนมาก

❖ การประชุมคณะครูสำนักเรียนวัดปากน้ำ

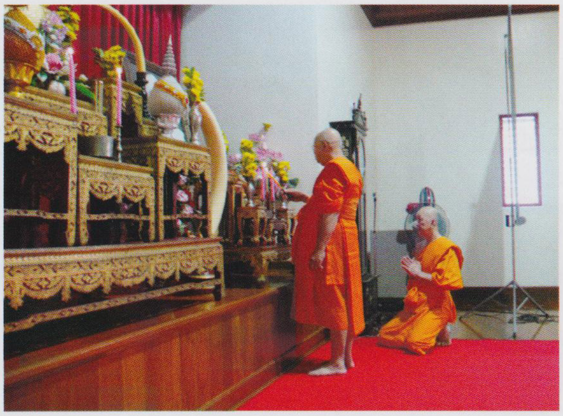

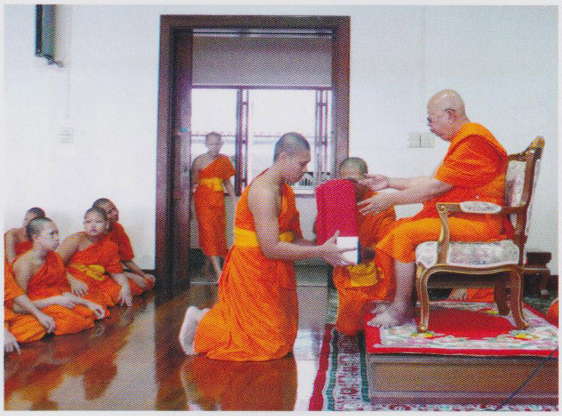

❖ พิธีปิดอบรมบาลีก่อนสอบสำนักเรียนวัดปากน้ำ

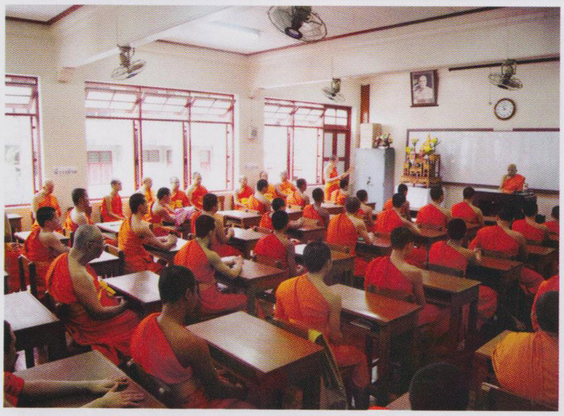

❖ พิธีเปิดอบรมบาลีก่อนสอบสำนักเรียนวัดปากน้ำ

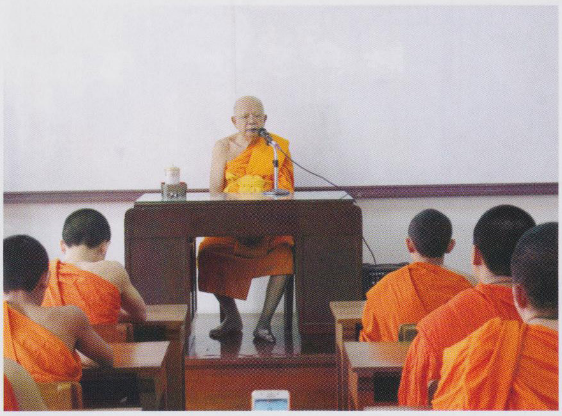

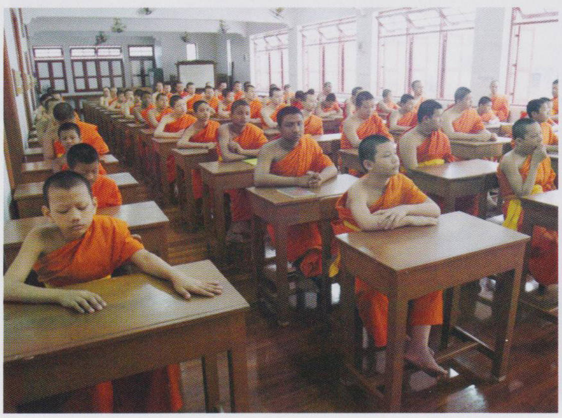

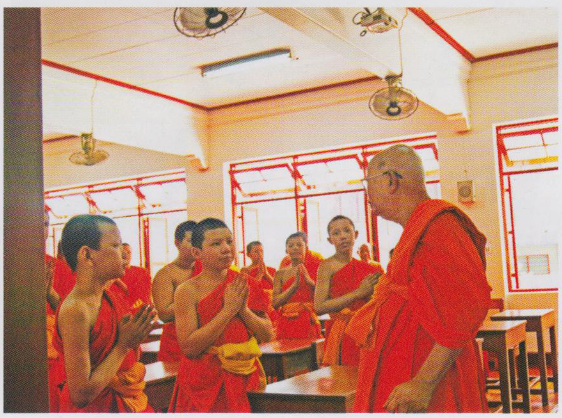

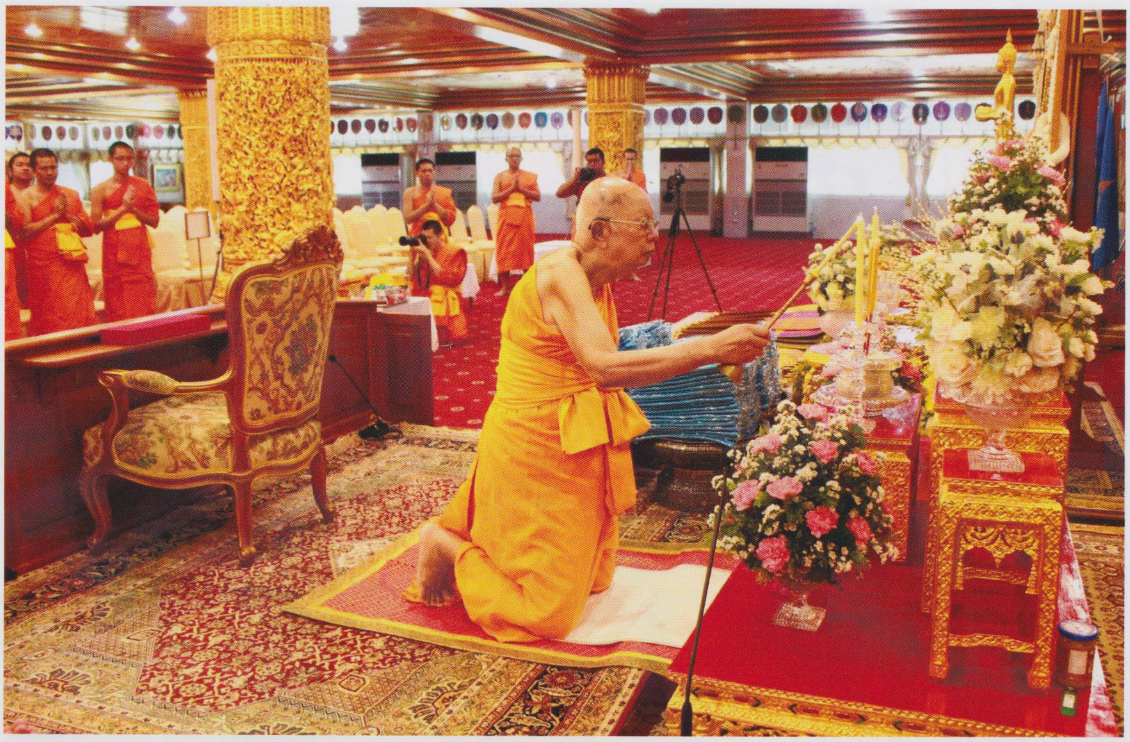

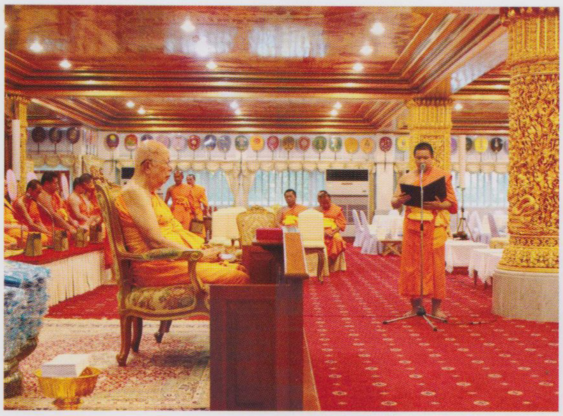

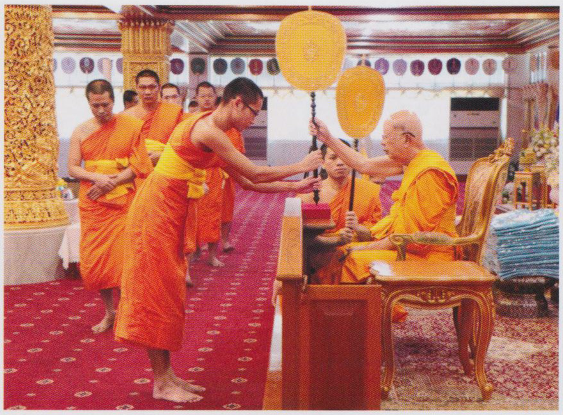

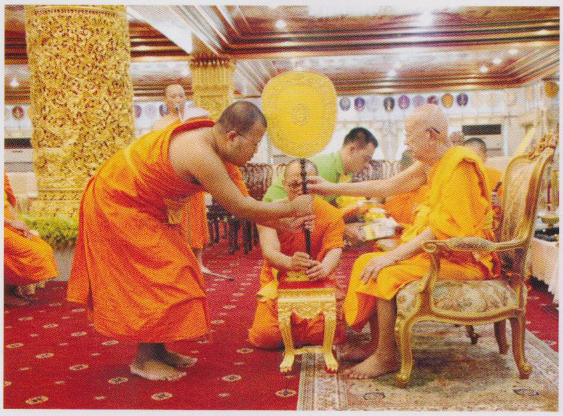

❖ พิธีมอบประกาศนียบัตร พัดเปรียญสำนักเรียนวัดปากน้ำ

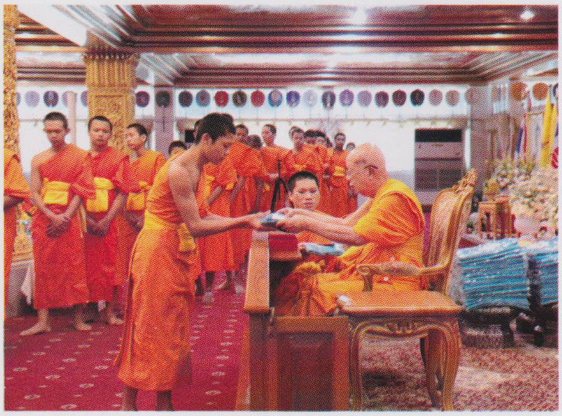

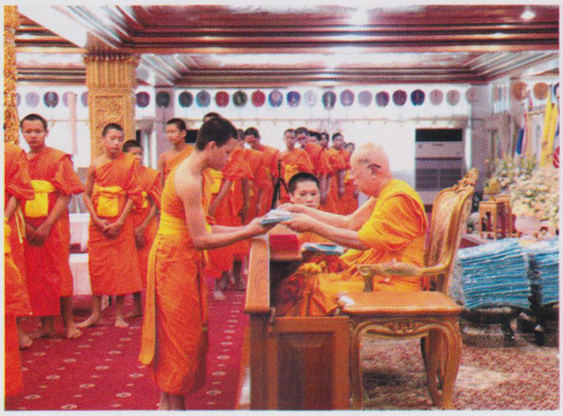

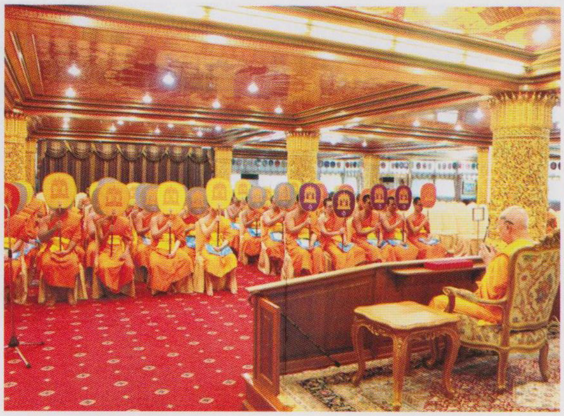

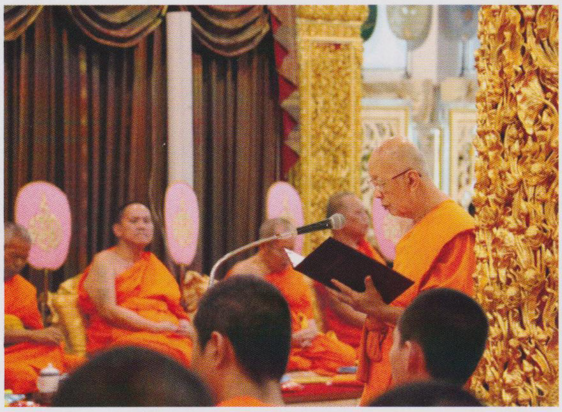

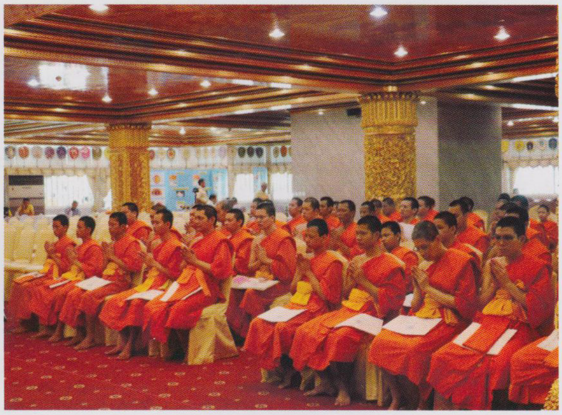

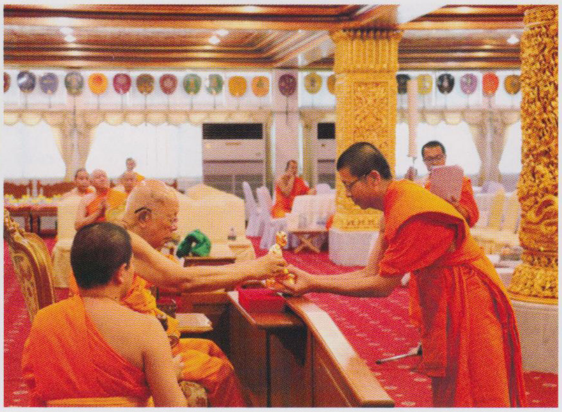

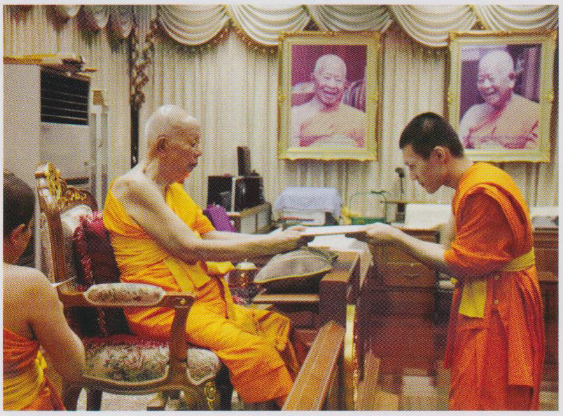

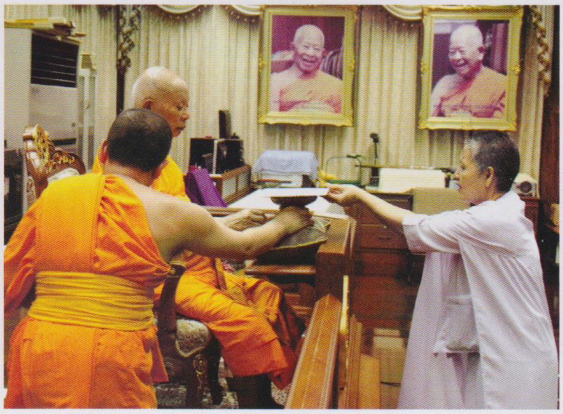

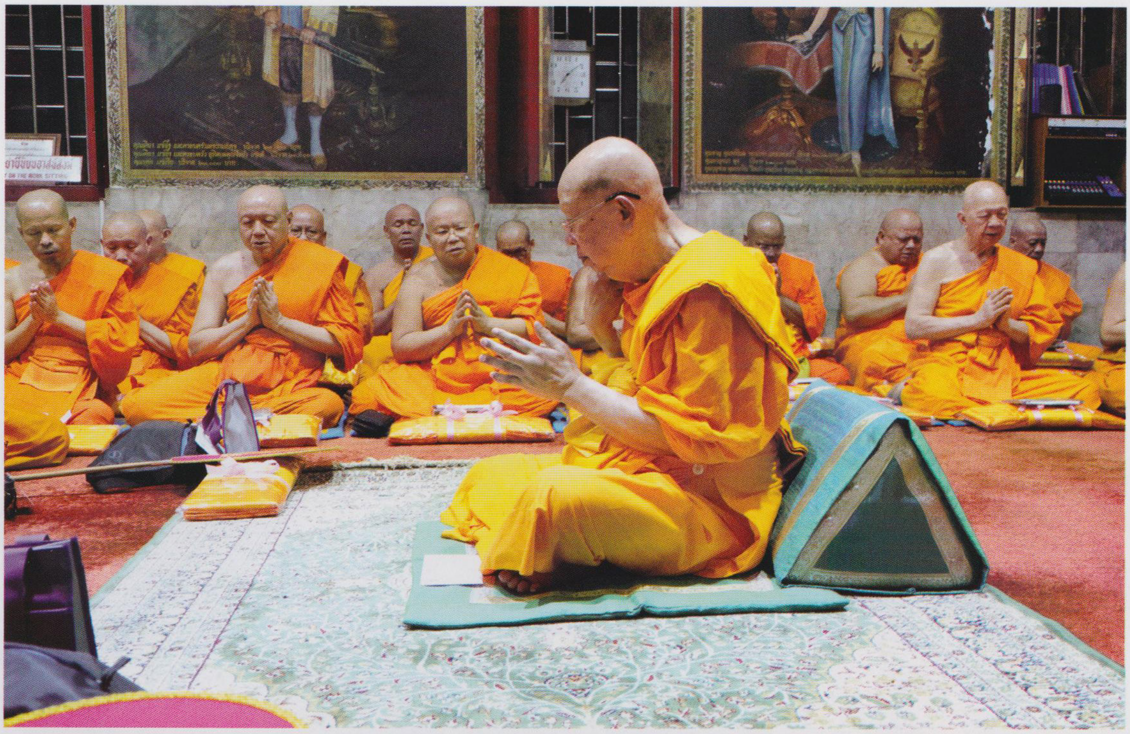

❖ พิธีต้อนรับและมอบรางวัลทางการศึกษาแก่นักเรียนผู้เข้ารับพิธีทรงตั้งเปรียญธรรม ๖ ประโยค ป.ธ.๙ ประโยค

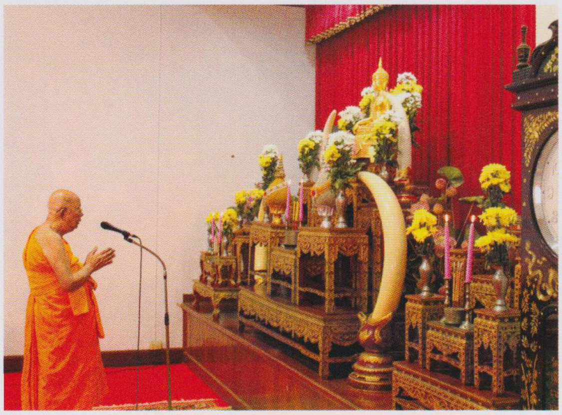

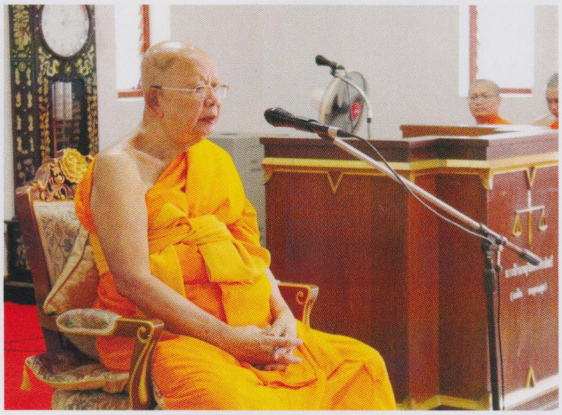

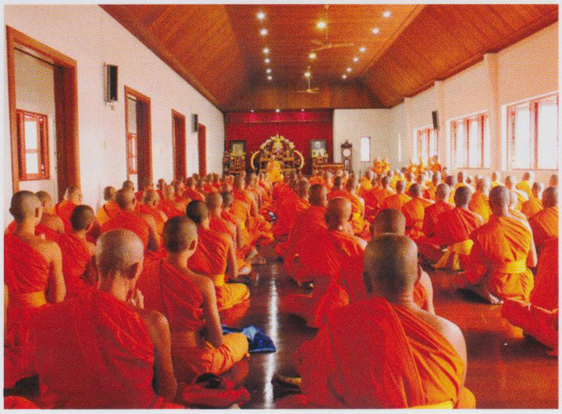

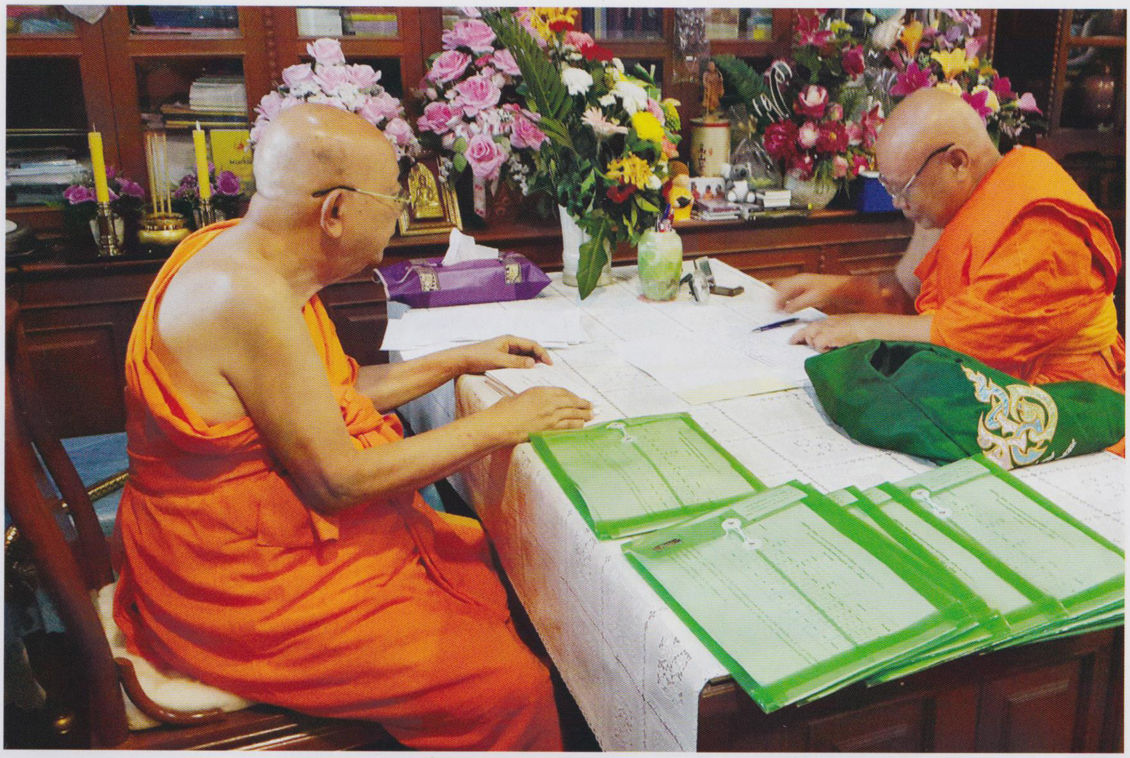
❖ พิธีเปิดสอบสนามหลวงแผนกธรรม และบาลี

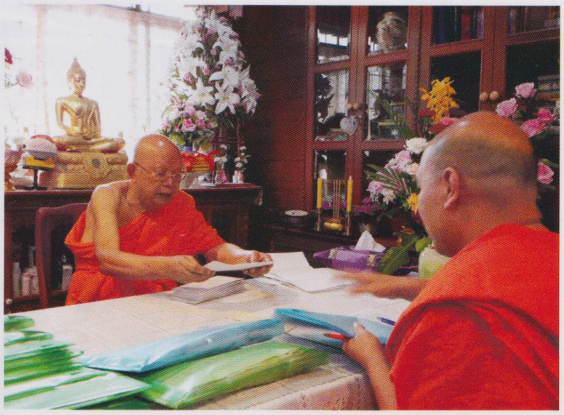

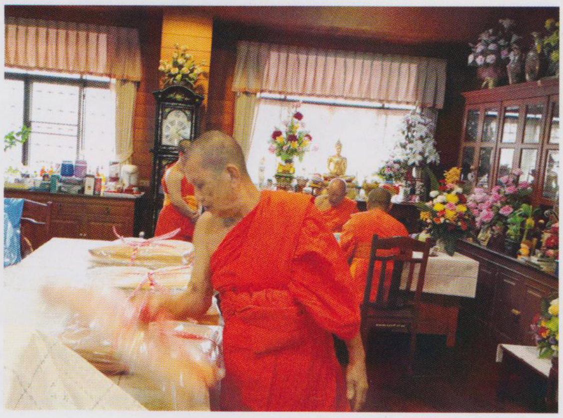

❖ เป็นประธานมอบข้อสอบแก่เจ้าคณะภาค ณ ตึกเมตตาพุทธิ

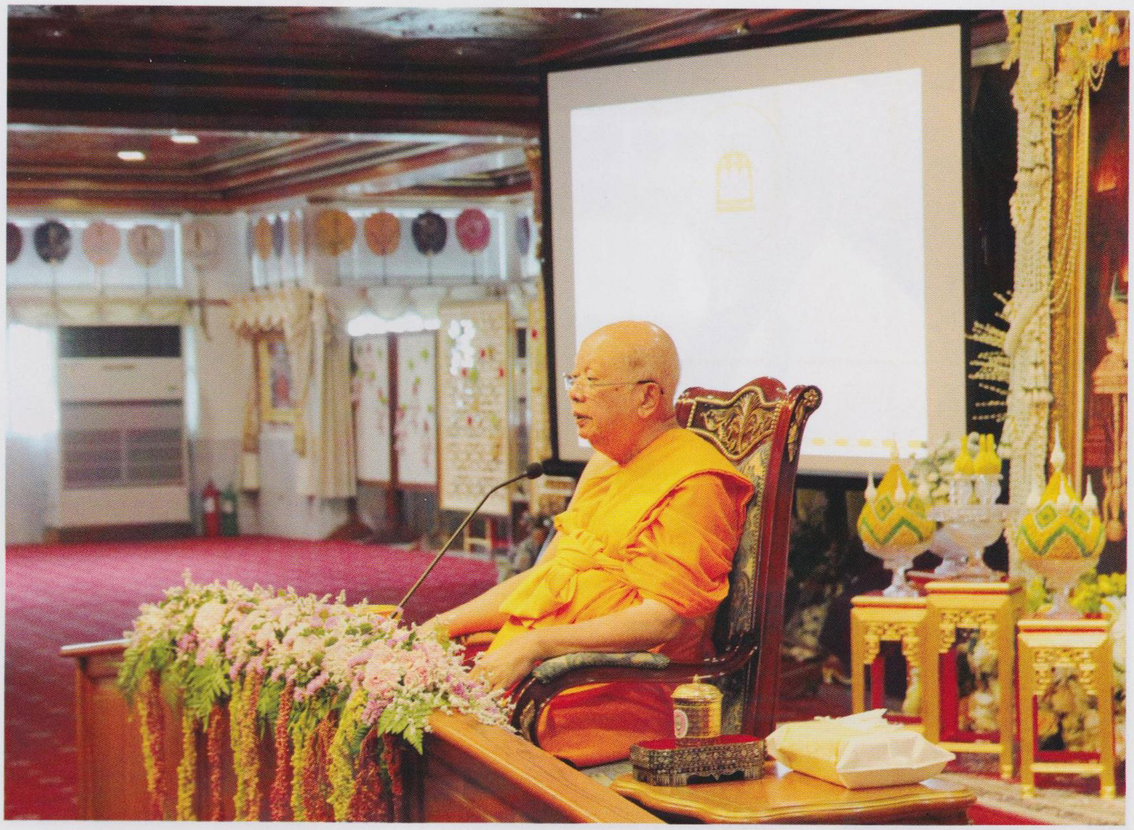
❖ พิธีมอบทุนศึกษาสงเคราะห์ ในนามมูลนิธิหลวงพ่อวัดปากน้ำ

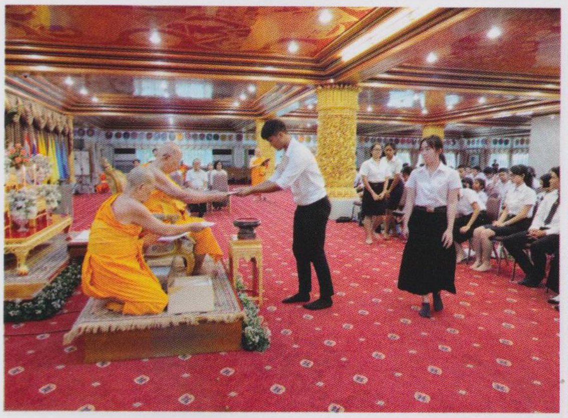

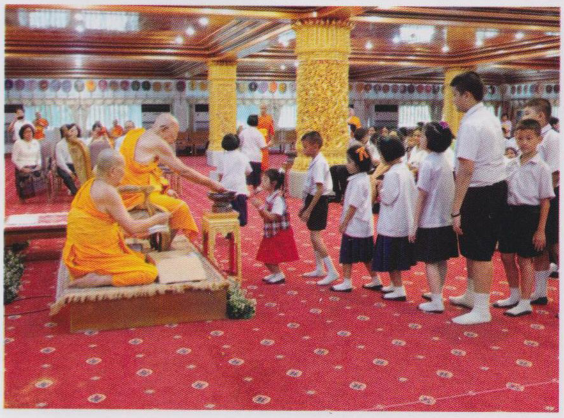

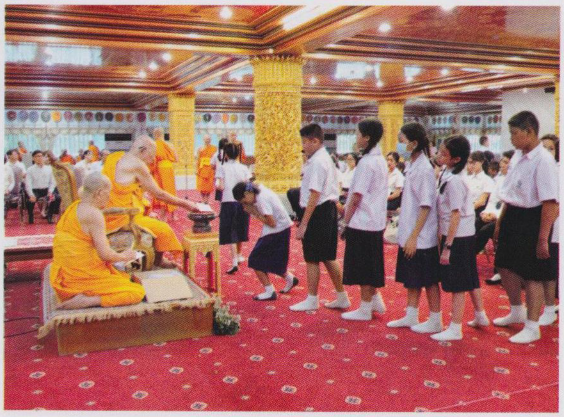

บรรณานุกรม

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (๒๕๔๒). **ทศวรรษธรรมทัศน์พระธรรมปิฎก หมวดพุทธศาสตร์.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ ธรรมสภา.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (๒๕๕๖). **พุทธวิธีในการสอน (เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า).** กรุงเทพฯ : บริษัท พิมพ์สวย จำกัด.

พันตรี ป.หลงสมบุญ (ประยุทธ์ หลงสมบูรณ์). (พ.ศ.๒๕๔๐). **พจนานุกรมมคธ-ไทย.** กรุงเทพฯ : อาทรการพิมพ์.

วัดปากน้ำ (๒๕๕๖). **สวดมนต์ฉบับวัดปากน้ำ** พิมพ์ครั้งที่ ๑๕ กรุงเทพฯ : อาทรการพิมพ์.

พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม สืบค้นเมื่อ ๙ มีนาคม ๒๕๖๕ จาก https://84000.org/tipitaka/dic/

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔ สืบค้นเมื่อ ๙ มีนาคม ๒๕๖๕ จาก https://dictionary.orst.go.th/

https://84000.org/tipitaka/dic/v_seek.php?text

https://www.gotoknow.org/posts/300538

https://www.watthaibuddhagaya935.com

https://www.dhammajak.net/forums/viewtopic.php?t=41327

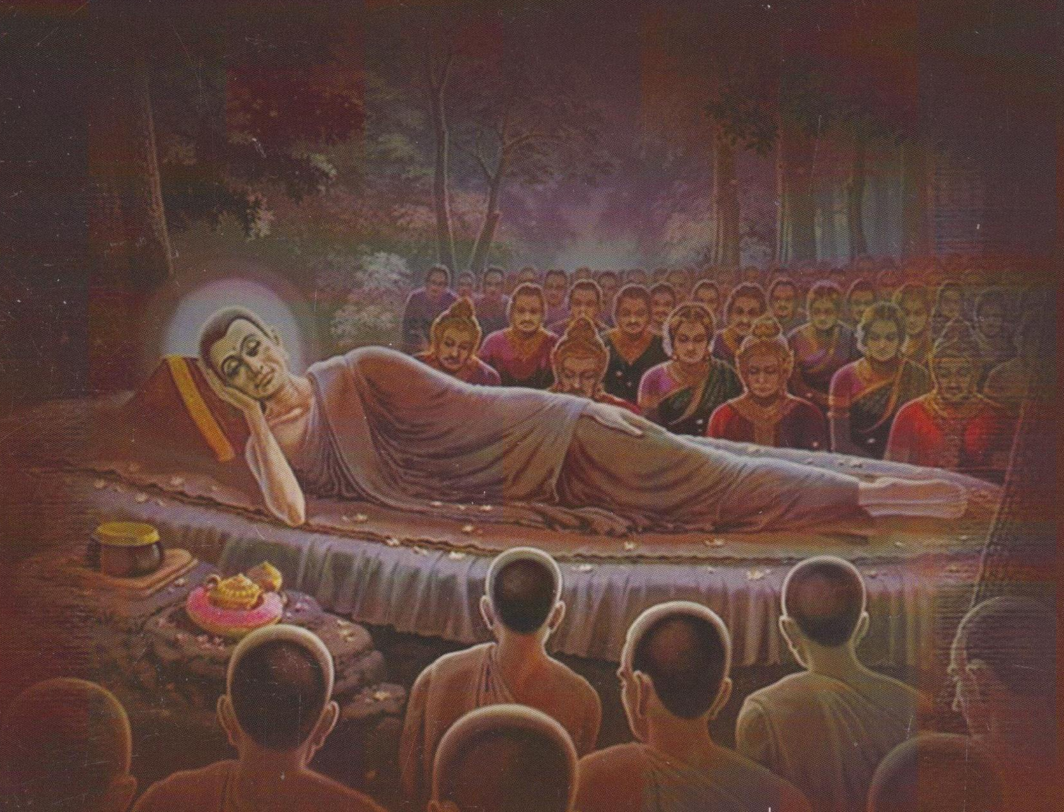
https://www.matichonweekly.com/column/article_199532

https://www.komchadluek.net/amulet/162805

https://www.kanlayanatam.com/sara/sara198.htm

https://www.vstarproject.com

https://goodlifeupdate.com

ที่มาภาพ : อ.คำนวน ชานันโท

“หนฺททานิ ภิกฺขเว อามนฺตยามิ โว
วยธมฺมา สงฺขารา อปฺปมาเทน สมฺปาเทถ”

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ เราขอเตือนท่านทั้งหลายว่า สังขารทั้งหลาย
มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา ท่านทั้งหลาย จงยังความไม่ประมาทให้ถึงพร้อมเถิด ฯ

(ปัจฉิมพุทโธวาท : มหาปรินิพพานสูตร. ๑๐/๑๔๘)